

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

SUOMENLAHDEN MERIVARTIOSTON OSALLISTUMINEN SOTILAALLISEEN MAANPUOLUSTUKSEEN 1947–1966.

Pro gradu -tutkielma

Yliluutnantti Matti Heiskala

Sotatieteiden maisterikurssi 9
Rajavartio-opintosuunta

Huhtikuu 2020

Kurssi Sotatieteiden maisterikurssi 9	Linja Rajavartio-opintosuunta
Tekijä Matti Heiskala	
Opinnäytetyön nimi Suomenlahden merivartioston osallistuminen sotilaalliseen maanpuolustukseen 1947–1966	
Oppiaine, johon työ liittyy Sotahistoria	Säilytyspaikka Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto
Aika Huhtikuu 2020	Tekstisivuja 68 Liitesivuja 2

TIIVISTELMÄ

Tässä pro gradu -tutkielmassa selvitetään rajavartiolaitoksen toiminnan kehittymistä kylmän sodan aikana. Tutkielman pääongelma on, miten Suomenlahden merivartioston merivartioasemien oli suunniteltu osallistuvan sotilaalliseen maanpuolustukseen 1947-1966 välisenä aikana? Tutkielman tavoitteena on selvittää rajavartiolaitoksen historiaa vähemmän tutkitulta ajanjaksolta, sekä sotataidon kehittymisen historiaa Suomenlahden merivartiostossa.

Tutkielman lähdeaineistona on pääosin käytetty Kansallisarkistossa säilytettäviä alkuperäislähteitä. Merkittävimmät arkistonmuodostajat tämän tutkielman kannalta ovat olleet Suomenlahden merivartioston esikunnan salainen kirjeenvaihto, Pääesikunnan operatiivisen osaston kirjeistö sekä rannikkotykistörykmenttien esikuntien salainen kirjeenvaihto. Tutkielman teossa on myös hyödynnetty aikakauden ohjesääntöjä sekä aiemmin julkaistua sotahistoriallista kirjallisuutta. Tutkielma on laadittu laadullisen tutkimuksen menetelmin. Tutkimusmenetelmänä käytetään induktiivista sisällönanalyysiä.

Tutkielma on rajattu tarkastelemaan vuosien 1947 ja 1966 välistä ajanjaksoa, koska kyseinen ajanjakso muodostaa selkeän kokonaisuuden Suomenlahden merivartioston ja maanpuolustuksen suunnittelun kehittymisen historiassa. Rajavartiolaitoksen organisaatio muutettiin vartiostoihin perustuvaan kokoonpanoon ja tehtävät tarkennettiin vuonna 1947 annetusta asetuksessa. Sotilaallisella maanpuolustuksella tarkoitetaan tässä tutkimuksessa Puolustusvoimille määrättyjen tehtävien suorittamista, joita kulloisenkin tarkemman määrittelyn mukaisesti ovat olleet esimerkiksi yleisen tai sisäisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämien, puolueettomuuden suojaaminen sekä maahamme kohdistetun hyökkäyksen torjunta. Sotilaallisen maanpuolustuksen tehtäviä tarkastellessa on huomioitava Puolustusvoimien suunnitelmat. Puolustusvoimien operatiivinen suunnittelu oli Pääesikunta johtoista. Pääesikunnan operatiiviset käskyt rytmittivät alempien johtoportaiden suunnittelun. Pääesikunnan operatiiviset käskyt ennen vuotta 1966 muodostavat tutkielman kannalta mielenkiintoisen sotataidollisen kehityskaaren.

Ennen 1950-lukua osallistuminen sotilaalliseen maanpuolustukseen käsitti osallistumisen miinanraivaukseen alistettuna Merivoimille. Myöhemmin 1950-luvun alussa Puolustusvoimat suunnittelivat käyttävänsä tarvittaessa merivartioasemista perustettavia merivartiojoukkueita yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitoon. Yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpito oli Suomenlahden merivartiostolle normaali rauhanajan tehtävä, eikä se olisi juuri muuttunut liikeyttäessä Puolustusvoimiin. Puolustusvoimien suunnitelmissa 1950-luvun lopussa ja 1960-luvulla merivartioasemien henkilöstöä ja kalustoa suunniteltiin käytettäväksi merivartiokomppanioiden runkona erilaisiin merivalvonnan tehtäviin. Puolustusvoimien suunnitelmiin kuuluneiden joukkojen perustamisvastuuta Suomenlahden merivartiostolla ei ollut tutkitavana ajanjaksona. Voidaan sanoa, että Suomenlahden merivartioston merivartioasemat toimivat vuosien 1947-1966 välisenä aikana tietynlaisina rannikkopuolustuksen kalusto- ja henkilöstöreserveinä Puolustusvoimien suunnitelmissa.

Avainsanat

Sotahistoria, maanpuolustus, rajavalvonta, merivalvonta, merivartiostot

SISÄLLYSLUETTELO

1	Tutkimusperusteet.....	1
1.1	Johdanto.....	3
1.2	Tutkimustilanne.....	7
1.3	Tutkimusongelma.....	9
1.4	Tutkielman rakenne ja tutkielman rajausta.....	11
1.5	Tutkimusmenetelmä ja tutkielman lähdeaineisto.....	13
2	Merivartioston uudet tehtävät, toimivaltuudet ja toiminta-alue.....	17
2.1	Lainsäädännön kehittyminen.....	17
2.2	Suomenlahden merivartioston toiminta-alue.....	22
2.3	Sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävän erityisluonne.....	24
3	Puolustusvoimien operatiiviset suunnitelmat.....	27
3.1	Pääesikunnan operatiiviset käskyt n:o 1 ja n:o 2.....	29
3.2	Pääesikunnan operatiivinen käsky n:o 8 - Polttoainehankinta.....	31
3.3	Yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpito.....	35
3.4	Pääesikunnan operatiivinen käsky n:o 13 - Valpuri.....	37
4	Suomenlahden merivartioston tehtävä sotilaallisessa maanpuolustuksessa.....	44
4.1	Rajavartiostojen esikunnan sotilaallisen maanpuolustuksen käskyt.....	45
4.2	Suomenlahden merivartioston osallistuminen sotilaalliseen maanpuolustukseen	50
4.3	Puolueettomuudensuojaaminen päivittäistoiminnassa.....	53
4.4	Saaristosissitoiminta.....	58
5	Johtopäätökset.....	62

Lähdeluettelo

Liiteluettelo

SUOMENLAHDEN MERIVARTIOSTON OSALLISTUMINEN SOTILAALLISEEN MAANPUOLUSTUKSEEN 1947–1966

1 TUTKIMUSPERUSTEET

”Moskovassa 19.9.1944 allekirjoitettu välirauhansopimus päätti maamme kohdalla Jatkosodan ja aloitti uuden vaiheen Suomen historiassa. Sodan jälkeiset ensimmäiset vuodet olivat monin tavoin murroskautta kansamme elämässä. Tämän kauden voidaan katsoa päättyneen 1940-luvun lopulla ja olojen vakiintumisen silloin alkaneen. Rajavartiolaitoksen toiminnan aloittaminen uudelleen ja sen piirissä tapahtuneet järjestelyt luonnollisesti kytkeytyvät kiinteästi muihin maamme tapahtumiin. Siksi rajavartiolaitoksen sodan jälkeisessä vaiheissa on nähtävissä oma murrosvaiheensa sekä sen jälkeinen yhä jatkuvat kehityksen kausi”

- RVLE:n rajatoimiston päällikkö, everstiluutnantti Ilmari Kirjavainen, 1969¹

Rajavartiolaitoksella on aina ollut tehtävä valtakunnan maanpuolustuksen järjestämisessä. Tämä tutkielma selvittää rajavartiolaitoksen hallintoyksikön Suomenlahden merivartioston osallistumista sotilaalliseen maanpuolustukseen kylmän sodan ensimmäisinä vuosikymmeninä. Tutkielmassa tarkastellaan Suomenlahden merivartioston toimintaa sekä suunniteltua käyttöä sotilaallisen maanpuolustuksen tehtäviin vuosien 1947–1966 välisenä aikana. Tutkielman aiheesta tekee mielenkiintoisen sotilaallisen maanpuolustuksen uutuus merivartiostojen tehtävänä tutkittavan ajanjakson alussa. Lisäksi tutkittavan ajanjakson aikana valmistautumisessa valtakunnan sotilaalliseen maanpuolustamiseen tapahtui kehitystä, joka johti alueellisen maanpuolustuksen syntyyn. Alueellisen maanpuolustuksenjärjestelmän tarkoitus oli saada yhteiskunnan voimavarat parhaiten hyödynnettyä maanpuolustamiseksi tarvittaessa.²

Sotateoreetikko, Carl Von Clausewitz, kirjoittaa teoksessaan *Sodankäynnistä* sotahistorian tutkimisen olevan ainoa keino omakohtaisten kokemusten puuttuessa vähentää sodan kitkaa. Sodan kitkalla Clausewitz tarkoittaa odottamattomien hankaluuksien, väärin tilannearvioiden sekä muiden yllättävien tekijöiden vaikutusta hyvinkin laadittujen suunnitelmien toteuttami-

¹ Kirjavainen, Ilmari: *Rajavartiolaitos 1919–1969*, 4. Osa: Rajavartiolaitos 1944–1969. Oy Länsi-Savon kirjapaino, Mikkeli 1969, s. 318; Ilmari Kirjavainen yleni myöhemmin kenraaliluutnantiksi ja toimi vuosien 1983–1989 välisen ajan rajavartiolaitoksen päällikkönä.

² Palokangas, Marko: Kohti alueellista puolustusta 1950-luvulla, *Suomen puolustusvoimat 100 vuotta*. Karjalainen, Mikko (toim.), Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2018, s. 115.

seen tositilanteessa. Sodan kitka aiheuttaa sen, että helpoksi oletettu muuttuu usein sodassa vaikeaksi.³ Aikakauden operatiivisen suunnittelun ja poikkeusoloihin varautumisen sotahistoriallista tutkimista voi pitää tärkeänä ja hyödyllisenä sotataidollisen ajattelun kehittämiseksi myös nykyaikana. Tässä tutkimuksessa verrattain suppea aihe pyritään esittämään mahdollisimman tarkasti. Tutkielman tavoitteena on lisätä nykypäivän ymmärrystä yhteistoiminnan järjestelyiden haasteista ja mahdollisuuksista historiassa, ja toisaalta laajentaa ymmärrystä ajasta, jolloin nykyisen maanpuolustusjärjestelmämme perustana oleva alueellinen puolustusjärjestelmä rakennettiin.

Ajatus tutkielman aiheesta perustuu havaintooni osittaisesta aukosta historian kerronnassa. Merivartioston historiikissa *Merivartiointia 75 vuotta* todetaan 1950- ja 1960-lukujen puolustus suunnittelussa Merivoimien operaatiotaidollisen ja taktisen ajattelun muuttuneen, mutta merivartiostojen operatiivisen suunnittelun noudattaneen edelleen aikaisempia käytäntöjä.⁴ Se, miten Merivoimien operaatiotaidollinen ajattelu muuttui, ei varsinaisesti tule selväksi historiikista, mutta merivartiostojen aikaisemmilla käytännöillä viitataan 1930-luvun suunnitelmiin. Väite operatiivisen suunnittelun säilymisestä samankaltaisena on mielenkiintoinen, koska merivartiolaitokselle viranomaisena ei ollut varsinaisesti laissa määritetty sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävää ennen yhdistymistä rajavartiolaitokseen vuonna 1944.⁵

Väitettä ei ole teoksessa perusteltu sen kummemmin, ja toisaalta mainittuja operatiivisia suunnitelmia ei esitellä. Tämän havainnon tehtyäni kiinnostuin selvittämään mitä nämä mainitut operatiiviset suunnitelmat sisälsivät, eli miten merivartiostojen joukkoja oli suunniteltu käytettäväksi sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävissä toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Tässä tutkielmassa tarkastelen sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävää erityisesti merivartioston merivartioasemien näkökulmasta. Tutkielmassa ei tulla varsinaisesti selvittämään vastasivatko suunnitelmat aiemmin laadittuja, vaan minkälaisia suunnitelmia Suomenlahden merivartioston merivartioasemien käytölle oli vuosien 1947-1966 aikana.

Tutkielmassa sotilaallisella maanpuolustuksella tarkoitetaan tehtäviä, joita suoritetaan sekä rau-

³ Von Clausewitz, Carl: *Sodankäynnistä*. Suomentanut Heikki Eskelinen, Art House, Fälth & Hässler, Smedjebacken 1998, s. 60–63, 322.

⁴ Sundbäck, Esa: *Merivartiointia 75 vuotta - Merivartiolaitoksen ja merivartioston historia 1930 - 2005*. Rajavartiolaitoksen julkaisu, Kainuun sanomat Oy, Kajaani 2005, s. 289.

⁵ *Valtiopäivät 1930 - asiakirjat osat I, II, III, IV, V*, 1930, Vp. - Edusk. Vast. - Esitys n:o 26. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1930.

vrt. Valtiopäivät 1944 - Asiakirjat, kolmas osa I, 1944, Vp. - Edusk. Vast. - Esitys n:o 144. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1945.

han, että poikkeuksellisten olosuhteiden aikana maanpuolustamiseksi sotilaallisin keinoin. Sotilaallinen maanpuolustus on määritelty tutkittavalla ajanjaksolla esimerkiksi kenttäohjesäännön yleisessä osassa vuodelta 1958 tarkoittamaan sotilasviranomaisten toimenpiteitä, joiden tarkoitus on sotatoimin turvata alueellinen koskemattomuus sekä laillinen yhteiskuntajärjestys ja turvallisuus sekä estää vihollisen sotatoimien vaikutus koko valtakunnan alueella. Lisäksi kenttäohjesäännössä todetaan, että Puolustusvoimat koostuvat puolustuslaitoksesta ja siihen liikekannallepanossa liitettävästä rajavartiolaitoksesta.⁶ Rajavartiolaitoksen määritelmää sotilaallisesta maanpuolustuksesta ei ole tutkimusta tehdessä löytynyt. Tässä tutkimuksessa Suomenlahden merivartioston osallistumisella sotilaalliseen maanpuolustukseen tarkoitetaan maanpuolustuksellisia toimia, joita Suomenlahden merivartiosto suoritti tai sen suunniteltiin tarvittaessa suorittavan ennen liikekannallepanoa sekä toimia, joihin Suomenlahden merivartioston merivartioasemien henkilöstöä ja kalustoa oli suunniteltu käytettäväksi liikekannallepanona jälkeen yleisessä kenttäohjesäännössä 1958 määriteltyjen tavoitteiden saavuttamiseksi.

1.1 Johdanto

Merivartiolaitos perustettiin 25.4.1930 annetulla lailla merialueen tullivalvontaa, meripelastusta ja poliisivalvontaa varten. Merivartiolaitokselle määrättiin myös havaitsemiensa tullirikosten tutkiminen, mutta muut havaitut rikokset tulivat saattaa poliisiin tutkittavaksi. Merivartiolaitoksen toiminta käynnistettiin hyvin nopeasti perustamisen jälkeen. Sisäasianministeriö oli tehnyt tilauksen jo vuonna 1929 kolmen uuden vartiomoottoriveneen (VMV) hankinnasta perustettavan uuden valvontaviranomaisen tarpeisiin. Veneet saatiin käyttöön kesällä vuonna 1930. Lisäksi merivartiolaitos sai tullilaitokselta sen vanhan aluskaluston. Merivartiolaitoksen henkilöstö koottiin pääosin tullilaitoksesta siirretyistä virkamiehistä, minkä lisäksi palkattiin siviileitä saaristosta sekä upseereita rannikkolaivastosta. Vuoden 1930 aikana avattiin 21 merivartioasemaa rannikolle. Merivartiointi järjestettiin kolmeen merivartiopiiriin, joiden toimintaa johti piirin esikunta. Merivartiolaitosta kokonaisuudessaan johdettiin Helsingistä merivartiolaitoksen esikunnasta. Merivartiolaitoksen esikunta toimi jaostona sisäasianministeriön poliisiasia-ainosaston yhteydessä.⁷

Merivartiolaitos perustettiin erityisesti alkoholin salakuljetuksen estämiseksi. Merivartiomiehet kokivat olevansa poliiseja merellä, eivätkä missään nimessä sotilaita. Huomioiden henkilöstön tausta tämä oli luonnollista. Kuitenkin jo vuoden 1930 lopulla meripuolustuksen esikunta oli

⁶ *Kenttäohjesääntö yleinen osa* (KO yl). PERot, 1958, s. 9–11.

⁷ Sundbäck (2005), s. 11–18.

laatinut muistion: "*Suunnitelmia merivartiolaitoksen yksiköiden ja henkilökunnan sodanaikaisesta käytöstä Ahvenanmaan lohkossa sekä suunnitelmaan vaikuttavat tekijät*". Oleellista oli, että puolustuslaitokseen kuulumaton merivartiolaitos kykeni toimimaan Ahvenanmaan demilitarisointisopimuksen rajoittamatta Ahvenanmaan alueella. Toisaalta, Merivoimat laskivat tarvitsevana vuonna 1931 yhteensä 394 moottorivenettä meripuolustuksen järjestämiseksi kaikilla rannikkolohkoilla. Koska Merivoimilla ei ollut tällaista määrää omia aluksia, tehtiin Merivoimissa suunnitelmat merivartiolaitoksen alusten käyttämiselle sodanajan tehtävissä. Merikelpoisimmat alukset oli tarkoitus liittää saattolaivastoon, pienemmät veneet rannikkolohkojen käyttöön ja vartiomoottoriveneet rannikkolaivastoon. Myöhemmin 1930-luvulla Merivoimien alusvarausjärjestelmää kehitettiin ja suunnitelmia tarkennettiin siten, että merivartiolaitoksen kaikki alukset miehistöineen oli jaettu tarkasti rannikkolaivastoon ja määriteltäisiin rannikkolohkoihin. Suunnitelmia kehitettiin sitä mukaan, kun merivartiolaitoksen aluskalusto kehittyi ja rannikkolohkot esittivät tarpeita. Suunnitelmiin liitettiin myös muita luovutettavia varusteita. Merivartiolaitos ei itse vaikuttanut suunnitelmien tekoon.⁸

Meripuolustuksen esikunta laati 1930-luvun alussa toimintaohjeet merivartiolaitoksen käytölle liikekannallepanon sattuessa. Toimintaohjeen mukaan liikekannallepanossa merivartiolaitos oli tarkoitus lakkauttaa, laitoksen esikunta siirtää Ahvenanmaalle ja siitä muodostaa Ahvenanmaan rannikkolohkon esikunta. Merivartioasemat kalustoineen ja laivat oli tarkoitus jättää niille paikoille, joissa ne toimivat ja luovuttaa niiden rannikkolohkojen alaisuuteen, joiden alueella ne olivat. Merivartiolaitos myös mainittiin vuonna 1933 annetussa asetuksessa puolustuslaitoksesta. Asetuksen mukaan merivartiolaitos kuului liikekannallepanossa perustettavien Puolustusvoimien osaksi, kuten Rajavartiolaitos ja puolustuslaitos. Tämä oli ristiriitaista, koska vuonna 1930 annetussa asetuksessa merivartiolaitoksesta tällaista tehtävää ei oltu mainittu. Merivartijat olivat kuitenkin osallistuneet sotaharjoituksiin vuodesta 1932 lähtien.⁹

Yleisiksi harjoituksiksi kutsutun liikekannallepanon käynnistyttyä lokakuun alussa vuonna 1939 merivartiolaitoksen kalusto ja henkilöstö alistettiin Puolustusvoimille aiemmin tehtyjen suunnitelmien mukaan. Ainoastaan Ahvenanmaan merivartiopiiri jatkoi toimintaansa itsenäisenä, kunnes valtakunta oli julistettu sotatilaan ja Puolustusvoimien joukot olivat miehittäneet saaren.¹⁰ Merivartiolaitoksen kalusto ja miehistö alistettiin 11 rannikkolohkolle sekä suurempien alusten osalta rannikkolaivastolle.¹¹

⁸ Sundbäck (2005), s. 11, 35, 37, 39–41.

⁹ Ibid. s. 42–43.

¹⁰ Pohjonen, Juha: *Isänmaan portinvartijat*, Kustannusosakeyhtiö Otava, Keuruu 1994, s. 253.

¹¹ Sundbäck (2005), s. 75–76.

Talvisodassa merivartiolaitokseen kuulunutta kalustoa ja henkilöstöä käytettiin rannikkolohkosta riippuen erilaisiin vartio-, päivystys- ja viestitehtäviin. Aluksia käytettiin vartiointiin ja huoltokuljetuksiin. Yleisten harjoitusten aikana vartiomoottoriveneet valmistautuivat panssari-laivojen suojaamistehtäviin, mutta talvisodan aikana pääosaa vartiomoottoriveneistä käytettiin sodan ensimmäisen jäättömän kuukauden aikana lähinnä sukellusveneiden etsintään. Suomenlahden itäisen osan merivartioasemien miehistö siirrettiin sodan alettua Kotkaan. Kotkaan siirrettyjä merivartiomiehiä käytettiin tiedusteluun ja desanttien jäljittämiseen Kotkan saaristossa.¹²

Välirauhan aikana vuonna 1941 merivartiolaitokselle annettiin tehtäväksi suunnitella itse merivartiolaitoksen miehistä perustettavien meripoliisikomppanioiden käyttö. Merivartiolaitoksen rauhanajan tehtäviksi käskettiin tullivalvonta, julkisturvallisuudenvalvonta, avustustoiminta, meripoliisitoiminta, metsästyksen- ja kalastuksenvalvonta sekä puolueettomuusvalvonta. Sodanajan tehtäviksi meripoliisikomppanioille suunniteltiin julkisturvallisuudenvalvontaa sekä puolueettomuusvalvontaa. Julkisturvallisuudenvalvonnalla tarkoitettiin vakoilu- ja sabotaasitoiminnanvalvontaa, evakuointitoimintaa ja maahanlaskujen torjuntaa. Puolueettomuusvalvonnalla tarkoitettiin toimia, joilla pyrittiin takaamaan Suomen puolueettomuusaseman säilyttäminen. Puolueettomuusvalvonnalla tuli estää sotaa käyvien maiden Suomen alueen hyväksikäyttö ja sillä tavoin välttää Suomen joutuminen mukaan sotaan. Puolueettomuusvalvonta perustui valtioneuvoston antamaan puolueettomuusjulistukseen ja vuonna 1938 annettuihin puolueettomuussäännöksiin.¹³

Meripoliisikomppanioihin suunniteltiin kuuluviksi vain merivartiolaitoksen henkilöstöä. Jatkosodan alkaessa merivartiolaitoksen joukoista perustettiin meripoliisikomppanioita, jotka toimivat rannikkotykistörykmenteistä muodostettujen rannikkoprikaatien alaisuudessa. Rannikkoprikaatien esikunnissa meripoliisiupseeri tuki johtamista. Huomioitavana yksityiskohtana mainittakoon, että meripoliisikomppanioissa käytettiin merivartiolaitoksen virkapukua sodan aikana. Meripoliisikomppanioiden tehtävät jatkosodan aikana olivat toiminta-alueesta riippuen erilaisten kulkulupien ja matkustuslupien tarkastamista, desanttien etsintää saarista ja ulkoluo-doilta, saariston evakuointien valvontaa ja sotilaspoliisitoimintaa saaristoalueella. Meripoliisikomppaniat pyrkivät esimerkiksi etsimään palvelukseen saapumatta jääneitä. Vuonna 1943 me-

¹² Sundbäck (2005), s. 86–88.

¹³ Ibid. s. 104, 70.

ripoliisikomppanioiden nimet muutettiin merivartiokomppanioiksi, mutta niiden tehtävät säilyivät samoina. Sodan loppuvaiheessa merivartiokomppanioiden tehtäväksi tuli estää sotilaskarkureiden liikkuminen meren yli Ruotsiin. Vuonna 1944 annettiin määräys, jolla kiellettiin luvaton liikkuminen ulkosaaristossa kokonaan. Merivartiokomppaniat valvoivat tämän kiellon noudattamista.¹⁴

Laivastoon liitetyt merivartiolaitoksen alukset osallistuivat laivaston sotatoimiin sodan alusta alkaen. Vartiomoottoriveneet osallistuivat esimerkiksi miinoituksiin, hyökkäyksiin neuvostoliittolaisten Hankoon suuntautuneita huoltokuljetuksia vastaan, sukellusveneentorjuntaan ja Suursaaren maihinnousuun. Vartiolaivat Aura, Tursas ja Uisko osallistuivat kauppa-alusliikenteen saattamistehtäviin. Merivartiolaitoksen aluksista menetettiin jatkosodassa 5 vartiomoottoriveneettä, 2 vartiolaivaa ja 19 apuvenettä.¹⁵

Aselepo Suomen ja Neuvostoliiton välillä astui voimaan 4. päivänä syyskuuta vuonna 1944.¹⁶ Heti aselevon jälkeisenä päivänä päämaja käski, että rajavartiointi siirretään rajavartioujoukoille 20. päivänä lokakuuta vuonna 1944, mutta joukot jäävät asianomaisen sotatoimiyhtymän alaisuuteen. Porkkalan vuokra-alueen merirajanvartiointin takia päämajalla oli korostunut tarve saada merivartiolaitos sidottua sotilasjohdon alaisuuteen. Eduskunnan päätöksellä 19. joulukuuta vuonna 1944 annettiin uusi laki rajavartiolaitoksesta, jolla merivartiolaitos liitettiin merivartiorykmenttinä osaksi rajavartiolaitosta. Hallituksen esityksessä lainperusteluina olivat laitosten jo sillä hetkellä saman laatuiset tehtävät poliisi- ja tullitoimissa.¹⁷

Toisen maailmansodan jälkeiset vuodet eivät vastanneet nykypäivän käsitystä merivartiointista. Kalusto oli sodan jälkeen surkeassa kunnossa ja suurin osa siitä oli alistettuna Puolustusvoimille miinanraivaustehtävään. Merivartiointitehtävä koostui lähinnä erilaisten merialuetta koskevien liikkumisrajoitusten ja laittoman maasta poistumisen valvomisesta. Viranomaiset säätelivät merialueella liikkumista erilaisilla lupajärjestelyillä, esimerkiksi ylipäättään alusten ja veneiden käyttämiseen tarvittiin poliisin lupa. Merialueelle oli asetettu myös lukuisia matkustuskieltoja. Käytännössä ulkosaaristo ja valtakunnan merirajan ylittäminen oli kielletty huviveneiltä kokonaan. Merivartiorykmentin tehtävä oli tarkistaa merellä liikkujilta näitä lupia¹⁸

¹⁴ Tammisalo, Mikael: *Valvontakomission työkalusta puolueettomuusvartiointin etulinjaan - Suomen merivalvonnan kehitys vuosina 1944 - 1960*. Pro gradu-tutkielma, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2018, s. 20; Sundbäck (2005), s. 104–109.

¹⁵ Sundbäck (2005), s. 113–120.

¹⁶ Ibid. s. 138–140.

¹⁷ *Valtiopäivät 1944 - Asiakirjat, kolmas osa I*, 1944 Vp. - Edusk. Vast. - Esitys n:o 144. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1945 ks. myös Sundbäck (2005), s. 140–144.

¹⁸ Sundbäck (2005), s. 161–163.

Helmikuun 10. päivänä vuonna 1947 allekirjoitettiin Pariisin rauhansopimus. Pariisin rauhansopimus lopullisesti päätti jatkosodan Suomessa.¹⁹ Myös merialueita koskevat matkustus- ja liikkumisrajoitukset kumottiin vuonna 1947. Lisäksi rajavartiolaitoksessa tehtiin vuonna 1947 organisaatiouudistus ja rajavartiolaitoksen tehtäviä tarkennettiin asetuksella. Organisaatiouudistuksessa rajavartiolaitoksen rykmenttipohjainen organisaatio muutettiin vartiostoihin perustuvaan organisaatioon. Suomenlahden merivartiosto alkoi toimia suoraan rajavartiostojen esikunnan alaisuudessa ilman merivartiorykmentin muodostamaa väliporrasta.²⁰

Organisaatiouudistuksessa Suomenlahden merivartion toiminta-alue laajennettiin 30.6.1947 alkaen kattamaan rannikkoalue itärajalta Turun ja Porin läänin rajalle saakka.²¹ Vuonna 1947 tapahtuneiden uudistusten jälkeen valtakunnan olot alkoivat muistuttaa normaalia rauhanaikaa. Voidaan katsoa, että vuonna 1947 Suomenlahden merivartiosto oli saanut toiminta-alueen, tehtävän sekä toimivaltuudet merivartiotoimintaan. Tämä on lähtökohtatilanne, josta tutkielman käsittely alkaa.

1.2 Tutkimustilanne

Tutkielman aihe käsittelee rajavartiolaitoksen historiaa, vaikka sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävän vuoksi tutkielmassa käsitellään laajalti myös puolustuslaitoksen ja Puolustusvoimien historiaa. Rajavartiolaitoksen historiaa on tutkittu muuhun suomalaiseen sotahistoriaan verrattuna vähän. Rajavartiolaitoksen historia on julkaistu kolmessa teoksessa: *Rajavartiolaitos 1919 – 1969* (1969), *Isänmaan portinvartijat* (1994) sekä *Merivartiointia 75 vuotta* (2005). Nämä teokset ovat rajavartiolaitoksen yleishistoriallisina historiikkeina merkittäviä, mutta ne eivät syvenny erityisesti Suomenlahden merivartioston toiminnan kehittymiseen tutkittavana ajanjaksona. Teokset toimivat parhaiten kokonaisuuksia taustoittavana kirjallisuutena. Teoksista kaksi uudempaa ovat asiallisesti viitteistettyjä. Teosten lähteinä on käytetty saatavilla ollutta arkistomateriaalia, yleistä historiakirjallisuutta, aikalaisten haastatteluja ja sotakorkeakoulun diplomitöitä. Teoksien laadinnassa on ollut mukana rajavartiolaitoksen edustajia. Teokset antavat yleisellä tasolla kattavan kuvan rajavartiolaitoksen historiasta.

¹⁹ Rauhansopimus Suomen kanssa. *Suomen asetuskokoelman sopimussarja (SopS 19–20/1948): ulkovaltain kanssa tehdyt sopimukset*, Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1948.

²⁰ Sundbäck (2005), s. 192, 195–197.

²¹ SLMVE:n asiakirja: "Historiikin konseptit (koonnut alil. K. Säteri)". 1962, T-21780/83, 121, Kansallisarkisto (KA).

Puolustusvoimien historiaa on julkaistu useissa teoksissa. Viimeisimpänä laajana Puolustusvoimien historiaa käsittelevänä teoksena tulee mainita vuonna 2018 julkaistu Mikko Karjalaisen toimittama *Suomen Puolustusvoimat 100 vuotta*, joka on Suomen Puolustusvoimien 100-vuotisjuhlavuonna julkaistu juhlakirja. Teoksen ovat laatineet tämän hetken johtavat sotahistorian tutkijat. Teoksen artikkeleissa käsitellään laajasti tässä tutkielmassa tutkittavan ajanjakson Puolustusvoimien kehittämistä ja operatiivista suunnittelua. Teoksesta on ollut tutkimustyössä suurta apua, esimerkiksi operatiivisen suunnittelun kokonaisuuksien ymmärtämiseksi.

Erityisesti Puolustusvoimien operatiivisen suunnittelun näkökulmasta ajanjaksoa on tutkittu esimerkiksi Juuso Säämäsen vuonna 2017 julkaistussa väitöskirjassa: *Suurmaihinnousun uhkasta kaappaushyökkäyksen torjuntaan: Suomen meripuolustuksen maihinnousuntorjuntakyvyn kehittyminen jatkosodan päättymisestä 1960-luvulle*. Väitöskirjassaan Säämänen sivuaa laajasti myös Puolustusvoimien suunnittelussa rajavartiolaitokselle suunniteltuja sodanajan tehtäviä merialueella erityisesti Ahvenanmaan puolustuksessa ja Pohjanlahden alueella. Säämäsen väitöskirja toimi erittäin hyvänä apuna lähteiden kartoittamisessa ja tiedon syventämisessä tutkittavan ajanjakson meripuolustuksen sodanajan suunnitelmista.

Lähiaikoina opinnäytetöissä aihetta sivuavaa sotahistoriallista tutkimusta on esimerkiksi vuonna 2018 hyväksytty Mikael Tammisalon laatima pro gradu -tutkielma: *Valvontakomission työkalusta puolueettomuusvartioiden etulinjaan - Suomen merivalvonnan kehitys vuosina 1944 - 1960*. Tutkielma käsittelee samaa ajanjaksoa ja laajalti samoja Puolustusvoimien suunnitelmia, mutta näkökulma puolustuslaitoksen merivalvonnan kehittymiseen eroaa tästä tutkielmasta. Tutkielmasta on ollut merkittävää apua merivalvonnan historian selvittämisessä.

Lisäksi tutkielman aihealuetta on sivuttu esimerkiksi yleisesikuntaupseerikurssi 58. diplomitoissa. Vuonna 2017 Pekka Korhosen laatima yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö *2. divisioonan puolustussuunnittelu etelä- ja lounassuomessa vuosina 1945-1966* sekä Ilkka Tuomiston laatima yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö *3. divisioonan puolustussuunnittelu vuosina 1945-1966* tarkastelevat divisioonatason puolustussuunnitteluun tutkittavalla alueella ja ajanjaksolla. Nämä diplomityöt eivät kuitenkaan käsittele alempi tasoisia suunnitelmia tai erityisesti merivartiostojen tai Suomenlahden merivartioston suunnitelmia ja toimintaa.

Aihetta sivuavaa sotahistoriallista tutkimusta on tehty melko runsaasti lähivuosina. Kuitenkaan mikään edellä mainituista historian tutkimuksista ei käsittele erityisesti Suomenlahden merivartiostoa tai merivartioasemien sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävien kehittymisen historiaa.

Tällä perusteella voidaan todeta, että tämä tutkielma on tarpeellinen toteuttaa.

1.3 Tutkimusongelma

Merivartiolaitos perustettiin salakuljetuksen valvomiseksi ja sille oli ennen sotia kehittynyt hyvin vahva toimintakulttuuri tässä tehtävässä. Merivartiolaitoksen henkilöstö ja johto näkivät itsensä ehdottomasti merellisinä poliiseina ja siviilivirkamiehinä, eivät sotilaina.²² Sotien jälkeenkin salakuljetuksen valvonta nähtiin edelleen merkittävänä tehtävänä, vaikka kieltolaki oli jo loppunut ennen sotia. Esimerkiksi Suomenlahden merivartioston vuonna 1960 antaman pysyväisohjeen mukaan salakuljetuksen torjunta oli edelleen ulkomerivartiostoinnin ensisijainen tehtävä.²³ Vuonna 1944 merivartiolaitos yhdistettiin lailla rajavartiolaitokseen. Laissa säädettiin myös uusista tehtävistä. Täysin uutena tehtävänä merivartiorykmentit saivat rajanvalvontatehtävän sekä tehtävän osallistua sotilaalliseen maanpuolustukseen.²⁴ Miten merivartiostoissa huomioitiin uusi sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävä? Minkälaisia suunnitelmia Suomenlahden merivartiostolla oli poikkeavia olosuhteita varten, vai oliko sellaisia ylipäättään?

Rajavartiolaitoksen tehtävät ovat aina olleet laajat. Niissä on ollut kosketuspinta poliisin, tullin, Puolustusvoimien sekä valtiollisen ulkopoliitiikan ja sisäpolitiikan kanssa. Peruseriaatteena on, että rajavartiolaitos suorittaa sille laissa määrättyjä tehtäviä, sille määrätyillä toiminta mahdollisuuksilla. Sinänsä tehtävä sotilaalliseen maanpuolustukseen osallistumisesta oli vain yksi muiden joukossa, mutta tämä tutkimus keskittyy selvittämään, miten juuri se toteutettiin.

Aihetta käsitellään tutkimuksessa Suomenlahden merivartioston historian näkökulmasta. Suomenlahden merivartiosto on rajavartiolaitoksen hallintoyksikkö. Hallintoyksikkö vastaa Puolustusvoimien joukko-osastoa. Joukko-osaston tutkiminen mahdollistaa pro gradu -tutkielman laajuus huomioiden riittävän syvällisen tarkastelun. Tässä tutkielmassa keskitytään tarkastelemaan sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävää erityisesti merivartioasemien ja rannikkopuolustuksen näkökulmasta. Suomenlahden merivartioston vartiolaivojen käyttöön meripuolustuksessa perehdytään vain siinä määrin kuin se tukee kokonaisuuden hahmottamista.

²² Sundbäck (2005), s. 35 ks. myös Kaisalo, Jorma, kontra-amiraali, merivartiostojen osallistuminen sotilaalliseen maanpuolustukseen ja puolueettomuusvartiointiin 1950 ja 1960 -luvulla, Haastattelu 13.3.2020, materiaali kirjoittajalla.

²³ Sundbäck (2005), s. 292

²⁴ Ibid. s. 318.

Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran Tutki ja kirjoita -kirjan mukaan tutkimuksen pääongelmasta tulisi selvittää koko tutkittavan asian kokonaisuus.²⁵ Tämän tutkimuksen pääongelmana on selvittää, *miten Suomenlahden merivartioston merivartioasemien oli suunniteltu osallistuvan sotilaalliseen maanpuolustukseen 1947-1966 välisenä aikana?* Tutkielman pääongelmaan vastataan selvittämällä vastaus pääongelmaa tukeviin alatutkimuskysymyksiin. Pääongelma ratkaistaan vastaamalla seuraaviin alatutkimuskysymyksiin:

Miksi osallistuminen sotilaalliseen maanpuolustukseen oli merivartiostoille erityinen tehtävä? Rajavartiolaitoksella ja siihen kuuluneella Suomenlahden merivartiostolla oli useita laissa säädettyjä tehtäviä. Osallistuminen sotilaalliseen maanpuolustukseen oli yksi näistä tehtävistä muiden joukossa. Tähän alakysymykseen vastaamalla on tarkoitus selventää lukijalle, miksi sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävä oli Suomenlahden merivartiostolle muihin tehtäviin nähden erityinen.

Miten puolustuslaitos oli suunnitellut Suomenlahden merivartioston merivartioasemien käytön sotilaallisessa maanpuolustuksessa 1947–1966?

Maanpuolustuksen suunnittelu oli vuosien 1947–1966 aikana erittäin salattua ja Pääesikunta johtoista. Kokonaisuuden paremmaksi hahmottamiseksi merivartiostoa ylempien johtoportaiden suunnitelmiin on tärkeä perehtyä. Suomenlahden merivartioston merivartioasemien kalusto ja henkilöstö kuuluivat liikekannallepanossa perustettaviin Puolustusvoimiin. Yleisesti voidaan olettaa, että suunnitelmien tarkastelu on hedelmällisempää kuin toiminnan, koska tutkittavalla ajanjaksolla valtakunta ei ollut sodassa tai sodan kaltaisessa tilassa. Tähän alalukuun vastaamalla selvitetään, miten puolustuslaitos suunnitteli käyttävänsä Suomenlahden merivartioston merivartioasemien voimavaroja osana Puolustusvoimia.

Mitä omia sotilaalliseen maanpuolustukseen liittyviä suunnitelmia rajavartiolaitos laati vuosien 1947–1966 aikana?

Rajavartiolaitos laati myös omia käskyjä liittyen sotilaalliseen maanpuolustukseen. Rajavartiolaitoksen rauhanaikaisesta toiminnasta merellä vain murto-osa voitiin laskea kuuluvaksi varsinaisesti sotilaalliseen maanpuolustukseen, joten nämä käskyt ovat hyvin rajattu osa kokonaisuutta. Alakysymykseen vastaamalla selvitetään, mitä nämä käskyt sisälsivät.

Minkälaisia sotilaallisen maanpuolustuksen tehtäviä Suomenlahden merivartioston merivartioasemilla oli rauhan aikaisessa toiminnassa?

²⁵ Hirsjärvi, Sirkka & Pirkko Remes, Paula Sajavaara: *Tutki ja kirjoita*. Bookwell Oy, Porvoo 2016, s. 128.

Alakysymykseen vastaamalla selvitetään, mitä sotilaalliseen maanpuolustukseen liittyviä tehtäviä Suomenlahdenmerivartioston merivartioasemat suorittivat päivittäisen toimintansa ohessa. Lisäksi kysymykseen vastaamalla selvitetään, miten merivartioasemat osallistuivat sotilaallisen maanpuolustuksen valmisteluihin, kuten harjoitustoimintaan.

1.4 Tutkielman rakenne ja tutkielman raja

Tutkielman dispositio rakentuu temaattisesti alatutkimuskysymysten mukaiseen järjestykseen. Pääluvuissa vastataan yhteen alatutkimuskysymykseen, pois lukien neljäs pääluku, jossa vastataan kahteen alatutkimuskysymykseen. Alatutkimuskysymykset toimivat tutkimuksen rakennetta ohjaavina siten, että niihin vastaamalla voidaan tutkielman yhteenvedossa vastata pääongelmaan. Päälukujen alaluvut on pyritty laatimaan kronologiseen muotoon, jotta lukijan olisi mahdollisimman helppo seurata tapahtunutta kehitystä. Temaattisella dispositiolla pyritään tutkielmassa selkeyteen. Temaattinen dispositio mahdollistaa selkeämmän vastaamisen tutkimuskysymyksiin järjestyksessä, joka on lukijalle havainnollisempaa. Temaattisen disposition haaste, tapahtumakulkujen sekavuus, pyritään välttämään kronologisella jäsentelyllä alalukujen sisällä.

Tiede ja Ase -lehdessä vuonna 1977 julkaistussa artikkelissa Matti Laeurma on määrittänyt, että sotahistorian tutkimus voidaan rajata kronologisesti, alueellisesti tai tiettyä sotilaallista toimialaa koskevaksi tai rajausten yhdistelmällä.²⁶ Käytän tutkielmani rajaamiseen kaikkia Lauerman määrittämiä sotahistoriallisen tutkimuksen rajaamisen keinoja.

Tutkielma on rajattu kronologisesti käsittelemään vuosien 1947 - 1969 välistä ajanjaksoa. Vuonna 1947 ratifoidun Pariisin rauhansopimuksen jälkeen Suomeen palautuivat pikkuhiljaa sotatilan jälkeen normaalit rauhanajan olosuhteet. Rauhanajan olosuhteet mahdollistivat varsinaisen rajavartiotoiminnan aloittamisen. Sisäasiainministeriön asetuksessa rajavartiolaitoksesta vuonna 1947 merivartiorykmentti pohjainen organisaatio lakkautettiin ja perustettiin raja- ja merivartiot. Lisäksi asetuksessa tarkennettiin rajavartiolaitoksen sotavuosien jälkeiset tehtävät.²⁷

Näkemykseni mukaan sopivan kronologisen murroskohdan tutkielmani rajauksen päättämiseksi

²⁶ Laeurma, Matti: Sotahistorian tutkimuksen problematiikka ja metodiikka. *Tiede ja Ase* n:o 35, 1977, s. 109.

²⁷ Sundbäck (2005), s. 290; Sisäasiainministeriö: Asetus rajavartiolaitoksesta n:o 581, *Suomen asetuskokoelma 1947*, Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1948.

muodostaa vuosi 1966. Koska tutkielmassa tarkastellaan sotilaallisen maanpuolustuksen suunnittelua ja toteuttamista, muodostavat ylimmän johdon operatiiviset käskyt rytmin sekä perusteet, jonka mukaan muiden toimijoiden suunnittelu ja toiminta rakentui. Ylin sotilasjohto alkoi varautua 1960-luvun aikana kaappaushyökkäyksen ja äkillisesti alkavan yllätyshyökkäyksen uhkan torjuntaan. Kesäkuussa 1966 Puolustusvoimain komentaja hyväksyi Pääesikunnan operatiivisen käskyn peitenimeltään "15". Operatiivisessa käskyssä "15" alueellisen puolustuksen organisaatio uudistettiin seitsemäksi sotilaslääniksi vastaamaan siviilihallinnon aluerajoihin. Sotilaslääneillä määrättiin tehtävä aloittaa torjuntataistelu äkillisesti alkavissa yllätyshyökkäyksissä, vaikka yhteys ylimpään johtoon olisi katkennut.²⁸ Muutos aikaisempaan oli huomattava, ja tästä syystä vuoden 1966 jälkeiseen ajanjaksoon on syytä palata esimerkiksi mahdollisissa seuraavissa tutkielmissa.

Alueellisesti tutkielma on rajattu käsittelemään Suomenlahden merivartioston toiminta-alueeseen kohdistuneita tapahtumia tai seikkoja. Suomenlahden merivartioston toiminta-alue on tutkittavana ajanjaksona kattanut rannikkoalueen Virolahdelta Hankoon.

Sotilaallista toimialaa koskien tämä tutkielma on rajattu käsittelemään rannikkopuolustusta. Tutkielma keskittyy merivartioasemien sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävien tarkasteluun rannikkopuolustuksen näkökulmasta. Juuso Säämänen on väitöskirjassaan määritellyt rannikkopuolustuksen tarkoittaneen 1950-luvulla meripuolustukseen kuuluvaa Maavoimien hoitamaa tehtävää, jonka tavoitteena oli valvoa aluevedet ja torjua alueloukkaukset sekä hyökkäykset. Meripuolustuksen Säämänen on määritellyt tarkoitetun samana ajanjaksona valtakunnan aluevesien valvontaa ja alueellisten loukkausten torjuntaa laivastoyksiköillä, rannikkotykistöllä, Ilmavoimilla sekä rajavartiolaitoksen joukoilla.²⁹ Tässä tutkielmassa rannikkopuolustuksella tarkoitetaan Säämäsen määritelmän mukaisesti Maavoimien sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävää rannikkoalueella alueellisen koskemattomuuden valvomiseksi ja turvaamiseksi sekä ennen Puolustusvoimien organisaatiouudistusta vuonna 1952 Merivoimien alaisuudessa tapahtunutta rannikkopuolustusta. Rannikkopuolustuksen piiriin ovat kuuluneet Suomenlahden merivartioston merivartioasemat aluksineen.

²⁸ Salminen, Pertti: Puolustusvoimien viranomaisyhteistyön vaiheita, *Suomen Puolustusvoimat 100 vuotta*. Karjalainen, Mikko (toim.). Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2018, s. 432–433.

²⁹ Säämänen, Juuso: *Suurmaihinnousun uhkasta kaappaushyökkäyksen torjuntaan - Suomen meripuolustuksen maihinnousutorjuntakyvyn kehittymien jatkosodan päättymisestä 1960-luvulle*. Maanpuolustuskorkeakoulun julkaisusarja 1, n:o 10, Juvenes Print, Tampere 2017, s. 25–26.

1.5 Tutkimusmenetelmä ja tutkielman lähdeaineisto

Tutkielma on toteutettu laadullisen tutkimuksen induktiivisena aineistolähtöisenä sisällönanalyysinä. Induktiivisessa sisällönanalyysissä tutkittavasta laajasta aineistosta on aineiston yksityiskohtaisella tarkastelulla pyritty muodostamaan uusia päätelmiä laajemmista kokonaisuuksista.³⁰ Tässä tutkielmassa on noudatettu niin kutsuttua Laineen esittämää mallia aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä, jossa hajallaan olevasta tutkimusaineistosta etsitään ja koostetaan tutkimuskysymysten kannalta olennainen tieto. Tunnistettu tieto luokitellaan ja luokiteltu tieto järjestetään omissa erillisissä alaluvuissa ja yhdistetään lopun synteesivaiheessa vastaamaan varsinaiseen pääongelmaan.³¹

Käytännössä tämä tarkoittaa, että tutkielmassa aineistolähtöisyys toteutettiin etsimällä alkupe-
räisaineiston arkistonmuodostajia, joilla oli mahdollisesti pääongelman ratkaisuun vaikuttavaa tietoa. Sisällönanalyysi toteutettiin lukemalla lähdeaineistoa jatkuvasti kysyen alatutkimuskysymyksiä aineiston sisällöltä eli pohtimalla ja yhdistelemällä aineiston sisällöstä alatutkimuskysymyksiin vastauksia. Kertyneet vastaukset, eli tässä tapauksessa tunnistettu aineisto, ryhmiteltiin, luokiteltiin ja järjestettiin tutkielman päälukujen alle. Pääluvut muodostettiin kronologisesti lähdeaineistosta tunnistettuihin luonteviin murroskohtiin, joita ovat tässä tutkimuksessa Pääesikunnan operatiivisten käskyjen hyväksymisajankohdat. Päälukujen yhdistelmässä muodostettiin johtopäätökset, osoittaen vastaus varsinaiseen tutkimusongelmaan.

Historiantutkimuksen aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä tutkimuksen analyysin eettisyys ja luotettavuus saavutetaan lähdekritiikin keinoin. Jorman Kalelan mukaan lähdekritiikissä ei tulisi tarkastella lähteen paikkansapitävyyttä, vaan pyrkiä tunnistamaan millä tavalla lähde on informatiivinen omalle tutkimukselle. Tutkijan tulisi tarkastella lähdeä kysymällä siltä kysymys. Todistuskappale muuttuu lähteeksi, kun tutkija kysyy siltä kysymyksen. Lähteen merkitys tutkimukselle on riippuvainen tutkijan tekemistä kysymyksistä.³²

Tutkimuksen lähdekritiikissä pyrittiin säilyttämään Pentti Renvallin näkemys lähteen luotettavuudesta. Lähdekritiikin keinoin tulee selvittää mikä tehtävä ja asema asiakirjalla on ollut aikansa elämässä. Tällöin on kyse ulkoisesta lähdekritiikistä. Kun tarkastellaan miten edellä mainitut seikat ovat vaikuttaneet lähteen paikkansa pitävyyteen, on kyse sisäisestä lähdekritiikistä.

³⁰ Hirsjärvi (2016), s. 160–164.

³¹ Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärvi: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki, 2017, s. 115.

³² Kalela, Jorma: *Historiantutkimus ja historia*, Gaudeamus, Helsinki 2000, s. 89–92, 94–97.

Ulkoisessa lähdekritiikissä lähde tulee paikallistaa oikeaan aikaan ja kontekstiin sekä selvittää kuka on asiakirjan laatija. Sisäisessä lähdekritiikissä tulee selvittää, minkälainen todellisuuspohja lähteessä olevilla tiedoilla on. Renvallin mukaan lähteen tietoa voidaan pitää todistusvoimaltaan merkittävänä, jos kaksi eri lähteistä saatua tietoa ovat samanlaisia.³³

Lähdekritiikki on työssäni olennaista, jotta osin pirstaleisesta jäämistöstä on voitu rekonstruoida menneisyydelle oikeudenmukainen eheä ja hedelmällinen kokonaisuus. Työssäni olen pyrkinyt olemaan sortumatta päättelyssäni sellaisiin tuloksiin, jotka eivät ole oikeudenmukaisia tutkimukselle vain lähteiden niukkuuden takia. Tutkielman merkittävimmän lähdeaineiston muodostavat kansallisarkistossa säilytettävät alkuperäisaineistot. Esikunnissa laadittuja käskyjä, kirjeitä ja taulukoita voidaan pitää näkemykseni mukaan melko luotettavina lähteinä, koska ne ovat laadittu virkavastuulla ja laatijoiden esimiehet ovat allekirjoittaessaan vielä varmistaneet sisällön asianmukaisuuden. Opinnäytetöitä ja historiikkeja on syytä tarkastella ulkoisen lähdekritiikin kautta pohtimalla, onko laatijalla voinut olla kaikki tieto aiheesta, josta hän on kirjoittanut. Esimerkiksi vanhoissa sotilasopetuslaitosten opinnäytetöissä on nykyisen saatavilla olevan lähdeaineiston perusteella mahdollista havaita, että näin ei välttämättä ole ollut.

Varsinainen tutkimustyö aloitettiin hankkimalla esiyymmärrystä aiheeseen, tutustumalla aihetta sivuavaan historialliseen kirjallisuuteen ja aiheesta laadittuihin tutkimuksiin. Edellä kuvatusta sekundäärisestä lähdeaineistosta lisäksi kartoitettiin ja tunnistettiin aiheesta löydettävissä olevaa alkuperäisaineistoa. Tutkielman tärkeimmät sekundäärilähteet muodostivat seuraavat jo aiemmin esitellyt historialliset teokset, tutkimukset ja opinnäytetyöt: Sundbäck, Esa: *Merivartiointia 75 vuotta - Merivartiolaitoksen ja merivartiostojen historia 1930 - 2005*, Peltoniemi, Uuno, Kai Säteri & Ilmari Kirjavainen: *Rajavartiolaitos 1919 - 1969*, Kosonen, Matti; Juha Pohjonen: *Isänmaan portinvartijat - Suomen rajojen vartiointi 1918 - 1994*, Tammissalo, Mikael: *Valvontakomission työkalusta puolueettomuusvartiointin etulinjaan - Suomen merivalvonnan kehitys vuosina 1944-1960*, Tynkkynen, Vesa & Mikko Karjalainen (toim.): *Suomen puolustusvoimat 100 vuotta*.

Aluksi oli epävarmaa, miten paljon Suomenlahden merivartioston alkuperäisiä arkistomateriaaleja oli saatavilla Kansallisarkistossa. Siksi pyrin ensin löytämään Kansallisarkistosta aineistoa, joka vastasi laajempiin tutkimuskysymyksiin. Tutkitulta aikakaudelta merivartiostojen arkistoidut aineistot olivat positiiviseksi yllätykseksi melko laajasti saatavilla. Toisaalta, koska

³³ Renvall, Pentti: *Nykyajan Historian tutkimus*. WSOY, Juva 1965, s. 166, 173, 177, 218.

merivartiostot ovat toimineet rajavartiolaitoksen organisaatiossa joukko-osasto tasolla ja Puolustusvoimien suunnittelussa yksikkötasolla, tutkimuksen edetessä kävi selväksi, että useimmat aineistot, joita ei merivartiostojen muodostamista arkistoista löytynyt, löytyivät ylemmän johdoltaan muodostamista arkistoista.

Tutkielman merkittävimmät primääriaineistot muodostivat Kansallisarkistossa säilytettävät arkistokokonaisuudet: Suomenlahden merivartioston esikunnan salainen ja OT-salainen kirjeenvaihto vuosilta 1945-1967, Puolustusvoiman pääesikunnan operatiivisen osaston OT-salainen kirjeenvaihto vuosilta 1952, 1953 ja 1957, Uudenmaan sotilasläänin OT-salainen kirjeenvaihto vuosilta 1952-1960, Haminan rannikkolinnakkeen salainen kirjeenvaihto 1950-1960 sekä Suomenlinnan rannikko tykistörykmentin esikunnan salainen kirjeistö 1954-1966. Työssä tarkastellut Pääesikunnan operatiiviset käskyt olivat löydettävissä Pääesikunnan operatiivisen osaston OT-salaisesta kirjeenvaihdosta. Tutkimuksen kannalta keskeiset rajavartiolaitoksen laatimat sotilaallisen maanpuolustuksen toimintaohjeet, olivat löydettävissä Suomenlahden merivartioston esikunnan salaisesta kirjeenvaihdosta sekä osin Uudenmaan sotilasläänin OT-salaisesta kirjeenvaihdosta. Rannikkotykistörykmenttien esikuntien salaisesta kirjeistöstä oli löydettävissä rykmenttien suunnitelmat merivartiokomppanioiden käytölle. Tutkimustyötä tehdessä kävin läpi myös laajemmin esimerkiksi Uuden maansotilasläänin OT-salaista kirjeenvaihtoa, mutta useissa kansioissa ei ollut työn kannalta merkittävää lähdeaineistoa.

Puolustusvoimien tutkittavan aikakauden ohjesäännöt ja oppaat muodostavat lähderyhmän, jotka yhdessä arkistoista löytyneen primääriaineiston kanssa luettuna syvensivät tutkittavan aiheen ymmärrystä. Kenttäohjesäännöt ovat kirjoitettu salattujen käskyjen ja suunnitelmien perusteella vähemmän salattuun muotoon käytännön toteuttamisen ohjeistamiseksi. Tälle tutkielmalle merkittävimmät ohjesäännöt olivat kenttäohjesäännön yleinen osa vuosilta 1931 ja 1958, kenttäohjesäännön osa II vuodelta 1954 sekä sissiohjesääntö vuodelta 1957. Lähdemateriaaleja, joihin tutkielman teossa olisi saattanut olla hyödyllistä tutustua, mutta joita en onnistunut hankkimaan, olivat merivartiopalveluohje vuodelta 1945 ja merivartiopalveluohje vuodelta 1951 sekä mahdollisesti julkaistu merivartio-ohjesääntö 1960-luvulta.³⁴

Lisäksi tutkielman lähdeaineiston keräämiseksi haastateltiin kontra-amiraali Jorma Kaisaloa. Kaisalo on eräs harvoja elossa olevia aikalaisia, joka on palvellut tehtävissä, joissa on ollut

³⁴ Maininta tällaisen aineiston olemassa olostä on löydettävissä esim. Peltoniemi, Uuno, Kai Säteri & Ilmari Kirjavainen: *Rajavartiolaitos 1919 - 1969*, Rajamme vartijat ry, OY Länsi-Savon kirjapaino, Mikkeli 1969, s. 394–396.

mahdollista olla tekemisissä sotilaallisen maanpuolustuksen parissa merivartiostoissa tutkittavana ajanjaksoa. Kontra-amiraali Kaisalo palveli vuodesta 1960 Saaristomeren merivartioston esikunnan meritoimiston toimistopäällikkönä ja myöhemmin vuodesta 1968 alkaen Saaristomeren merivartioston komentajana. Haastattelu toteutettiin kvalitatiivista tutkimukseen hyvin soveltuvan teemahaastattelun menetelmällä. Kaisaloa haastateltiin aiheesta: *merivartiostojen osallistuminen sotilaalliseen maanpuolustukseen ja puolueettomuusvartiointiin 1950- ja 1960-luvulla*. Teemahaastattelulle tyypillisesti haastattelun aihe ja osa kysymyksistä olivat tiedossa jo ennen varsinaista haastattelua, mutta osa kysymyksistä muotoutui vasta haastattelun aikana.³⁵ Haastattelun materiaali on litteroitu *Sotataidon laitoksen ohje opinnäytetöistä* mukaisena peruslitterointina sekä tallennettu nauhoitteena ja on kirjoittajan hallussa.

³⁵ Hirsjärvi (2016), s. 208.

2 MERIVARTIOSTON UUDET TEHTÄVÄT, TOIMIVALTUUDET JA TOIMINTA-ALUE

Tässä luvussa selvitetään vastaus ensimmäiseen alatutkimuskysymykseen: Miksi osallistuminen sotilaalliseen maanpuolustukseen oli merivartiostoille erityinen tehtävä? Tutkimuksen kokonaisuuden kannalta on tärkeää selvittää sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävän erityislaatuisuus merivartiostoille. Sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävän erityislaatuisuuteen liittyi merivartiolaitoksen historia, lainsäädännön muuttuminen, Suomenlahden merivartioston toiminta alueen geopolitiittisesti keskeinen sijainti sekä merivartiomiesten yleinen asenne tehtävää kohtaan.

2.1 Lainsäädännön kehittyminen

Suomen ja Neuvostoliiton välille 4. päivänä syyskuuta vuonna 1944 solmitussa välirauhasopimuksessa vaadittiin Suomen välitöntä demobilisaatiota. Demobilisaation voidaan katsoa vauhdittaneen merivartiolaitoksen ja rajavartiolaitoksen irrottamista Puolustusvoimista. Päämajassa oltiin sitä mieltä, että merivartiolaitoksen tehtävien suorittaminen tulee säilyttää, mutta merivartiolaitos tulee liittää osaksi rajavartiolaitosta.³⁶

Laki rajavartiolaitoksesta 1944

Hallituksen esityksessä eduskunnalle laiksi rajavartiolaitoksesta korostettiin rajavartiolaitoksen ja merivartiolaitoksen saman laatuista tehtäviä, jonka takia hallitus ehdotti, että on tarkoituksenmukaista keskittää toiminta yhdeksi laitokseksi, jonka tehtäviin kuuluu valtakunnan rajojen vartiointi ja siihen liittyvät poliisi-, tull- ja muut tehtävät valtakunnan maarajoilla ja merialueilla. Hallituksen esityksessä myös todettiin, että rajavartiolaitoksen toimivaltuudet ja oikeudet tehtävissä tarpeellisiin voima-, pakko- ja varokeinoin tullessaan tarkentamaan myöhemmin asetuksella. Hallituksen esitys hyväksyttiin sellaisenaan eduskunnassa.³⁷

Merivartiolaitos liitettiin rajavartiolaitokseen vuonna 1944 annetulla lailla rajavartiolaitoksesta. Uudessa laissa merivartiorykmentin tehtävät poliisi- ja tullivalvonnasta merialueella säilyivät, mutta laki määräsi merivartiorykmentille myös selkeästi uudentyyppisiä tehtäviä. Uusi laki esimerkiksi korosti rajan ylikulun valvontaa aikaisempien tehtävien rinnalla. Laissa rajavartiolaitoksen tehtäväksi määrättiin huolehtia valtakunnan rajojen vartioinnista ja luvattoman tavar-

³⁶ Sundbäck (2005), s 138–140.

³⁷ *Valtiopäivät 1944 Asiakirjat, Kolmas osa I*, 1944 vuoden valtiopäivät n:o 144. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1945.

kuljetuksen ja muun rajanylikulun estämisestä raja-alueilla, yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämisestä merialueella sekä poliisi- ja tullivalvonnasta merialueella. Tullille rajattiin tullivalvonta, joka tapahtui satamissa. Laissa myös annettiin mahdollisuus määrätä rajavartiolaitokselle muitakin poliisi- ja tullitehtäviä tai tehtäviä, jotka johtuivat kansainvälisistä rajaoloista koskevista sopimuksista.³⁸

Lisäksi laissa säädettiin, että rajavartiolaitos ottaa osaa maanpuolustukseen ja liitetään liiketukannallepanossa Puolustusvoimiin. Laissa määrättiin, että liiketukannallepanossa rajavartiolaitoksen henkilöstöä koskevat samat velvollisuudet kuin puolustuslaitoksessa palvelevia. Rajavartiolaitokselle annettiin mahdollisuus kouluttaa tai käyttää rajavartiolaitoksen toimintaan palvelukseen määrättyjä asevelvollisia.³⁹ Osallistumisesta sotilaalliseen maanpuolustukseen ei ollut mainittu merivartiolaitoksesta vuonna 1930 annetussa laissa. Rajavartiolaitokselle osallistuminen sotilaalliseen maanpuolustukseen ei ollut vuonna 1944 uusi tehtävä. Aiemmin voimassa olleessa, vuonna 1931 annetussa laissa rajavartiolaitoksesta, oli säädetty rajavartiolaitoksen ottavan osaa maanpuolustukseen ja liitettävän liiketukannallepanon sattuessa Puolustusvoimiin.⁴⁰ Vuoden 1944 laissa rajavartiolaitoksesta uutta oli merivartiolaitoksen liittäminen osaksi rajavartiolaitosta. Liittämisestä johtuen sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävä tuli uutena merivartiorykmenteille. Vuonna 1944 annettu laki rajavartiolaitoksesta oli voimassa koko tutkittavan ajanjakson.

Asetus rajavartiolaitoksesta 1945

Rajavartiolaitoksen tehtävät, toimivaltuudet ja organisaatio määriteltiin tarkemmin 27. päivänä huhtikuuta vuonna 1945 annetulla asetuksella (372/45). Asetuksessa vahvistettiin laissa määrättyt tehtävät. Asetuksessa rajavartiolaitoksen asemaa sotilaallisena viranomaisena vahvistettiin. Asetuksessa todettiin rajavartiolaitoksen henkilöstön olevan sotaväen rikoslain alaisia ja rajavartiolaitoksessa sovellettavan puolustuslaitoksen kurinpidollisia määräyksiä. Asetuksessa annettiin myös mahdollisuus komentaa rajavartiomiehiä määrääjäksi Puolustusvoimiin ja annettiin toisaalta mahdollisuus vastaanottaa Puolustusvoimista henkilöstöä samalla tavalla. Rajavartiomiehelle annettiin asetuksessa oikeus antaa käskyjä ja kieltoja virkatehtävissä kelle ta-

³⁸ *Valtiopäivät 1944 Asiakirjat, Kolmas osa I*, 1944 vuoden valtiopäivät n:o 144. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1945.

³⁹ *Valtiopäivät 1944 Asiakirjat, Kolmas osa I*, 1944 vuoden valtiopäivät n:o 144. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1945.

⁴⁰ *Valtiopäivät 1931 asiakirjat kolmasosa I, II*, 1931 Vp - Edusk. vast.- Esitys n:o 17(1930 II Vp.). Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1932.

hansa sekä oikeus virkatehtävissä ottaa kiinni henkilö, samoin oikeuksin kuin poliisikonstaapelilla oli. Kiinniotettu käskettiin viipymättä luovuttaa poliisi- tai tulliviranomaiselle.⁴¹

Asetus rajavartiolaitoksesta 1947

Edellä mainittu asetus rajavartiolaitoksesta kumottiin 30. kesäkuuta vuonna 1947 annetulla uudella asetuksella rajavartiolaitoksesta. Yksi merkittävimpiä muutoksia vuonna 1947 annetussa asetuksessa oli organisaatioltaan sotilaallisesti järjestetyn rajavartiolaitoksen kokoonpanon muuttaminen rykmentti pohjaisesta hallintorakenteesta vartiostoihin perustavaksi. Tämän jälkeen rajavartiolaitoksen uusi organisaatio muodostui viidestä rajavartiostosta, kolmesta merivartiostosta sekä esikunnasta, raja-aliupseerikoulusta, rajavartiokoulusta ja merivartiokoulusta. Uudistus tehtiin organisaation keventämiseksi ylimääräisistä johtoportaista valtiontalouden säästöpainesta johtuen. Uudistuksessa merivartiostot järjestettiin siten, että Ahvenanmaan merivartiosto lakkautettiin ja siirrettiin osaksi Saaristomeren merivartiostoa. Suomenlahden ja Pohjanlahden merivartiostot säilyivät sellaisenaan. Merivartiorykmentin esikunta lakkautettiin ja esikunnan henkilöstöstä muodostettiin rajavartiolaitoksen esikunnan meriasianosasto.⁴²

Vuonna 1947 annetussa asetuksessa kaikki rajavartiolaitoksen laissa säädetyt tehtävät eriteltiin ja tarkennettiin. Rajavartiolaitoksen tehtäviksi myös lisättiin esimerkiksi meriliikenteen säännösten noudattamisen valvominen, sairaankuljetukset syrjäisillä seuduilla ja merihätään joutuneiden auttaminen. Rajavartiolaitoksen velvollisuutta antaa virka-apua tarkennettiin tehtäväksi avustaa poliisiviranomaisia järjestyksenpidossa ja antaa poliisi-, merenkulku-, tulli- sekä sotilasviranomaisille sellaista apua, joka laatunsa puolesta sopii rajavartiolaitokselle. Asetuksessa myös rajavartiomiehen kiinniotto-oikeutta tarkennettiin. Asetuksessa määrättiin, että rajavartiomiehellä on virkatehtävää hoitaessaan olevan sama kiinniotto-oikeus kuin poliisilla, mutta pidättämisen saa tehdä rajavartiolaitoksen upseeri tai vartioaseman päälliköntehtävässä toimiva rajavartiomies tai näiden määräyksestä muu rajavartiomies.⁴³

Laki suomen aluevesien rajoista 1956

Laki suomen aluevesien rajoista annettiin 18. elokuuta vuonna 1956. Laissa tarkennettiin sisäisten ja ulkoisten aluevesien ulottuvuus ja kulku Pariisin rauhansopimuksen ehtojen mukai-

⁴¹ Asetus rajavartiolaitoksesta n:o 372, *Suomen asetuskokoelma vuodelta 1945, I*. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1946, s. 613–616.

⁴² Asetus rajavartiolaitoksesta n:o 581, *Suomen asetuskokoelma 1947*. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1948, s. 918; Sundbäck (2005), s.195–196.

⁴³ Asetus rajavartiolaitoksesta n:o 581, *Suomen asetuskokoelma 1947*. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1948, s. 918–922.

sesti. Sisäisten aluevesien määrittäneiden peruspisteiden koordinaatit määriteltiin saman vuoden elokuussa annetulla asetuksella Suomen aluevesistä annetun lain soveltamisesta. Laki ja asetus selkeyttivät Pariisin rauhansopimuksessa osittain epäselvästi määritellyn rajan tarkkaa kulkua. Aluevesirajojen määrittelyn puuttuminen oli haitannut merivalvonnan suorittamista. Määrittely selkeytti raja- ja merivalvonnassa havaittujen ulkolaisten alusten valvontaa ja kohtelua riippuen siitä, missä osassa aluevesiä ne purjehtivat.⁴⁴

Asetus valtakunnan maa- ja vesialueen sekä ilmatilan valvonnasta 1963

Periaatteet alueellisen koskemattomuuden valvontaan säädettiin asetuksella valtakunnan maa- ja vesialueen sekä ilmatilan valvonnasta. Asetus annettiin 18. päivänä huhtikuuta vuonna 1963. Asetus valtakunnan maa- ja vesialueen sekä ilmatilan valvonnasta koski rauhantilassa olevien vieraiden valtioiden sotilaita, sotilasosastoja, kauppa-, ja sotalaivoja sekä ilma-aluksia ja ohjuksia. Asetusta myös sovellettiin keskenään sotaa käyvien maiden kauppa-aluksiin, siltä osin kuin asetuksessa puolueettomuusmääräyksistä ei oltu säädetty.⁴⁵

Asetuksessa säädettiin sotilaspukuisten henkilöiden tai sotilasosastojen maahantulosta. Maahantulo oli rajattu virallisten rajanylityspaikojen kautta tapahtuvaksi vain diplomaattisesti annetulla luvalla. Asetus antoi valtioneuvostolle mahdollisuuden rajoittaa viatonta kauppakulkua Suomen aluemerellä, jos valtakunnan turvallisuus vaatii. Viattoman kauttakulun katsottiin olevan yleisesti kansainvälistä tapaoikeutta, mutta säädelty oikeutus siihen oli kirjattu myös esimerkiksi Yhdistyneiden Kansakuntien (YK) Genevessä 29. päivänä huhtikuuta vuonna 1958 tekemään, aluemerta ja lisävyöhykettä, aavaa merta sekä mannerjalustaa koskevan yleissopimuksen I osan 14. ja 15. artikloihin. Yleissopimus ratifioitiin ja käyttöön otettiin asetuksella Suomessa vuonna 1965. Sopimuksen artiklan 14 mukaan, viattomalla kauttakululla tarkoitetaan purjehdusta aluemerellä, johon olivat oikeutettuja kaikkien valtioiden alukset.⁴⁶

Sota-aluksien oikeus aluemerén rauhanomaiseen kauttakulkuun katsottiin olevan mahdollista, mutta siitä määrättiin tehtäväksi ilmoitus käyttäen diplomaattisia teitä, vähintään kaksi vuorokautta ennen alueelle saapumista. Jos sota-alus aikoi purjehtia Suomen sisäisille aluevesille, tuli

⁴⁴ Aluevalvontasäännösten uudistuskomitea: *Ehdotus yleisiksi ohjeiksi valtakunnan koskemattomuuden turvaamisesta*. 1962, liite 7, liite 8 ks. myös Puolustusministeriö: *Yleiset ohjeet valtakunnan alueellisen koskemattomuuden turvaamisesta*, Valtion painatuskeskus, Helsinki 1967, liite 7, liite 8, s. 78–80; Tammisalo (2018), s. 33.

⁴⁵ Puolustusministeriö: *Yleiset ohjeet valtakunnan alueellisen koskemattomuuden turvaamisesta*. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1967, liite 5, s. 61.

⁴⁶ Puolustusministeriö: *Yleiset ohjeet valtakunnan alueellisen koskemattomuuden turvaamisesta*. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1967, liite 5, s. 61–63; Finlex: *Asetus eräiden vuonna 1958 tehtyjen merialueita koskevien yleissopimusten voimaansaattamisesta*, 7/1965. [https://finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1965/19650007/19650007_1], luettu 17.3.2020; Finlex: *Aluemerta ja lisävyöhykettä koskeva yleissopimus*, 7/1965. [https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1965/19650007/19650007_2], luettu 17.3.2020.

siihen anoa lupa. Asetuksessa myös kiellettiin sota-aluksia esimerkiksi miinoittamasta tai harjoittelemasta miinoitusta tai muita sotilaallisia harjoituksia Suomen alueella sekä säädettiin, että ulkomaisten sota-alusten ja valtionilma-alusten tulee noudattaa suomalaisten viranomaisten antamia ohjeita ja määräyksiä.⁴⁷

Asetuksessa valtakunnan maa- ja vesialueen sekä ilmatilan valvonnasta vastaaviksi viranomaisiksi katsottiin rajavartiolaitos ja puolustuslaitos. Myös poliisi-, tuli-, merenkulku-, ja ilmailuviranomaiset katsottiin valvontaa suorittaviksi viranomaisiksi, mutta näiden viranomaisten velvollisuudeksi määrättiin ilmoittaa raja- tai sotilasviranomaisille havaituista rikkeistä. Valvontaviranomaisille annettiin toimivaltuus huomauttaa ja vaatia säännösten noudattamista ja tarvittaessa käyttää voimakeinoja puolustusministeriön erikseen antamien ohjeiden mukaan.⁴⁸

Asetus puolueettomuusmääräyksistä 1963

Asetus puolueettomuusmääräyksistä annettiin 18. päivänä huhtikuuta vuonna 1963. Puolueettomuusmääräyksien katsottiin koskevan vieraita valtioita, jotka ovat sodassa toisen valtion kanssa, mutta eivät sodassa Suomen kanssa. Asetus käsitteli erityisesti sotaa käyvien valtioiden sota-alusten tuloa Suomen alueelle. Sodassa olleiden valtioiden sota-aluksilla oli oikeus tulla Suomen alueelle, mutta yhden valtion tai liittouman aluksia sai kerralla olla korkeintaan kolme samalla rannikkokaistalla, eivätkä ne saaneet viipyä 24 tuntia pidempään. Sota-alukset eivät myöskään saaneet täydentää varastojaan suomalaisista satamista. Sota-aluksiin sai tehdä korjauksia suomalaisissa satamissa, mutta ei siten, että se olisi parantanut niiden taistelukykyä. Asetuksessa annettiin myös erinäisiä muita määräyksiä. Esimerkiksi kaikenlainen tiedustelu ja havaintojenteko toisen sotaa käyvän maan sotavoimien liikkeistä, sotatoimista tai puolustuslaitteista oli kielletty. Suomen aluetta ei saanut käyttää sotatoimien tukialueena toista maata vastaan. Lisäksi oli kiellettyä pitää halussaan radioasemaa, jolla oli tarkoitus olla yhteydessä sotaa käyvän valtion asevoimiin.⁴⁹

Asetus koski sotaa käyvien maiden lisäksi myös Suomen kansalaisia. Suomen kansalaiset eivät saaneet avustaa sotaa käyvää maata asetuksen säännösten rikkomisessa. Asetuksen 21 § määrättiin, että tarkemmat soveltamisohjeet annetaan puolustusministeriön ohjeella. Puolustusministeriö antoi yleisen ohjeen valtakunnan alueellisen koskemattomuuden turvaamisesta 3. päivänä joulukuuta vuonna 1964. Ohjeessa käsketään seikkaperäisesti, miten asetusta valtakunnan

⁴⁷ Puolustusministeriö: *Yleiset ohjeet valtakunnan alueellisen koskemattomuuden turvaamisesta*. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1967, s.64–70.

⁴⁸ Ibid. s. 70–71.

⁴⁹ Ibid. s. 76.

maa- ja vesialueen sekä ilmatilan valvonnasta sekä asetusta puolueettomuusmääräyksistä tulee valvoa. Yleistä ohjetta on tarkemmin käsitelty tutkielman neljännessä pääluvussa.⁵⁰

2.2 Suomenlahden merivartioston toiminta-alue

Vuonna 1944 voimaan astuneen välirauhasopimuksen ehtoina oli muiden vaatimusten lisäksi vuoden 1940 Moskovan rauhansopimuksen aikaisten rajojen palauttaminen, Petsamon luovuttaminen ja Porkkalan alueen vuokraaminen laivastotukikohdaksi. Uudet rajat muuttivat merivartiostojen toiminta-aluetta erityisesti Suomenlahden alueella. Laatokan vartiointia ei tarvinnut enää suorittaa, mutta Porkkalan vuokra-alue muodosti uuden merirajan keskelle Suomenlahtea.

Suomenlahden merivartioston toiminta-alueeksi oli määrätty vuonna 1944 tullivyöhykkeen takarajan rajoittama alue valtakunnan merialueen itärajalta Inkoon kunnan länsirajalle. Itäisen merirajan valvonta, sisäsaariston osalta, käskettiin vuonna 1944 Kaakkois-Suomen rajavartiostolle. Suomenlahden merivartioston toiminta-alue oli vuodesta 1945 alkaen jaettu itäiseen ja läntiseen valvonta-alueeseen. Itäinen alue ulottui Boistön merivartioasemalta itärajalle ja läntinen alue Boistön merivartioasemalta Inkoon kunnan länsirajalle. Suomenlahden merivartioston laivat toimivat suoraan merivartioston esikunnan alaisuudessa ja niille voitiin käskää erityisiä valvonta-alueita tarpeen mukaan.⁵¹

Vuonna 1947 tehty rajavartiolaitoksen organisaatiouudistus Suomenlahden merivartioston toimintaan vaikutti erityisesti toiminta-alueen kasvamisella. Suomenlahden merivartion toiminta-alue laajennettiin 30.6.1947 alkaen merialueella valtakunnan itärajalta Turun ja Porin lääninrajalle saakka. Suomenlahden merivartiostoon liitettiin Saaristomeren merivartiostosta Jussarön ja Hangon merivartioasemat. Vuonna 1947 Suomenlahden merivartiostolla oli käytössä 13 saaristossa sijainnutta merivartioasemaa: Kukio, Katajaluoto, Kytö, Lehtinen, Risholma, Suurpisi, Bågaskär, Gloholm, Haapasaari, Hanko, Jussarö, Kotka ja Pirttisaari. Vuonna 1949 Vartioston toiminta-alueen jako itäiseen ja läntiseen valvonta-alueeseen lopetettiin, mutta perustettiin erityinen Porkkalan vartioalue. Porkkalan vartioalueeseen kuuluivat Bågaskärin ja Kytön merivartioasemat sekä vartioston kaikki laivat, paitsi VL Haukka ja VL Lokki. Vuonna 1950 Suomenlahden merivartiostolla oli käytössä 11 merivartioasemaa: Katajaluoto Kytö, Mustamaa,

⁵⁰ Puolustusministeriön päätös: n:o 549/16/K/1964, *Yleiset ohjeet valtakunnan alueellisen koskemattomuuden turvaamisesta*. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1967, kansilehti ks. myös s. 76.

⁵¹ SLMVE:n asiakirja "Historiikin konseptit (koonnut alil. K. Säteri)", 1962, T-21780/83, 121, KA.

Risholm, Bågaskär, Glosholm, Haapasaari, Hanko, Jussärö, Kotka, Pirttisaari.⁵²

Suuremmassa mittakaavassa tarkasteltuna on huomioitava, että Itämeren rantavaltiot olivat tutkittavalla ajanjaksolla Suomenlahden pohjukasta Puolaan ulottunut Neuvostoliitto, Varsovan liittoon vuodesta 1949 asti kuuluneet Puola ja Saksan demokraattinen tasavalta sekä vuodesta 1955 alkaen Natoon kuuluneet Saksan liittotasavalta ja Tanska sekä puolueettomaksi julistautunut Ruotsi. Suomen rajavaltio pohjoisessa oli Natoon vuonna 1949 liittynyt Norja. Itämeri ja Suomenlahden alue muodostivat aikakauden sotilaallisissa uhkakuvissa merkittävän suunnittelun ja varautumisen painopistesuunnan.⁵³

Porkkalan vuokra-alue

Pariisin rauhansopimuksessa vuonna 1947 Suomi veloitettiin vuokraamaan Porkkalan maa- ja merialue Neuvostoliitolle 50 vuodeksi laivastotukikohdaksi. Suomenlahden keskiosassa sijainnut Porkkalan vuokra-alue ulottui rannikolla Espoon kunnan länsirajalta Inkoon kunnan itärajalalle. Vuokra-alue kattoi saariston sekä merialueen uloimmista saarista 4 meripeninkulmaa etelään. Aluksi meriliikenne sai kulkea vuokra-alueen läpi, mutta vuodesta 1948 alkaen vuokra-alue tuli kiertää. Suomalaiset merkitsivät vuonna 1948 vuokra-alueen kiertävän väylän 4 meripeninkulman päähän Neuvostoliiton aluevesirajasta. Neuvostoliittolaiset ottivat käytännöksi, että suomalaisten väyläviitoituksen pohjoispuolelle tulleet veneet pidätettiin. Suomenlahden merivartiostolla oli tehtävänä valvoa ja estää luvattomat rajanylitykset alueella. Suomen poliittinen johto pelkäsi, että jos merirajaa ei saataisi valvottua kunnolla, Neuvostoliittolaiset vaatisivat 12 meripeninkulman päähän uloimmista luodoista ulottuvan aluevesirajan. Tämä olisi tarkoittanut, että Porkkalan itäpuolelle suuntautuva meriliikenne olisi joutunut kulkemaan Neuvostoliiton alueen kautta. Porkkalan merirajalla tapahtui vuosien 1945–1952 välillä 25 luvattonta merirajanylitystä. Muunlaisia rikkomuksia tapahtui huomattavasti enemmän. Suomenlahden merivartiosto joutui käyttämään runsaasti aluskalustoa rajavalvontaan kiertoväylälle.⁵⁴

Neuvostoliitto ilmoitti palauttavansa Porkkalan tukikohdan Suomelle vuonna 1955. Vuonna 1956 Neuvostoliittolaiset poistuivat Porkkalan alueelta.⁵⁵ Tukikohdan luovuttamine Suomelle oli merkittävä muutos Suomenlahden merivartioston toiminta-alueeseen. Ensinnäkin valtakuntien välien meriraja poistui ja toisaalta valvottavaa saaristoaluetta tuli lisää.

⁵² SLMVE:n asiakirja "Historiikin konseptit (koonnut alil. K. Säteri)", 1962, T-21780/83, 121, KA.

⁵³ Visuri (2006), s. 152 ja 83, 118; ks. myös PE:n operatiivisen osaston käsky n:o 80 /Op.1/II b/OT/sal./ 13.6.1952, T-26862/21, F:3 OTsal, Kansallisarkisto (KA) s. 4.

⁵⁴ Rauhansopimus Suomen kanssa, *Suomen asetuskokoelman sopimussarja (SopS 19–20/1948): ulkovaltain kanssa tehdyt sopimukset*. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1948; Sundbäck (2005), s. 174–176.

⁵⁵ Visuri, Pekka: *Suomi kylmässä sodassa*. Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2006, s. 138–140.

2.3 Sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävän erityisluonne

Merivartiolaitoksen henkilöstön suhtautuminen sotilaalliseen maanpuolustukseen tehtävänä, oli vuonna 1944 ristiriitainen. Taustalla ristiriitaiseen suhtautumiseen puolustuslaitosta, rajavartiolaitosta ja sotilaallisuutta kohtaan olivat 1930-luvun tapahtumat. Meripuolustuksen esikunnan vuonna 1932 laatiman toimintaohjeen mukaan liikekannallepanon mukaisiin järjestyihin ryhdyttäisiin merivartiolaitoksessa Merivartiolaitoksen päällikön antamalla käskyllä. Talvisodan alla 9.9.1939 valtionjohto antoi käskyn puolueettomuusvartiointin aloittamisesta. Tämän johdosta Merivoimien komentaja antoi 10.9.1939 käskyn puolueettomuusvartiointin tehostamisesta. Käskyssä puolueettomuusvartiointin tehostamisesta ilmoitettiin myös, että merivartiolaitos siirtyy puolueettomuusvartiointiin Merivoimien komentajan alaisuudessa ja merivartiopiirit alistetaan meripuolustuksen lohkoille sekä alukset rannikkolaivastolle. Merivoimien komentaja lievensi kolme päivää myöhemmin käskyä toteamalla merivartiolaitoksen siirtyvän Merivoimien komentajan alaisuuteen vain puolueettomuusvartiointin tehtävissä, mutta jatkavan normaaleita tehtäviään omassa organisaatiossaan. Merivartiolaitoksen johdossa Merivoimien komentajan käskyä alistuksesta pidettiin laittomana. Tämä aiheutti Merivoimien komentajan kenraalimajuri Väinö Valveen ja Merivartiolaitoksen päällikön komentajakapteeni Väinö Miettisen välille henkilökohtaista kiistaa.⁵⁶

Yleisiksi harjoituksiksi kutsutun liikekannallepanon käynnistyttyä lokakuun alussa vuonna 1939 merivartiolaitoksen kalusto ja henkilöstö alistettiin Puolustusvoimille aiemmin tehtyjen suunnitelmien mukaan. Liikekannallepanon yhteydessä suoritettu alistus aiheutti ärtymystä merivartiolaitoksen henkilöstössä. Rannikkopuolustuksenlohkot käyttivät alistuksen jälkeen merivartiolaitoksen kalustoa ja henkilöstöä muihin kuin merivartiotoimintaan liittyviin tehtäviin. Merivartiolaitoksen henkilöstöä ärsytti erityisesti organisaation hajaantuminen sekä henkilöstölle annetut tehtävät. Merivartiolaitoksen henkilöstöä käytettiin meripoliisitehtävissä, mutta myös vartiomiehinä, puhelinpäivystäjinä ja viestikeskuksissa. Merivartiolaitoksen kalustoa käytettiin lähinnä kuljetustehtäviin. Vastuu merivartiolaitoksen joukkojen käytölle vääränlaisiin tehtäviin oli rannikkolohkojen komentajilla, koska myös Merivoimien johto katsoi, että merivartiolaitoksen henkilöstöä olisi tullut käyttää vain meripoliisitehtäviin. Merivoimien johdon näkemyksen mukaan merivartiolaitoksen henkilöstöllä olisi ollut edes jonkinlainen koulu-

⁵⁶ Sundbäck (2005), s. 42, 70–72 ks. myös Kosonen, Matti; Juha Pohjonen: *Isänmaan portinvartijat - Suomen rajojen vartiointi 1918 - 1994*. Kustannusosakeyhtiö Otavan, Keuruu 1994, s. 240.

tus juuri meripoliisitehtäviin. Rannikkolohkojen miehistövajauksen vuoksi lohkojen komentajat kuitenkin joutuivat käyttämään henkilöstä joustavammin.⁵⁷

Kiista Merivoimien ja merivartiolaitoksen johdon välillä kiihtyi korkeimmilleen välirauhan aikana vuosina 1940-1941. Merivartiolaitoksen aluksia, merivartioasemia tai henkilöstöä ei palautettu merivartiolaitoksen alaisuuteen, vaan joukot jatkoivat puolueettomuusvartioinnin suorittamista liitettyinä Puolustusvoimiin rannikkotykistörykmenteiksi muutettujen rannikkolohkojen alaisuudessa. Merivoimien komentaja Väinö Valve teki Päämajalle ehdotuksen merivartiolaitoksen liittämisestä Merivoimiin pysyvästi. Sisäministeriö taas teki vastaesityksen alistussuhteen purkamisesta välittömästi. Päämaja ratkaisi kiistan ylipäällikkö marsalkka Mannerheimin allekirjoittamalla kirjeellä, jossa todettiin, ettei merivartiolaitosta tule irrottaa kyseisenä aikana Puolustusvoimista, mutta ei myöskään liittää pysyvästi Merivoimiin. Merivartiolaitoksen aluskalustolla, vartioasemilla ja henkilöstöllä katsottiin olevan merkittävä vaikutus puolueettomuusvartioinnin ja merivalvonnan järjestämisessä ja niiden irrottaminen Puolustusvoimista olisi heikentänyt meripuolustuksen valmiutta. Loppuvuodesta 1940 Ahvenanmaan merivartiopiiri irrotettiin Puolustusvoimien organisaatiosta, jotta sen toiminta ei olisi loukannut Ahvenanmaan demilitarisointisopimusta.⁵⁸ Voidaan katsoa, että merivartiolaitosta ei liitetty Merivoimiin juuri Ahvenanmaan demilitarisointisopimusten takia. Merivoimat eivät voineet toimia laillisesti Ahvenanmaalla, mutta sisäministeriön alaiset joukot kykenivät.

Merivartiolaitoksen yhdistäminen rajavartiolaitokseen vuonna 1944 aiheutti ainakin merivartiorykmentin johdossa vastustusta. Merivartiorykmentin johto kyseenalaisti rajavartiolaitoksen johdon kyvyn johtaa merellä tapahtuvaa toimintaa, mutta lisäksi piti kyseenalaisena ajatusta ”*puhtaasti siviililuontoisia tehtäviä suorittavan merivartiolaitoksen muuttamista sotilaslaitokseksi*”⁵⁹ Sotilaallinen maanpuolustus nähtiin ainoastaan Puolustusvoimien ja sotilaiden tehtävänä.

Sotilaallista maanpuolustusta ei pidetty merivartiostojen tehtävänä myöskään 1950- tai 1960-luvulla. Sotilaallinen maanpuolustus katsottiin Puolustusvoimien tehtäväksi ja merivartiostojen henkilöstö edelleen koki itsensä enemmän poliisivirkamiehiksi. Sotien kokemuksella ja tunnettujen uusien suunnitelmien vuoksi tiedettiin, että liikekannallepanossa merivartiostot liitetään

⁵⁷ Sundbäck (2005), s. 75–77.

⁵⁸ Ibid. s. 90–99.

⁵⁹ Ibid. s. 147.

osaksi Puolustusvoimia. Merivartiostoissa yleisesti koettiin, että sotilaalliseen maanpuolustukseen ei tarvitse merivartiostoissa valmistautua, koska Puolustusvoimat ottavat joukot vastaan liikekannallepanossa ja käskevät sen jälkeen tehtävät. On myös huomioitava, että 1950- ja 1960-luvuilla merivartioasemilla ei palvellut yhtään sotilaskoulutettua upseeria, vaan aliupseereita ja miehistöä.⁶⁰

Merivartiostoissa oli ilmapiiri, että sotilaiden tehtävät kuuluvat sotilaille eikä merivartioille. Merivartiostoissa alettiin suhtautua positiivisemmin ja suuremmalla mielenkiinnolla sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävään vasta sen jälkeen, kun kolmas parlamentaarinen puolustuskomitea (PPK III) oli jättänyt mietintönsä vuonna 1981. Mietinnön jälkeen merivartiostoille annettiin oma tehtävä ja suurempi vastuu sotilaallisesta maanpuolustuksesta. Parlamentaariset puolustuskomiteat olivat poliittisista päättäjistä ja sotilaista koottuja komiteoita. Kolmas parlamentaarinen puolustuskomitea oli asetettu vuosiksi 1979–1981 pohtimaan maanpuolustuksen pitkän ajan kehitystavoitteita ja Puolustusvoimien kehittämistä vuosille 1982–1986.⁶¹

Voidaan todeta, että sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävä oli merivartiostoille erityinen, koska sen puuttuminen 1930-luvun lainsäädännöstä oli erityisesti huomioitu asia. Vaikka tehtävä vuonna 1944 annetussa laissa rajavartiolaitoksesta annettiin myös merivartiostoille, pidettiin sitä yleisesti silti Puolustusvoimien ja sotilaiden tehtävänä. Merivartiomiehet eivät kokeneet itseään sotilaksi, vaan lähinnä poliisivirkamiehiksi. Lisäksi 1939 liikekannallepanossa tehty merivartiolaitoksen alistaminen ja välirauhan aikana käyty kiistely Merivoimien johdon kanssa aiheuttivat epäluuloisuutta sotilaallisuutta ja sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävää kohtaa.

Toisaalta on havaittava, että pelkkä lakisääteinen tehtävä osallistumisesta sotilaalliseen maanpuolustukseen ei varsinaisesti kertonut mitään käytännön toiminnan vaatimuksista. Lain kirjaus oli tehtävänä niin suuri piirteinen, että sen perusteella ei vielä voitu tehdä minkäänlaisia johtopäätöksiä siitä, mitä annettu sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävä tarkoitti esimerkiksi suunnitelmissa tai miten se olisi pitänyt näkyä Suomenlahden merivartioston merivartioasemien toiminnassa. Sen selvittämiseksi mitä sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävä piti sisällään, on tarkasteltava sekä rajavartiolaitoksen että Puolustusvoimien aikakauden suunnitelmia, toimintaohjeita ja käskyjä.

⁶⁰ Kaisalo, Jorma, kontra-amiraali, merivartiostojen osallistuminen sotilaalliseen maanpuolustukseen ja puolueettomuusvartiointiin 1950- ja 1960 -luvulla. haastattelu 13.3.2020, materiaali kirjoittajalla.

⁶¹ Kaisalo, Jorma, kontra-amiraali, merivartiostojen osallistuminen sotilaalliseen maanpuolustukseen ja puolueettomuusvartiointiin 1950- ja 1960 -luvulla. haastattelu 13.3.2020, materiaali kirjoittajalla; Hägglund, Gustav: Parlamentaariset puolustuskomiteat. *Tiede ja Ase n:o* 39, 1981, s. 120–128.

3 PUOLUSTUSVOIMIEN OPERATIIVISET SUUNNITELMAT

Vuonna 1947 solmittu Pariisin rauhansopimus päätti toisen maailmansodan Suomessa. Rauhansopimus kielsi Suomelta varsinaisen sodan ajan armeijan. Puolustusvoimien enimmäisvahvuus rajoitettiin 41 900 mieheen ja aseistuksen määrälle ja laadulle asetettiin erinäisiä rajoituksia. Lisäksi sopimus kielsi Suomea edes valmistautumasta sodanajan Puolustusvoimien perustamiseen. Pariisin rauhansopimus pysyi sellaisenaan voimassa koko kylmän sodan ajan.⁶²

Neuvostoliitto esitti Suomelle 22. päivänä helmikuuta vuonna 1948 sopimusta ystävydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta (YYA). Neuvostoliitto oli tehnyt vastaavat sopimukset Romanian, Unkarin ja Bulgarian kanssa aiemmin samana vuonna. Presidentti Juho Kusti Paasikivi sai neuvoteltua Suomelle muista maista osittain poikkeavan YYA-sopimuksen, jossa sotilaalliset artiklat saatiin vastaamaan paremmin Suomen tavoitteita. Suomi sitoutui 6. päivänä huhtikuuta vuonna 1948 solmitun YYA-sopimuksen ensimmäisessä artiklassa torjumaan alueelleen tai alueensa kautta Neuvostoliittoon suuntatuvat Saksan tai sen liittolaisten hyökkäykset kaikin käytettävissä olevin voimin, tarvittaessa Neuvostoliiton avustamana.⁶³

Pääesikunnan esityksestä presidentti Paasikivi valtuutti Puolustusvoimat aloittamaan operatiivisten suunnitelmien laatimisen koko valtakunnan puolustamiseksi jo kesken YYA-neuvotteluiden vuonna 1948. Sotien jälkeiset Puolustusvoimien tehtävät muodostettiin Pariisin rauhansopimuksen sotilaallisten rajoitusten, YYA-sopimuksen artikloiden ja sisäpoliittisen turvallisuustilanteen pohjalta. Sisäpoliittinen turvallisuustilanne oli 1940-luvun lopulla Suomessa erittäin leimahdusherkkä. YYA-sopimuksen neuvotteluajan uskottiin olleen kriittinen aika kommunistisen vallankumouksen uhkalle. Presidentti Paasikivi sai useita varoituksia vallankaappauksen vaarasta.⁶⁴ Puolustusvoimien tehtävänä ensimmäisissä operatiivisissa käskyissä oli valtakunnan suojelemiseksi sisäisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen sekä sotilaalliselle ja taloudelliselle toiminnalle tärkeiden kohteiden suojaaminen.⁶⁵

Porkkalan vuokra-alue, Pariisin rauhansopimuksen artiklat ja YYA-sopimuksen ehdot hankaloittivat Suomen puolustuspolitiikkaa ja maanpuolustuksen järjestämistä 1940-luvun lopulla ja

⁶² Raunio, Ari: Suomen Puolustusvoimien ensimmäinen vuosisata, *Suomen Puolustusvoimat 100 vuotta*. Karjalainen, Mikko (toim.). Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2018, s. 56.

⁶³ Visuri (2006), s. 93.

⁶⁴ Tynkkynen, Vesa & Petteri Jouko: Uhkalähtöinen puolustussuunnittelu, *Suomen Puolustusvoimat 100 vuotta*. Karjalainen, Mikko (toim.). Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2018, s.143–144 ks. myös Visuri (2006), s. 94–95.

⁶⁵ Uudenmaan sotilasläänin esikunnan käsky n:o 72/OT 11 f sal./ 1.6.1951, T-20184/4, F:2 OTsal, Kansallisarkisto (KA).

1950-luvun alussa. Presidentti Paasikivi pyrki pääsemään eroon näistä rajoittavista tekijöistä.⁶⁶ Valtionjohto teetti oikeusoppineilla tutkimuksia rauhansopimuksen ja YYA-sopimuksen ehtojen tulkitsemisesta. Puolustuskyvyn kehittämiseksi olennaiset lausunnot antoivat professori Erik Castrén vuonna 1948 ja tohtori Tauno Suontausta vuonna 1951. Molemmat tulkitsivat lausunnoissaan, että sopimuksia voidaan tulkita Suomen eduksi, vedoten YYA-sopimuksen ensimmäisen artiklan sanamuotoon ”*kaikin käytettävissä olevin voimin*”. Tällä asiantuntijat katsoivat tarkoitettavan, että YYA-sopimus antoi Suomella mahdollisuuden oikeuttaa Puolustusvoimat tekemään liikekannallepanon valmisteluita, rikkomatta Pariisin rauhansopimuksen ehtoja. Tulkinta mahdollisti Puolustusvoimien operatiivisen- ja liikekannallepanosuunnittelun varsinaisen käynnistämisen.⁶⁷

Valtioneuvosto oli asettanut vuonna 1945 parlamentaarisen sotilaallisen komitean tutkimaan mahdollisuuksia maanpuolustuksen järjestelyiden kehittämiseksi. Puolustusrevisioksi kutsutun komitean mietintö valmistui vuonna 1949. Komiteamietinnön näkyvimpiä lopputuloksia olivat asevelvollisuuslaki ja Puolustusvoimien uudelleen järjestely vuonna 1952. Uudelleen järjestelyssä alueelliset johtoportaot muodostettiin divisioonista ja Maavoimien perusyhtymäksi määrättiin prikaatikokoonpano. Maavoimien rauhanajan joukkojen runko muodostui kolmesta divisioonasta ja panssariprikaatista. Merivartiostojen näkökulmasta merkittävintä oli, että rannikkokotykistö siirtyi Merivoimista Maavoimiin kuuluvaksi aselajiksi.⁶⁸ Merivartioston merivartioasemien henkilöstö ja kalusto kuuluivat Puolustusvoimien suunnitelmissa rannikkokotykistön vastuulla olevaan rannikkopuolustukseen.

Pariisin rauhansopimuksen ehdoissa kielletyt Puolustusvoimien ylijäämäaseet olivat olleet varastoituna odottamassa liittoutuneiden päätöstä aseiden loppusijoituksesta. Marraskuussa vuonna 1952 Suomi sai Neuvostoliitolta käytännössä luvan pitää aseet. Puolustusvoimien hallussa laskettiin olevan kivääriaseistus 600 000 miehen vahvuisen kenttäarmeijan perustamiseen. Tämä mahdollisti yleiseen asevelvollisuuteen perustuvan alueellisen maanpuolustuksen järjestämisen.⁶⁹

Tässä pääluvussa selvitetään vastaus toiseen alatutkimuskysymykseen: *Miten puolustuslaitos oli suunnitellut Suomenlahden merivartioston merivartioasemien käytön sotilaallisessa maan-*

⁶⁶ Visuri (2006), s. 143.

⁶⁷ Palokangas, Marko: Kohti alueellista puolustusta 1950-luvulla, *Suomen Puolustusvoimat 100 vuotta*. Karjalainen, Mikko (toim.). Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2018, s. 119–121.

⁶⁸ Visuri (2006), s. 126–127; Palokangas (2018), s. 124–125.

⁶⁹ Palokangas (2018), s. 119–121.

puolustuksessa 1947–1966? Pääesikunnan operatiivisissa käskyissä määrättiin Suomen sotilasstrategia ja annettiin suunnitteluperusteet alajohtoportaille. Näistä syistä Pääesikunnan operatiivisten käskyjen tutkiminen on edellytys alempien johtoportaiden suunnitelmien ymmärtämiseksi. Tässä luvussa perehdytään Pääesikunnan operatiivisiin käskyihin ja annetaan lukijalle perusteet ymmärtää, miksi myös rajavartiolaitoksen suunnitelmat ja rajavartiolaitoksen yksiköihin liittyvät Puolustusvoimien suunnitelmat kehittyivät tutkittavalla ajanjaksolla.

3.1 Pääesikunnan operatiiviset käskyt n:o 1 ja n:o 2

Pääesikunnan järjestelyosasto valmisteli Puolustusvoimien täydennyskokoontamisen (t-kokoontamisen) rakenteen. Täydennyskokoontaminen muodostettiin Pariisin rauhansopimuksen mukaisten joukkojen enimmäisvahvuuksien puitteissa ja sillä oli tarkoituksena kyetä valtakunnan puolueettomuuden turvaamiseen, sisäisen järjestyksen ylläpitoon ja rajoitettujen sotatoimien suorittamiseen. Tammikuussa vuonna 1950 Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisella käskyllä n:o 1 käskettiin alajohtoportaita aloittamaan täydennyskokoontamisen mukainen suunnittelu. Kesäkuussa 1950 Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisella käskyllä n:o 2 Puolustusvoimain komentaja hyväksyi täydennyskokoontamisen ja siihen liittyvät suunnitelmat. Suomenlahden merivartioston merivartioasemien henkilöstöstä ja kalustosta oli täydennyskokoontamisessa tarkoitus muodostaa merivartiojoukkueita rannikkotykistön joukko-osastojen alaisuuteen. Merivartioston aluskalustoa oli tarkoitus käyttää laivaston täydentämiseen.⁷⁰

Suomenlahden merivartioston käyttöä ei huomioitu Pääesikunnan suunnitelmissa erillisenä joukko-osastona. Tämän voidaan katsoa olevan selvää, koska merivartioston henkilöstöstä oli tarkoitus muodostaa rannikkotykistön ja Merivoimien alaisia yksiköitä. Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen käskyn n:o 2 mukaiseen täydennyskokoontamiseen siirryttäessä Suomenlahden merivartioston tehtävä ja johtosuhteet suunniteltiin muuttuvan siten, että merivartiosto olisi liitetty osaksi Puolustusvoimia. Suomenlinnan rannikkolinnakkeiston kirjeessä Uudenmaan sotilasläänin esikuntaan luetteloidaan valvonta-alueelle perustettavat merivalvonta- ja ilmavalvonta-asemat. Mielenkiintoista on, että yhdeksästätoista perustettavasta asemasta, kuusi suunniteltiin sijaitsevan toiminnassa olleiden merivartioasemien ohessa.⁷¹

⁷⁰ Tammissalo (2018), s. 49–51.

⁷¹ Helsingin sotilasläänin esikunnan asiakirja n:o 1/11 sal./27.2.1950, T-20184/4, F:2 OTsal, Kansallisarkisto (KA); Rajavartiostojen esikunnan käsky n:o 106/III/OT 28 d. sal./13.7.1951, T-20184/4, F:2 OTsal, KA; SRL:stä kirj. n:o 24/II/OTsal./26.9.1950, T-20184/4, F:2 OTsal, Kansallisarkisto (KA).

Uudenmaan sotilasläänin esikunnan 1.6.1951 antama Uudenmaan vastualueen suorituskäskey n:o 1 selvitti täydennyskokoontalon suunnitellun sisäisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpidon tehtävää. Uudenmaan vastualueen tehtäviksi käskettiin esimerkiksi pääkaupungin puolustus ja merirajojen valvonta kaistalla Loviisa - Porkkala sekä Porkkalan vuokra-alueen rajojen ja sinne johtavien yhteyksien varmistaminen ja suojaaminen. Suomenlahden merivartioston tehtäväksi sisäisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpidossa käskettiin jatkaa tavanmukaista toimintaansa omalla toiminta-alueellaan. Merivartiostot kykenivät suorittamaan sisäisen turvallisuuden ja järjestyksen ylläpitoa jo normaalioloissa rajavartiolain toimivaltuuksin. Suomenlahden merivartioston yhteistoiminta Suomenlinnan rannikkolinnakkeiston kanssa käskettiin sovitavaksi Suomenlinnan suojelualueen komentajan kanssa.⁷²

Suomenlahden merivartioston tavanomaisten tehtävien suorittaminen oli aiemmin tarkennettu Helsingin sotilasläänin esikunnan rajavartiostojen päällikölle lähettämässä kirjeessä. Suomenlinnan rannikkolinnakkeiston komentaja oli Suomenlahden merivartioston komentajakapteeni Huhdan kanssa neuvotteluissa sopinut, että merivartioasemat Kytö, Katajaluoto, Pirttisaari, Glosholm ja Risholm liitetään Suomenlinnan rannikkolinnakkeiston viestiverkkoon ja asemat välittävät havaintonsa sekä ilmoittavat partioinneistaan sekä suojelutoimenpiteisiin vaikuttavista tiedoista saamista seikoista Suomenlinnan rannikkolinnakkeiston esikunnalle. Suomenlinnan rannikkolinnakkeisto avustaa tarvittaessa merivartiostoa. Suomenlinnan rannikkolinnakkeiston esikunnan laatimalla käskyllä myös Inkoon saariston valvonta käskettiin Bågaskärin merivartioaseman tehtäväksi ja liitettiin osaksi suojelualueen suorituskäskyä.⁷³

Vuonna 1951 Haminan rannikkolinnakkeiston vt. komentaja everstiluutnantti Veikko Karvinen selvitti laatimassaan kirjeessä merivartiostojen tehtävää sotilaallisessa maanpuolustuksessa. Haminan rannikkolinnakkeiston rannikonsuojelualueella sijaitsevien merivartioasemien tehtävänä on sisäisessä suojelussa suorittaa jatkuvaa tähystystä ja ilmoittaa havaintonsa Haminan rannikkolinnakkeistolle. Jos alueella joudutaan siirtymään täydennyskokoontalon mukaisiin tehtäviin, merivartioasemat määrätään suorittamaan jatkuvaa meri- ja ilmavalvontaa, meriviestin laatimista, tarkastuspartioita sekä desanttienetsintää valvonta-alueen saaristossa. Lisäksi merivartioasemat vastaavat oman asemansa lähipuolustuksesta.⁷⁴

⁷² Uudenmaan sotilasläänin esikunnan asiakirja n:o 72/OT11f sal./1.6.1951, T-20184/4, F:2 OTsal, KA.

⁷³ Helsingin sotilasläänin esikunnan asiakirja n:o 29/OT I Ib/sal./ .3.1951, T-20184/4, F:2 OTsal, KA; SLRsto:n esikunnan asiakirja n:o 15/järj./OT/II f sal./ 6.3.1951, T-20184/4, F:2 OTsal, Kansallisarkisto (KA); SRLsto:n esikunnan asiakirja n:o 19/ järj. /OT/II f/sal./ 31.1.1951. T-20184/4, F:2 OTsal, Kansallisarkisto (KA).

⁷⁴ HRLston kirje n:o 55/III/OT/11a/sal/ 10.3.1951, T-28369/2, F:1 OTsal, Kansallisarkisto (KA).

Haminan rannikkolinnakkeiston käskyssä täydennyskokoonpanosta elokuussa vuonna 1951 määritettiin linnakkeiston toiminta täydennyskokoonpanossa. Suomenlahden merivartioston tehtäväksi käskettiin muodostaa linnakkeiston alueella sijaitsevista merivartioasemista linnakkeiston alainen merivartiojoukkue. Täydennyskokoonpanoon siirryttäessä merivartiojoukkue oli tarkoitus alistaa linnakkeiston esikunnan johtoon, jonka tuli käskää sille tarkemmat ohjeet meri- ja ilmavalvonnan suorittamisesta. Käskyssä määrättiin myös luotsiasemat osallistumaan linnakkeiston esikunnan johdossa meri- ja ilmavalvontaan. Käsky oli päivitetty lyijykynällä tehdyin merkinnöin 15.9.1954. Päivityksen yhteydessä lyijykynällä tehdyin merkinnöin linnakkeisto sanat oli muutettu patteristoiksi ja merivartiojoukkue sanat merivartiokomppaniaksi. Käskyn jakelussa ei mainittu Suomenlahden merivartiostoa tai Rajavartiolaitosta, joten on ollut mahdollista, että Suomenlahden merivartioston johdolla tai yksiköillä ei ollut tarkkaa tietoa suunnitellusta sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävästä.⁷⁵

Huomioitavaa on, että täydennyskokoonpanoon siirtyminen oli tarkoitus suorittaa ilman varsinaista liikekannallepanoa toimintavalmiuden tehostamisena. Suomenlahden merivartioston merivartioasemista oli tarkoitus muodostaa merivartiojoukkueita (myöh. merivartiokomppanioita), joiden tehtäväksi oli suunniteltu meri- ja ilmavalvonta, ja jotka toimivat Puolustusvoimien organisaatiossa rannikkolinnakkeistojen alaisuudessa. Rajavartiolain voimassa ollut säädös, rajavartiolaitoksen liittämisestä Puolustusvoimiin vasta liikekannallepanon yhteydessä, ei olisi välttämättä tällöin toteutunut. Tämä olisi mahdollistanut samat ongelmat, jotka oli kohdattu ennen talvisotaa tehdyssä merivartiolaitoksen alistamisessa Merivoimille.

3.2 Pääesikunnan operatiivinen käsky n:o 8 - Polttoainehankinta

Vuonna 1952 Puolustusvoimain komentaja vahvisti suunnitelman valtakunnan puolustamisen yleisistä perusteista Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisella käskyllä n:o 8. Käskystä käytettiin peitenimeä Polttoainehankinta. Käskyssä otettiin huomioon myös tilanne, jossa Puolustusvoimien vahvuutta ei rajoiteta Pariisin rauhansopimuksen ehdoin, vaan puolueettomuusvartiointia ja valtakunnan sotilaallista puolustamista toteutetaan suuremmalla vahvuudella. Käskyssä yhtenä joukkotyyppinä käytettiin myös merivartiokomppanioita, jotka olivat merivartioston henkilöstöstä perustettuja yksiköitä, jotka toimivat rannikkopuolustuksen osana.⁷⁶

⁷⁵ Haminan rannikkolinnakkeiston käsky n:o 63/järj./OT/sal./ 30.8.1951, T-28369/2, F:1 OTsal, Kansallisarkisto (KA).

⁷⁶ Tammisalo (2018), s. 53–56.

Käskyssä katsottiin Suomea velvoittavan vuonna 1922 ratifioitu sopimus Ahvenanmaan saarten linnoittamattomuudesta ja neutralisoinnista; sopimus Suomen ja Sosialististen neuvostotasavaltojen liiton välillä Ahvenanmaan saarista, joka oli ratifioitu vuonna 1940; Pariisissa vuonna 1947 allekirjoitettu rauhansopimus sekä vuonna 1948 ratifioitu sopimus ystävydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta Suomen ja Neuvostotasavaltain liiton välillä. Suunnittelun käynnistäminen Pariisin rauhansopimuksen rajoituksia suuremmilla joukoilla katsottiin olevan mahdollista YYA-sopimuksen sotilaallisten velvoitteiden tarkennetun tulkinnan vuoksi.

77

Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisessa käskyssä n:o 8 Puolustusvoimien tehtäviksi käskettiin sisäisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen, valtakunnan puolueettomuuden ja koskemattomuuden suojaaminen sekä Suomen alueen kautta Neuvostoliittoa vastaan kohdistuvien hyökkäysten torjunta. Puolueettomuuden suojaamisessa Puolustusvoimien tehtäväksi käskettiin säilyttää valtakunnan koskemattomuus maalla, merellä ja ilmassa, jonka vuoksi tuli suorittaa valvontaa niin, että rajaloukkaukset havaitaan ja vähäisetkin rajaloukkaukset estetään. Puolueettomuutta loukanneet alukset tai osastot käskettiin torjua työntämällä ne takaisin rajan toiselle puolelle tai eristämällä tai tuhoamalla. Käskyssä myös korostettiin, että rajan vartiointilla tulee estää kaikenlainen tiedustelu-, tuholais- tai provokatorinen toiminta Suomesta Neuvostoliittoon.⁷⁸

Käskyssä käskettiin vastualueiden komentajia tekemään yhteistyössä rajavartiostojen komentajien kanssa suunnitelmat siirtymisestä tehostettuun rajavartiointiin. Tehostetulla merirajojen vartiointilla tarkoitettiin täydennyskokoontalon (t-kokoontalo) mukaisia merivalvonnan järjestelyitä. Kaikki merivalvonta-asemat käskettiin toimimaan myös ilmavalvonta-asemina. Käskyssä todettiin, että rajavartiolaitos liitetään Puolustusvoimiin erikseen annettavalla käskyllä. Puolueettomuusvartiointin ja sodanuhkatilanteen aikana rajavalvonnasta vastuussa olevat joukot käskettiin mahdollisuuksien mukaan säilyttää rajavartioupseerien komennossa. Joukko-osastojen ja yhtymien esikuntiin käskettiin mahdollisuuksien mukaan sijoittaa rajavartiokokemusta omaavia erikoisupseereita rajavalvonnan hoitamista varten.⁷⁹

⁷⁷ PE:n operatiivisen osaston käsky n:o 80 /Op.1/II b/OT/sal./ 13.6.1952, T-26862/21, F:3 OTsal, Kansallisarkisto (KA) s.1–2; Palokangas (2018), s. 119–121.

⁷⁸ PE:n operatiivisen osaston käsky n:o 80 /Op.1/II b/OT/sal./ 13.6.1952, T-26862/21, F:3 OTsal, KA s.1–4.

⁷⁹ PE:n operatiivisen osaston käsky n:o 80 /Op.1/II b/OT/sal./ 13.6.1952, T-26862/21, F:3 OTsal, KA s. 1–4.

Vastuualueiden komentajia käskettiin laatimaan puolustussuunnitelmat kolmea eri uhkaa varten Suomeen kohdistuvan tai Suomen kautta Neuvostoliittoon kohdistuvan hyökkäyksen torjumiseksi. Vaihtoehto A:ssa Ruotsi ei ollut hyökkääjän käytettävissä ja Itämeri ja Tanskan salmet olivat Neuvostoliiton hallussa. Puolustussuunnitelma tuli laatia Pohjois-Norjan kautta tulevaa hyökkäystä vastaan. Vaihtoehto B:ssä Ruotsi ei ollut hyökkääjän käytössä, mutta Tanskan salmet ja Itämeri olivat sotatoimin alla. Puolustussuunnitelma tuli laatia Pohjois-Norjan tai Itämereltä tulevaa hyökkäystä vastaan. Vaihtoehto C:ssä Ruotsin alue oli hyökkääjän käytettävissä ja Itämeri oli sotatoimien alla. Puolustussuunnitelma tuli laatia Ruotsin, Pohjois-Norjan tai Itämeren kautta tulevaa hyökkäystä vastaan.⁸⁰

Käskyssä annettiin perusteet alueelliselle maanpuolustukselle ja vaiheittaiselle valmiuden nostamiselle. Käskyssä huomioitiin Puolustusvoimien toiminta neljässä eri kokoonpanossa. Rauhanajan kokoonpanoa (ra-kokoonpano) suunniteltiin käytettäväksi silloin, kun tarvetta täydennyskokoonpanoon siirtymiselle ei ole. Täydennyskokoonpanoon (t-kokoonpano) suunniteltiin siirryttävän, kun ra-kokoonpano ei riittäisi sisäisen järjestyksen turvaamiseksi, puolueettomuuden suojaamiseksi tai sodan uhatessa. Suojauskokoonpanoon (su-kokoonpano) siirtyminen käskettiin suoritettavaksi vasta, kun valtioneuvosto katsoo, että Pariisin rauhansopimuksen sotilaalliset rajoitukset eivät enää rajoittaisi Puolustusvoimia. Täydellä sodan ajan kokoonpanolla (tsa-kokoonpano) tarkoitettiin Puolustusvoimien mahdollista enimmäisvahvuutta, johon siirtyminen oltaisi voitu suorittaa samalla periaatteella kuin su-kokoonpanoon.⁸¹

Kaikissa kokoonpanoissa toimittaessa vastuualueen komentaja vastasi alueensa puolustamisesta. Käskyssä sota-aikaa varten ja sodanajan tehtävien valmistelua varten muodostettiin neljä vastuualuetta: Pohjois-Suomen vastuualue (PSV-alue), Pohjanmaan vastuualue (PMV-alue), Etelä-Suomen vastuualue (ESV-alue) ja Sisä-Suomen vastuualue (SSV-alue). Lisäksi Puolustusvoimien joukkoihin kuuluivat laivastovoimat ja Ilmavoimat sekä Pääesikunnan itselleen varaisia reservejä, jotka toimivat suoraan ylimmän johdon alaisuudessa. Kaikki vastuualueella toimivat joukot olivat vastuualueen komentajan alaisuudessa. Vastuualueiden komentajien tehtävänä oli alueensa puolustaminen, puolueettomuusvartiointi sekä sisäisen järjestyksen ja -turvallisuuden ylläpitäminen vastuualueellaan sekä näihin tehtäviin liittyvät valmistelut. Näihin tehtäviin tuli kyetä itsenäisesti myös tilanteissa, joissa yhteys ylimpään johtoon olisi mahdollisesti menetetty. Vastuualueiden komentajat toimivat suoraan Pääesikunnan alaisuudessa.⁸²

⁸⁰ PE:n operatiivisen osaston käsky n:o 80 /Op.1/II b/OT/sal./ 13.6.1952, T-26862/21, F:3 OTsal, KA s.4.

⁸¹ PE:n operatiivisen osaston käsky n:o 80 /Op.1/II b/OT/sal./ 13.6.1952, T-26862/21, F:3 OTsal, KA s. 2–8.

⁸² PE:n operatiivisen osaston käsky n:o 80 /Op.1/II b/OT/sal./ 13.6.1952, T-26862/21, F:3 OTsal, KA s. 5–8.

Suomenlahden merivartioston normaaliolojen toiminta-alue ulottui Etelä-Suomen ja Sisä-Suomen vastuualueille. Etelä-Suomen vastuualueen komentajaksi määrättiin 2. divisioonan komentaja. Sisä-Suomen vastuualueen komentajaksi määrättiin 3. divisioonan komentaja. Etelä-Suomen vastuualueen tehtäväksi käskettiin torjua vihollisen tunkeutuminen valtakunnan alueelle kolmella perättäisellä puolustusvyöhykkeellä. Puolustusvyöhykkeet käskettiin perustamaan Ahvenanmaan eteläpuolen saaristoon, Helsinki-Hanko-Utö-Kihti-Isokari-Pyhämaan muodostamalle vyöhykkeelle sekä Helsinki-Hanko-Dragsfjärd-Pori ja Helsinki-Inkoo-Tammisaari-Salo-Mynämäki-Ulvila-Merikarvia väliselle alueelle muodostettavalle syvemmälle rannikko-puolustusvyöhykkeelle. Erikseen käskettäessä osaa joukoista oli tarkoitus käyttää Ahvenanmaan puolustukseen. Sisä-Suomen vastuualueen tehtäväksi käskettiin suojata selusta-alueelle sijoitettuja ylimmän johdon reservejä ja huoltolaitoksia sekä torjua hyökkäykset valtakuntaan Suomenlahdelta ja turvata Porkkalan vuokra-alueelle Neuvostoliitosta suuntautuva liikenne. Sisä-Suomen vastuualueen puolustusvyöhykkeen puolustuslinja käskettiin muodostamaan Lappeenranta-Kouvola-Riihimäki-Hämeenlinna-Tampere-Virrat-Ähtäri-Kyyjärvi-Pyhäjärvi-Oulunjärvi-Sotkamo-Kuhmo linjalle, jossa yllättävät läpimurrot tuli viimeistään torjua.⁸³

Laivastovoimat olivat jaettu operatiivisiin joukkoihin ja alueellisiin joukkoihin. Alueelliset laivastovoimat olivat organisoitu meripiirien alaisuuteen. Meripiirien tuli tukea vastuualueiden taistelua ja olla jatkuvassa yhteydessä toimintapiiriensä vastuualueiden komentajiin ja esikuntaan.⁸⁴

Huomioitavaa on, että käskyn jakelussa mainitaan rajavartiostojen komentaja. Käskyssä määrättiin vastuualueiden komentajia aloittamaan yhdessä rajavartiolaitoksen vartiostojen komentajien kanssa suunnitelmien laatiminen tehostettuun rajavartiointiin siirtymisestä. Merirajojen vartiointin tehostamisesta ei käsketty polttoainehankinnassa uutta, vaan tyydyttiin toteamaan merirajojen tehostetulla vartiointilla tarkoitettavan aiemmin määriteltä täydennyskokooppaan mukaista järjestelyä.⁸⁵ Polttoainehankinta-käskyssä strategisen tason suunnitelma valtakunnan puolustamiseksi kehittyi huomattavasti. Käskyssä myös rajavartiolaitoksen joukkojen alistaminen selkeytyi aikaisemmista sotien jälkeisissä käskyistä.

⁸³ PE:n operatiivisen osaston käsky n:o 80 /Op.1/II b/OT/sal./ 13.6.1952, T-26862/21, F:3 OTsal, KA s. 13–17.

⁸⁴ PE:n operatiivisen osaston käsky n:o 80 /Op.1/II b/OT/sal./ 13.6.1952, T-26862/21, F:3 OTsal, KA s. 24–25.

⁸⁵ PE:n operatiivisen osaston käsky n:o 80 /Op.1/II b/OT/sal./ 13.6.1952, T-26862/21, F:3 OTsal, KA, s. 2–3.

3.3 Yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpito

Puolustusvoimain komentaja jalkaväenkenraali Heiskanen allekirjoitti 14. päivänä heinäkuuta vuonna 1953 Pääesikunnan operatiivisen käskyn n:o 9, peitenimeltään Aluetuotanto. Käskyssä annettiin määräykset vastuualueiden yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämisen suunnitelmien suunnittelutyön aloittamiseksi. Käskyssä huomioitiin, että yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen kuuluu rauhanaikana poliisille ja rajavartiolaitokselle, niin kuin laissa ja asetuksissa määritetään. Jos tasavallan presidentti julistaa maan tai osan maasta sotatilaan, voidaan asetuksella määrätä, että tietyillä alueilla paikalliset hallinto- tai itsehallintoviranomaiset siirtyvät toimimaan Puolustusvoimien alaisuudessa.⁸⁶

Käskyssä huomioitiin myös tilanne, jossa valtakunnan sisäiset olosuhteet johtavat sisäiseen aseelliseen toimintaan, jolloin poliisiviranomaisten voimavarat eivät yksin riittäisi järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseen. Tällaisia tilanteita varten Puolustusvoimien käskettiin valmistautua puolustamaan laillista yhteiskuntajärjestystä ja valtakunnan sisäistä turvallisuutta. Eri-tyisesti suunnitelmissa pyydettiin kiinnittämään huomiota yleisen järjestyksen ja turvallisuuden varmistamiseen sodan uhan, liikekannallepanon ja keskitysvaiheen aikana, kun Puolustusvoimia ollaan siirtämässä Pääesikunnan operatiivisen käskyn n:o 8 mukaiseen ryhmytykseen. Yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitona katsottiin tarkoitettavan myös provokaatioiden estämistä ja kulku- ja viestiyhteyksien suojaamista Neuvostoliiton ja Porkkalan vuokra-alueen välillä.⁸⁷

Käskyssä määriteltiin poliisin mahdollisuus pyytää virka-apua Puolustusvoimilta. Mahdollisuuden säädösperusta oli määritelty jo 20. tammikuuta 1896 annetussa julistuksessa: "*sotaväen kutsumisesta antamaan virka-apua ja siitä mitä silloin on varteenotettava*". Käskyn mukaan Puolustusvoimat valmistautuivat suorittamaan yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämisen tehtävää alueellisen maanpuolustusjärjestelmän mukaisesti. Vastuualueet olivat Pohjois-Suomen vastuualue, Pohjanmaan vastuualue, Sisä-Suomen vastuualue ja Etelä-Suomen vastuualue.⁸⁸

Käskyssä määritettiin myös rajavartiolaitokselle vastuualue. Rajavartiolaitoksen vastuualue

⁸⁶ PE:n operatiivisen osaston asiakirja n:o 155/Optsto/OT/11 b sal./14.7.1953, T-26862/21, F:4 OTsal, Kansallisarkisto (KA), s. 1–2.

⁸⁷ PE:n operatiivisen osaston asiakirja n:o 155/Optsto/OT/11b sal./14.7.1953, T-26862/21, F:4 OTsal, KA, s. 1–2.

⁸⁸ PE:n operatiivisen osaston asiakirja n:o 155/Optsto/OT/11b sal./14.7.1953, T-26862/21, F:4 OTsal, KA, s. 5–6.

yleisen turvallisuuden ja järjestyksen ylläpitämiseen oli rajavyyhyke. Käskyssä annettiin vastualueiden komentajilla mahdollisuus sopia rajavartiostojen komentajien kanssa laajemmista-kin vastuualueista, mutta rajavartiostojen vastuualueiden tuli kuitenkin rajoittua enintään rajakuntien alueelle. Rajavartiostojen vastuualueilla sijaitsevien yleisvaltakunnallisten kohteiden suojaamiseen käsketyt vartiojoukot katsottiin järkeväksi alistaa paikallisen rajavartioston komentajien alaisuuteen. Käskyssä ei otettu kantaa merivartiostojen vastuualueisiin tai tehtäviin.⁸⁹

Pääesikunnan operatiivinen käsky n:o 9 korvattiin 15.päivänä kesäkuuta vuonna 1957 Puolustusvoiman komentaja jalkaväenkenraali Heiskasen allekirjoittamalla Pääesikunnan operatiivisella käskyllä n:o 12, jonka peitenimi oli Satanen. Käskyssä määritettiin Puolustusvoimien tehtävät ja toimet, jotka liittyvät yleisen järjestyksen ja turvallisuuden voimassa pitämiseen. Käskyssä joukkojen aluejako oli toteutettu maanpuolustusalueittain. Vastuualueet olivat: Pohjois-Suomen maanpuolustusalue, Pohjanmaan maanpuolustusalue, Etelä-Suomen maanpuolustusalue ja Sisä-Suomen maanpuolustusalue. Maanpuolustusalueet noudattelivat pääpiirteittäin entistä vastualuejakoa, mutta maanpuolustusalueet olivat sidottu nyt uudella tavalla sotilasläänien muodostamiin alueisiin.⁹⁰

Toisin kuin Aluetuotanto-käskyssä, Satanen-käskyssä oli huomioitu myös merivartiostojen toiminta. Raja- ja merivartiostojen rauhanajan toiminta-alueita pidettiin käskyssä liian suurina vastuualueiksi raja- ja merivartiostoille. Tästä syystä maanpuolustusalueiden komentajille käskettiin tehtäväksi määrittää yhdessä alueensa raja- ja merivartiostojen komentajien kanssa sopivat vartiostojen vastuualueet. Käskyyn oli alun perin kirjoitettu, että merivartiostoille ei määrätä vastuualueita, mutta lause oli myöhemmin yliviivattu käskystä. Lukemani kopio käskystä oli osittain uusittu 11.2.1960.⁹¹

Pääesikunnan operatiivisessa käskyssä n:o 9 määritettiin kohteiden suojaamiseen yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseksi valmiustilat. Valmiustiloja olivat perusvalmius, tehostettu valmius ja torjuntavalmius. Puolustusvoimain komentajan tai tilanteen niin vaatiessa maanpuolustusalueenkomentajan, alavastuualueen komentajan tai vastaavan oli mahdollista käskä eri valmiustilat suojattavissa kohteissa. Valmiudenkohottamiskäskyn antamisesta käskettiin välittömästi ilmoittamaan Pääesikunnalle.⁹²

⁸⁹ PE:n operatiivisen osaston asiakirja n:o 155/Optsto/OT/11b sal./14.7.1953, T-26862/21, F:4 OTsal, KA, s. 9–10.

⁹⁰ PE:n operatiivisen osaston asiakirja N:o 100/Optsto/OT/11b sal./15.6.1957, T26862/5, D:3.1 OTsal, Kansallisarkisto (KA), s. 1–3.

⁹¹ PE:n operatiivisen osaston asiakirja N:o 100/Optsto/OT/11 b sal./15.6.1957, T26862/5, D:3.1 OTsal, KA, s. 3.

⁹² PE:n operatiivisen osaston asiakirja N:o 100/Optsto/OT/11 b sal./15.6.1957, T26862/5, D:3.1 OTsal, KA, s. 6.

3.4 Pääesikunnan operatiivinen käsky n:o 13 - Valpuri

Puolustusvoimien operatiivisia suunnitelmia hyökkäyksen torjumiseksi päivitettiin vuonna 1958 vahvistetulla Pääesikunnan operatiivinen käskyllä n:o 13, valtakunnan puolustaminen. Käskyn peitenimi oli Valpuri. Käskyllä kumottiin Pääesikunnan operatiivinen käsky n:o 8 Polttoainehankinta. Valpurissa puolustuksen painopiste siirrettiin enemmän Suomenlahden alueelle.⁹³

Operatiivisessa käskyssä Puolustusvoimien tehtäviksi käskettiin valtakunnan itsenäisyyden turvaamiseksi suojaata valtakunnan puolueettomuus ja koskemattomuus, osallistua yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseen ja vastata siitä käskettäessä sekä torjua maamme vastaan kohdistetut hyökkäykset tai maamme kautta Neuvostoliittoon kohdistetut hyökkäykset. Uhkakuvat, joiden perusteella alempien johtoportaiden tuli laatia puolustussuunnitelmat, olivat samat kuin Polttoainehankinta-käskyssä. Valpurissa korostettiin lisäksi, että puolustussuunnitelmia laadittaessa on otettava uhkamallien lisäksi huomioon vihollisen kyky suorittaa hyökkäys myös ilmasta.⁹⁴

Ilmauhkan huomioiminen liittyy Suomen heikentyneeseen ilmatorjuntakykyyn. Pariisin rauhansopimuksen ehdot rajoittivat Suomea hankkimasta ilmatorjuntaohjuksia. Lupa puolustuksellisten ilmatorjuntaohjusten hankinnalle ja samalla Pariisin rauhansopimuksen ehtojen uudelleen tulkinta, saatiin voittajavaltioilta vasta vuona 1962. Ilmapuolustukseen liittyneen uhkaku- van voidaan katsoa jälkeenpäin olleen myös osittain todellinen. Yhdysvaltojen pommikoneiden jotkut suunnitellut hyökkäysreitit Neuvostoliittoon kulkivat Suomen ylitse.⁹⁵

Käskyssä vastuu maanpuolustuksesta jaettiin neljän, suoraan Puolustusvoimien komentajan alaisuudessa toimivan, maanpuolustusalueen kesken. Maanpuolustusalueet olivat Pohjois-Suomen maanpuolustusalue (PSMA), Pohjanmaan maanpuolustusalue (PMMA), Etelä-Suomen maanpuolustusalue (ESMA) ja Sisä-Suomen maanpuolustusalue (SSMA). Liikekannallepanossa maanpuolustusalueista olisi muodostettu armeijoita tai ryhmiä. Ilma- ja Merivoimat toimivat omina yksiköinä suoraan Puolustusvoimien komentajan alaisuudessa. Etelä-Suomen

⁹³ Esim Tammisalo (2018), s. 62.

⁹⁴ PE:n operatiivisen osaston asiakirja n:o 180/Optsto/OT/11 b sal., 17.12.1957, T-26862/5, D:3.1 OTsal, Kansallisarkisto (KA) s. 3–5.

⁹⁵ Visuri (2006), s. 192–194.

maanpuolustusalueen komentajana toimi 2. divisioonan komentaja ja Sisä-Suomen maanpuolustusalueen komentajana 3. divisioonan komentaja.⁹⁶ Maanpuolustusalueiden komentajat vastasivat puolustusvalmisteluiden suunnittelusta ja toteuttamisesta sekä alueensa puolustamisesta.⁹⁷

Käskyssä todettiin sodan aikana valtioneuvoston määräävän sotilaallisesti tärkeät alueet sotilashallintoalueiksi, joita kutsuttiin sotanäyttämöiksi. Sotanäyttämöllä vastuu yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpidosta sekä muista poliisiviranomaisten tehtävistä katsottiin siirtyvän sotilasviranomaiselle. Evakuoimattomat hallintoviranomaiset ja paikallishallinto käskettiin jatkamaan toimintaansa normaalisti, mutta sotilasviranomaisilla oli oikeus antaa näille määräyksiä. Käskyssä mainittiin rajavartiolaitosta käsiteltävän osana Puolustusvoimia ja käskettiin valmistella joukoille suunnitellut tehtävät yhteistyössä rajavartiolaitoksen kanssa.⁹⁸ Suomenlahden merivartioston merivartioasemat jakaantuivat Etelä-Suomen ja Sisä-Suomen maanpuolustusalueiden alueille sekä laivojen osalta Merivoimiin.⁹⁹

Valpurissa kehitettiin Puolustusvoimien joukkojen vaiheittaista perustamista. Valtakuntaan kohdistunut hyökkäys tuli suunnitella torjuttavaksi täydellisessä sodanajan kokoonpanossa. Täydelliseen sodanajan kokoonpanoon siirtyminen voitiin suorittaa vain tasavallan presidentin antamalla määräyksellä liikekannallepanosta. Vähäisemmät tai paikalliset hyökkäykset tuli suunnitella torjuttavaksi pienemmin voimin, joko rauhanajan joukoilla (ra-joukot) tai vahventamalla rauhanajan joukot Pariisin rauhan sopimuksen enimmäisvahvuuteen (t-joukot). Käskyssä otettiin huomioon myös mahdollisuus käynnistää valtakunnassa osittainen liikekannallepano, jossa vain osia Puolustusvoimista perustettaisiin. Puolueettomuusvartiointin suorittamiseksi annettiin mahdollisuus perustaa erityiset puolueettomuusvartiointijoukot (puva-joukot), joiden perustaminen olisi voitu suorittaa, jos puolueettomuudenvartiointia olisi tullut suorittaa pitkiä aikoja.¹⁰⁰

⁹⁶ PE:n operatiivisen osaston asiakirja n:o 180/Optsto/OT/11 b sal./17.12.1957, T-26862/5, D:3.1 OTsal., KA s. 8; PE:n operatiivisen osaston asiakirja n:o 183/Optsto/OT/11 b sal./17.12.1957, T-26862/5, D:3.1 OTsal., Kansallisarkisto (KA), s. 4, 7.

⁹⁷ PE:n operatiivisen osaston asiakirja n:o 183/Optsto/OT/11 b sal./17.12.1957, T-26862/5, D:3.1 OTsal., KA s. 4.

⁹⁸ PE:n operatiivisen osaston asiakirja n:o 180/Optsto/OT/11 b sal./17.12.1957, T-26862/5, D:3.1 OTsal., KA s. 4–6.

⁹⁹ PE:n operatiivisen osaston asiakirja n:o 180/Optsto/OT/11 b sal./17.12.1957, T-26862/5, D:3.1 OTsal., KA s. 3.

¹⁰⁰ PE:n operatiivisen osaston asiakirja n:o 180/Optsto/OT/11 b sal./17.12.1957, T-26862/5, D:3.1 OTsal., KA, s.3.

Lisäksi käskyssä joukot jaettiin suojajoukoiksi ja pääjoukoksi. Suojajoukkoihin kuuluviksi laskettiin rauhanajan joukot rauhanajan vahvuusina tai vahvennettuina. Suojajoukkojen tehtävänä oli pääjoukon liikekannallepanon ja ryhmittymisen suojaaminen sekä vihollisen hyökkäyssuunnan selvittäminen. Suojajoukkojen tehtävän luonteen vuoksi niiden perustamisen ja keskittämisen tuli olla mahdollisimman nopeaa. Suojajoukot oli tarkoitus käskää uhanalaisimpiin suuntiin, kuten raja-alueille ja rannikoille siten, että yllättävät hyökkäykset kyetään torjumaan ja hyökkääjää kyetään tehokkaasti hidastamaan ja kuluttamaan.¹⁰¹

Päävoimat olivat tarkoitus ryhmittää valtakunnan rajalla ja rannikolla olevalle puolustusvyöhykkeelle uhanalaisimpiin suuntiin valmisteltuihin puolustusasemiin. Pääjoukkojen tehtävä oli torjua vihollisen paikalliset hyökkäykset puolustusasemassa. Suurhyökkäysten tai suurten maihinnousujen uhatessa, pääjoukot käskettiin ryhmittämään koko sotatoimivyöhykkeen syvyyteen. Syvä puolustusryhmitys oli tärkeää, jotta mahdollisten murtojen sattuessa hyökkääjää voitaisiin kuluttaa siten, että ylijohdon reservillä olisi mahdollista lyödä kulutettu vihollinen. Pääjoukon perustamisen ja ryhmittymisen toteuduttua suojajoukko olisi yhdistetty pääjoukkoihin.¹⁰²

Maanpuolustusalueiden komentajille laadituissa käskyissä oli oma pääluku merivalvonnan järjestämisestä. Merivalvonnasta maanpuolustusalueella vastasi maanpuolustusalueen komentaja. Vastuualueen merivalvontakomppanioiden vartioasemat ja vartioalukset muodostivat merivalvonnan toteutuksen rungon. Merivalvontakomppanioiden (MVK) päätehtäväksi käskettiin merivalvonta. Merivartiokomppanioita valmistauduttiin tarvittaessa tukemaan merivalvonnan järjestämisessä rannikkojoukoilla sekä Merivoimien ja Ilmavoimien tuella. Laivaston alaiset meripiirit valmistautuivat tukemaan merivalvontaa tiedustelulla ja meriliikenteenvalvonnalla aluksillaan. Ilmavoimat käskettiin tukemaan merivalvontaa suorittamalla lentotiedustelua ja valvontaa määrääjoin tai erikseen pyydettyä.¹⁰³

Merivalvonnan suorittamiseksi merivartiokomppanioiden tuli perustaa merivalvontaryhmiä ja merivalvonta-aluekeskukset. Merivalvonnan havainnot oli tarkoitus välittää merivalvonta-aluekeskusten kautta armeijoiden ja itsenäisten ryhmien esikuntiin. Merivalvonta-aluekeskusten tuli välittää merivalvontatieto myös suoraan meripiirien esikuntiin. Ilmavalvontaviestit tuli välittää

¹⁰¹ PE:n operatiivisen osaston asiakirja n:o 180/Optsto/OT/11 b sal./17.12.1957, T-26862/5, D:3.1 OTsal, KA, s. 5–6.

¹⁰² PE:n operatiivisen osaston asiakirja n:o 180/Optsto/OT/11 b sal./17.12.1957, T-26862/5, D:3.1 OTsal, KA, s. 5–7.

¹⁰³ PE:n operatiivisen osaston asiakirja n:o 180/Optsto/OT/11 b sal./17.12.1957, T-26862/5, D:3.1 OTsal, KA s. 22.

merivartioasemilta suoraan tai aluekeskuksen kautta lähimpiin ilmavalvonta-aluekeskuksiin. Maanpuolustusalueen tuli järjestää merivalvonnan viestiyhteydet.¹⁰⁴

Merivartiostojen merivartioasemista muodostettavat joukot kuuluivat suunnitelmassa merivartiokomppanioihin. Merivartiostojen merivartioasemien henkilöstö ja kalusto muodostivat merivartiokomppanioiden rungon, mutta merivartiokomppanioita olisi voitu täydentää lisäksi reserviläisillä. Suomenlahden merivartioston henkilöstöä ja kalustoa suunniteltiin käytettävän runkona perustettaessa neljää merivartiokomppaniaa. Suomenlinnan rannikkotykistörykmentin perustamisvastuulla olleiden 1. merivartiokomppanian ja 9. merivartiokomppanian sotavarustus oli tarkoitus tulla sekä Suomenlahden merivartiostolta, että rykmentiltä. Suomenlahden merivartioston luovuttama materiaali oli listattu aseiden ja muun kaluston osalta yksityiskohtaisesti. Merivartiokomppanioiden sotavarustuksen puutteiksi oli listattu karttojen, suuntimien ja alan kirjallisuuden riittämättömyys kaikille merivalvonta-asemille. Suomenlahden merivartioston oli tarkoitus luovuttaa 1. merivartiokomppanian ja 9. merivartiokomppanian käyttöön yhteensä 27 alusta. Merivartiokomppanioiden aluskalustoa olisi täydennetty vielä seitsemällä ottoaluksella. Yhdelle merivartiokomppanian suunniteltu alusvahvuus oli 17 venettä.¹⁰⁵

Suomenlahden merivartiostosta perustettavat joukot olivat laivaluokan alusten osalta Merivoimien alaisia. Merivartioasemista perustettavat merivartiokomppaniat olivat Sisä-Suomen vastuualueella Kotkan rannikkotykistörykmentistä perustettavan rannikkotykistörykmentti 3:n ja Etelä-Suomen vastuualueella Suomenlinnan rannikkotykistörykmentistä perustettavan rannikkotykistörykmentti 1:n alaisia. Rannikkotykistörykmentti 1 ja rannikkotykistörykmentti 3 toimivat suoraan maanpuolustusalueiden alaisuudessa.¹⁰⁶

Merivartiokomppanioiden perustaminen oli suunniteltu merivalvonta-asemakohtaisesti. Perustaminen oli tarkoitus suorittaa siten, että 1. merivartiokomppanian täydennyskokoontaminen oli luokiteltu perustettavaksi suorituspäiväksi I-II, kahden ikäluokanvahvuuteen perustaminen suorituspäiväksi I-II ja sodanajan kokoontamiseen perustaminen suorituspäiväksi II. Yhdeksännen merivartiokomppanian perustaminen olisi tapahtunut suorituspäivinä II-V. Suomenlinnan ran-

¹⁰⁴ PE:n operatiivisen osaston asiakirja n:o 180/Optsto/OT/11 b sal./17.12.1957, T-26862/5, D:3.1 OTsal., KA, s. 22.

¹⁰⁵ PE:n operatiivisen osaston asiakirja n:o 180/Optsto/OT/11 b sal./17.12.1957, T-26862/5, D:3.1 OTsal., KA, s. 11–12;

Suomenlinnan rannikkotykistörykmentin kirje n:o 288/ Koul- ja järjsto/13 sal./1.12.1961, T-28374/5, F:6, Kansallisarkisto (KA), s. 1–2.

¹⁰⁶ esim. RT1:n kirje n:o 45/Järjsto/OT/11/2 SAL/30.11.1954, T-28375/2, Kansallisarkisto (KA) ks. myös 3. ErRtPsto:n kirje nro 42/Järjsto/OT/sal/29.10.1954, T-28369/2, F:1 OTsal, Kansallisarkisto (KA).

nikkotykistörykmentin perustamien 1. merivartiokomppanian ja 9. merivartiokomppanian miehistöstä oli tarkoitus saada 42 henkilöä Suomenlahden merivartioston merivartioasemilta, joka olisi vastannut 17 % koko henkilöstötarpeesta. Loput 244 miestä oli tarkoitus saada täydennyksenä Helsingin sotilaspiiriltä ja Etelä-Uudenmaan sotilaspiiriltä.¹⁰⁷

Merivartiokomppaniat perustamisvastuussa olleet joukko-osastot vastasivat perustettavan joukon käytön suunnittelusta poikkeavia olosuhteita varten. Kolmannen erillisen rannikkopatteriston komentajan everstiluutnantti Veikko Karvisen kirjeessä 3. Divisioonan komentajalle 1.4.1954, selvitetään suunnitelmat rannikkokaistalla sijainneiden Suomenlahden merivartioston merivartioasemien rauhanajan ja tehostun valmiuden aikaisesta käytöstä. Rauhanaikaisissa olosuhteissa 3. erillisen rannikkotykistöpatteriston (3. ErRtPtsto) kaistalla sijaitsevien Suomenlahden merivartioston merivartioasemien tuli toteuttaa merivalvontaa ajoittaisella tähystyksellä ja partioinnilla. Siirryttäessä tehostettuun vartiointiin kaikki Suomenlahden merivartioston merivartioasemat olisivat aloittaneet jatkuvan tähystyksen. Suomenlahden merivartioston vartioveneiden oli tarkoitus partioida ajoittain alueella. Tehostetun vartioinnin aikana myös patteriston yhteysalukset osallistuisi partiointiin tarpeen mukaan. Rauhanajankokoonpanossa merivalvonnan viestikeskus toimisi Kymnlinnassa patteriston esikunnan yhteydessä. Tehostettuun vartiointiin siirryttäessä Kirkonmaahan ja Rankkiin olisi perustettu viestikeräyspaikat ja Kymnlinnan viestikeskus olisi muutettu merivalvonta-aluekeskukseksi (mv-ak). Viestiyhteydet merivalvonta-aluekeskukseen oli järjestetty puolustuslaitoksen kaapeleissa toimivin puhelinyhteyksin myös Suomenlahden merivartioston merivartioasemille.¹⁰⁸

Suunnitelmaa tarkennettiin vielä 3. erillisen rannikkotykistöpatteriston komentajan 29.10.1954 allekirjoittamassa käskyssä *merivalvonnan järjestelyistä 3. divisioonan vastuualueella*. Käsky koski sodanajan kokoonpanoa, jolla tarkoitettiin, että liikekannellapano olisi ollut suoritettu. Merivalvontaa alueella johti RT3:n komentaja apulaisenaan rykmentin tiedustelu-upseeri. Merivalvonnan suorittamiseksi rykmentille oli alistettu 3. merivartiokomppania (3. MVK), jota johti 3. merivartiokomppanian päällikkö. Tehostettuun merivalvontaan oli tarkoitus siirtyä siten, että merivalvonnan johto keskitettäisiin 3. ErRtPston komentajalle ja alueen merivartioasemat muodostaisivat vartiojoukkueet. Kotkan merivartioasemanpäällikkö toimi 3. merivartiokomppanian johtajana sekä merivalvonta-aluekeskuksen päällikkönä. Merivalvonta-aluekeskuksen ja 3. merivartiokomppanian päällikön johtamispaikka oli Kymnlinnassa merivalvonta-

¹⁰⁷ Suomenlinnan rannikkotykistörykmentin kirje n:o 288/ Koul- ja järjsto/13 sal./1.12.1961, T-28374/5, F:6, KA s. 1–2.

¹⁰⁸ 3. ErRtPston kirje n:o 13/Järjsto/OT/sal./1.4.1954, T-28369/2, F:1 OTsal, Kansallisarkisto (KA).

alukekeskuksessa. Kaikki merivalvonta-asemat suorittivat merivalvontaa suoraan merivalvonta-aluekeskuksen alaisuudessa.¹⁰⁹

Etelä-Suomen maanpuolustusalueen joukkoihin kuuluivat 1. merivartiokomppania ja 4. merivartiokomppania. Sisä-Suomen maanpuolustusalueen joukkoihin kuului 3. merivartiokomppania. Lisäksi 9. merivartiokomppania kuului puolittain sekä Sisä-Suomen maanpuolustusalueen joukkoihin, että Etelä-Suomen maanpuolustusalueen joukkoihin. Kotkan rannikkopatteriston laatimassa 5. erillisen rannikkotykistöpatteriston (5. ErRtPsto) puolustussuunnitelmasta voidaan havaita, että 9. merivartiokomppanian ensimmäinen ja kolmas joukkue olivat alistettuna Kotkan rannikkopatteristolle. 5. erillisen rannikkotykistöpatteriston rannikkolohko sijaitsi rannikkotykistörykmentti 3:n rannikkolohkon länsipuolella. Puolustussuunnitelmassa merivalvonnan suorittaminen käskettiin, kuten rannikkotykistörykmentti 3:n puolustussuunnitelmassa. Erikoisuus 5. erillisen rannikkotykistöpatteriston puolustussuunnitelmassa oli, että sen perustamisvastuu oli Suomenlinnan rannikkotykistörykmentillä, vaikka se sodan ajankokoonpanossa kuului Kotkan rannikkopatteriston joukkoihin.¹¹⁰ Suomenlinnan rannikkotykistörykmentin komentaja esitti kirjeessään 2. divisioonan esikuntaan vuonna 1963, että yhden rannikkorykmentin alueella toimisi vain yksi merivalvontakomppania ja että lakkautettavasta 9. merivartiokomppaniasta jäävillä joukkueilla vahvennettaisi 1. merivartiokomppaniaa.¹¹¹ Uudelleenjärjestely tehtiin vuonna 1963. Uudelleenjärjestelyssä 9. merivartiokomppanian merivalvonta-asemat kuitenkin yhdistettiin 3. merivartiokomppaniaan.¹¹²

Suomenlahden merivartioston henkilöstöstä perustettavien merivartiokomppanioiden suunniteltu alkuryhmitys oli päivitetty Pääesikunnan operatiivisen käskyn n:o 13 liitteeseen 10 vuonna 1963. Ryhmitys on esitetty tutkielman liitteessä 1. Ryhmitys noudattaa jotakuinkin Suomenlahden merivartioston merivartioasemien sijainteja, mutta merivalvonta-asemia oli tarkoitus perustaa huomattavasti enemmän. Vertailun vuoksi, vuonna 1962 merivartiostolla oli käytössään merivartioasemat: Boistö, Bågaskär, Glosholm, Haapasaari, Hanko, Jussarö, Kotka, Kuninkaansaari, Pirttisaari, Porkkala, Santio.¹¹³

¹⁰⁹ 3. ErRtPsto käsky n:o 42/Järjsto/OT/sal./29.10.1954, T-28369/2, F:1 OTsal, KA.

¹¹⁰ PE:n asikairja n:o 183/Optsto/OT/11 b sal./17.12.1957, T-26862/5, D:3.1 OTsal., KA s. 9–10; Kotkan rannikkopatteriston käsky: n:o 39/Koul ja järjsto/OT/ sal./30.5.1960, T-28369/2, F:1 OTsal, Kansallisarkisto (KA) s. 1–4; Kotkan rannikkotykistörykmentin kirje: N:o 40/Koul ja järjstot/ OT sal./30.5.1960, T-28369/2, F:1 OTsal, Kansallisarkisto (KA) s. 7–8.

¹¹¹ Suomenlinnan rannikkotykistörykmentin kirje: n:o 46/ Koul- ja järjsto/10 sal./6.3.1963, T-28374/6, F:10, Kansallisarkisto, s. 1–2.

¹¹² PE:n operatiivisen osaston asiakirja n:o 180/Optsto/OT/11 b sal./17.12.1957, T-26862/5, D:3.1 OTsal, KA Liite10.

¹¹³ PE:n operatiivisen osaston asiakirja n:o 183/Optsto/OT/11 b sal., 17.12.1957, T-26862/5, D:3.1 OTsal., KA Liite 10 ks. myös PE:n asiakirjaan n:o 180/Optsto/OT/11 b sal., 17.12.1957, T-26862/5, D:3.1 OTsal., KA liite 10; SLMVE:n asiakirja "Historiikin konseptit (koonnut alil. K. Säteri)", 1962, T-21780/83, 121, KA.

Kotkan rannikkopatteriston laatimassa rannikkotykistörykmentti 3:n (RT 3) puolustus suunnitelmasta selviää seikkaperäisesti, miten merivartiokomppanioita Kotkan rannikkopatteriston alueella oli suunniteltu käytettäväksi. Vahvistettu rannikkotykistörykmentti 3 koostui rannikkotykistörykmentti 3, rannikkopatteristo 7 (RP 7), 3. rannikkosääaseman joukoista sekä 3. merivartiokomppaniasta. Vahvistetun rannikkotykistörykmentti 3:n rannikkokaista ulottui valtakunnan itäiseltä merirajalta Loviisan eteläpuolella olevalle merialueelle. Rannikkotykistörykmentti 3:n tehtävänä oli torjua vihollisen maihinnousuhyökkäykset ja pitää hallussa linnakesaaret ja muut tärkeimmät isot saaret. Rannikkotykistörykmentti 3:n tuli myös suorittaa *aukotonta* meri- ja ilmavalvontaa alueella yhteistoiminnassa 41. ilmavalvonta-aluekeskuksen kanssa. Rannikkotykistörykmentti 3:n rannikkolohko oli jaettu kaistoihin. Kaistat olivat lisäksi jaettu puolustuskeskuksiin. Kaistat olivat nimetty peitteisellä nimistöllä. Rannikkotykistörykmentti 3:n rannikkolohkolla sijaitsivat esimerkiksi Luodon, Pohjan ja Saaren kaistat. Kaistojen tehtävänä oli meri- ja ilmavalvonnan suorittaminen.¹¹⁴

Puolustus suunnitelman tiedusteluosassa käsketään merivalvonnan tarkemmista järjestelyistä. Merivalvonta-asemien ryhmitys oli suunniteltu koko rannikkolohkon kattavaksi. 3. merivartiokomppanian merivalvonta-aluekeskus oli suunniteltu perustetavaksi Lankilaan. Kaistoilla oli omat viestikeräyspaikat, jotka välittivät merivalvonta-asemien ilmoitukset merivalvonta-aluekeskukseen. Haapasaarella ja Rankissa sijainneet merivalvontatutkat välittivät havaintonsa suoraan merivalvonta-aluekeskukseen. Merivalvonta-aluekeskuksen tehtävä oli välittää havainnot ylemmälle johtoportaalalle sekä 30. prikaatille, JP 3:lle ja alueella oleville Merivoimien yksiköille. Puolustus suunnitelmassa käskettiin 3. merivartiokomppanian vartiovenejoukkueiden suorittaa liikkuvaa varmistusta kaistoilla.¹¹⁵

Tarkastelluista Puolustusvoimien suunnitelmista ja käskyistä voidaan havaita, että Suomenlahden merivartioston merivartioasemien kalustolle ja henkilöstölle oli suunniteltu tehtävä ja käyttö sotilaallisessa maanpuolustuksessa osana Puolustusvoimia. On myös oleellista havaita, että Suomenlahden merivartiosto tai rajavartiolaitos eivät varsinaisesti osallistuneet suunnitteluun, vaan Puolustusvoimat suunnittelivat kaluston ja henkilöstön sodanajan käytön osana maanpuolustuksen operatiivista suunnittelua.

¹¹⁴ Kotkan rannikkopatteriston käsky: n:o 38/Koul ja järjst/OT sal, 30.5.1960, T-28369/, F:1 OTsal, Kansallisarkisto (KA), s. 1–3.

¹¹⁵ Kotkan rannikkopatteriston käsky: n:o 38/Koul ja järjst/OT sal, 30.5.1960, T-28369/, F:1 OTsal, KA, s. 3–4.

4 SUOMENLAHDEN MERIVARTIOSTON TEHTÄVÄ SOTILAALLISESSA MAANPUOLUSTUKSESSA

Suomenlahden merivartiosto osallistui maanpuolustukseen heti jatkosodan jälkeen ottamalla osaa merialueen miinanraivaukseen vuosien 1945–1948 välisenä aikana. Vuonna 1944 Neuvostoliitto velvoitti Suomen raivaamaan laajamittaisesti merialueensa miinoitukset. Laivastolla oli pula tehtävään soveltuvista miehistä ja aluksista, joten Merivoimien komentaja Väinö Valve pyysi merivartiorykmentin tukea. Yhteensä merivartiostojen henkilöstöstä noin 30 % oli sidottuna miinanraivaustehtävään vuosien 1945–1948 ajan. Vuonna 1945 melkein koko Suomenlahden merivartioston aluskalusto oli mukana raivaustoiminnassa. Vuonna 1947 laivastolle oli luovutettuna miinanraivaukseen vartiomoottorivene 5, vartiomoottorivene 9 sekä seitsemän rautavenettä, puuvene 106 ja 36 merivartiomiestä. Vuonna 1948 enää vain vartiomoottorivene 5 komennettiin miinanraivaukseen 8 henkilön miehistöllä.¹¹⁶

Miinanraivauksen lisäksi, todisteita merivartiostojen varsinaisiin sotilaallisen maanpuolustuksen tehtäviin osallistumista 1940-luvun loppupuolelta ei ole löytynyt. Valtakunta oli vielä palautumassa toisesta maailmansodasta ja maanpuolustuksen kehittämistä vastaamaan sodan jälkeistä tilannetta ei ollut vielä aloitettu. Puolustusvoimien operatiivinen suunnitelukin oli vasta käynnistymässä. Ylipäätään maanpuolustuksen suunnitteluun liittyi sotien jälkeisenä aikana erityinen salaamisen kulttuuri. Suomessa pelättiin, että YYA-sopimuksen nojalla Neuvostoliittolaiset voisivat pyytää nähtäväksi suunnitelmia. Kylmän sodan ensimmäiset vuosikymmenet olivat sisä- ja ulkopoliittisesti erittäin herkkää aikaa Suomessa. Operatiivisissa suunnitelmiin kirjattiin vain poliittisen linjan mukaiset uhka-arviot ja niihin vastaaminen.¹¹⁷

Yleisesti merivartiostoissa vain vartioston komentaja ja vartioston esikunnan meritoimiston päällikkö käsitelivät sotilaalliseen maanpuolustukseen liittyviä käskyjä. Edellä mainitut myös vastasivat sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävien järjestämisestä vartiostossaan. Rajavartiostojen esikunnassa painopiste sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävien suunnittelussa oli itärajalla. Käskyt joita rajavartiostojen esikunnassa laadittiin, koskivat lähtökohtaisesti itärajaa ja niiden noudattaminen merivartiostoissa tuli toteuttaa soveltamalla. Joskus tehtävien varsinai-

¹¹⁶ SLMVE:n asiakirja "Historiikin konseptit (koonnut alil. K. Säteri)", 1962, T-21780/83, 121, KA; Sundbäck (2005), s.178–179.

¹¹⁷ Asetus rajavartiolaitoksesta n:o 581, *Suomen asetuskokoelma 1947*. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1948; Tuomisto, Ilkka: *3. divisioonan puolustussuunnittelu vuosina 1945–1966*. Yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö, Yleisesiupseerikurssi 58, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2017, s. 2, 23.

nen toteutus jäi tosiasiallisesti ymmärtämättä merivartioasemilla sekä laivoilla ja toteutus tehtiin jatkamalla niin kuin oli ennenkin tehty. Katsottiin, että normaalilla päivittäisellä toiminnalla täytetään myös uusien käskyjen vaatimukset. Rajavartiostojen esikunta ei juurikaan puuttunut rannikkopuolustuksen ja meripuolustuksen järjestelyihin, vaan ne hoidettiin merivartiostoista yhteydellä suoraan asianomaisiin Puolustusvoimien yksiköihin.¹¹⁸

Tässä pääluvussa vastataan alatutkimuskysymyksiin *mitä omia sotilaalliseen maanpuolustukseen liittyviä suunnitelmia rajavartiolaitos laati vuosien 1947–1966 aikana ja minkälaisia sotilaallisen maanpuolustuksen tehtäviä Suomenlahden merivartioston merivartioasemilla oli rauhan aikaisessa toiminnassa?* Merivartiostojen toiminta tapahtui rajavartiostojen esikunnan käskemänä. Rajavartiostojen esikunta laati myös sotilaallisen maanpuolustuksen tehtäviin liittyviä käskyjä, jotka se antoi merivartiostojen esikunnille. Tässä luvussa esitellään käskyjen sisältö. Lisäksi luvussa pohditaan, miten Suomenlahden merivartioston merivartioasemilla otettiin huomioon ja sovellettiin rajavartiostojen esikunnan käskyt ja toteutettiin lakisääteinen tehtävä sotilaalliseen maanpuolustukseen osallistumiseen liittyen.

4.1 Rajavartiostojen esikunnan sotilaallisen maanpuolustuksen käskyt

Kaikki Pääesikunnan operatiiviset käskyt eivät suoraan aiheuttaneet välttämättä rajavartiolahtoksessa toimenpiteitä joista olisi ainakaan säilynyt lähdeaineistoa. Toisaalta kaikkia Pääesikunnan käskyjä ei välttämättä edes jaeltu rajavartiostojen esikunnalle operatiivisiin käskyihin liittyneen salaamiseen kulttuurin vuoksi. Kuitenkin rajavartiostojen esikunta laati 1950-luvulla toimintaohjeita, joiden voidaan jälkeenpäin tarkasteltuna huomata noudattavan ajankoh- taansa liittyviä Pääesikunnan operatiivisia käskyjä. Toimintaohjeita ei kontra-amiraali Kaisalon muistitiedon mukaan laadittu enää 1960-luvulla, eikä niitä myöskään ole löydettävissä kansallisarkistoon taltioiduista arkistoista.

Rajavartiostojen esikunnan heinäkuussa 1951 antamassa käskyssä: *merivartiostojen luovutus- tehtävistä puolustusvoiman täydennyskokoonpanossa*, käsketään merivartiostojen tehtävä Pääesikunnan operatiivisessa käskyssä n:o 2 määritellyssä t-kokoonpanossa. Täydennyskokonpanoon käskettiin siirryttäväksi Puolustusvoimien toimintavalmiuden tehostamiseksi sisäisen jär- jestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseksi sekä rajojen paikallista puolustamista varten. Täy-

¹¹⁸ Kaisalo, Jorma, kontra-amiraali, merivartiostojen osallistuminen sotilaalliseen maanpuolustukseen ja puolueet- tomuusvartiointiin 1950- ja 1960 -luvulla. haastattelu 13.3.2020, materiaali kirjoittajalla.

dennyskokoonpanon siirryttäessä Puolustusvoimien henkilöstö olisi täydennetty Pariisin rauhansopimuksessa määritettyyn enimmäismäärään, 41 900 miestä.¹¹⁹

Merivartiostot käskettiin siirtymään täydennyskokoonpanoon rajavartiostojen päällikön erillisestä käskystä. Siirryttäessä täydennyskokoonpanoon merivartiostot käskettiin liittää Puolustusvoimiin. Täydennyskokoonpanoon siirryttäessä merivartiostoille annetut aiemmat käskyt sisäisen järjestyksen ylläpidosta tai kohteiden suojelusta olisivat kumoutuneet. Täydennyskokoonpanoon asetettujen Puolustusvoimien tehtäväksi kerrottiin valtakunnan puolueettomuuden turvaaminen, sisäisen järjestyksen ylläpito, taloudelle ja sotilaalliselle toiminnalle tärkeiden kohteiden suojeleminen sekä valtakunnan alueelle tunkeutuneen vihollisen lyöminen tai sen etenemisen rajoittaminen.¹²⁰

Täydennyskokoonpanoon siirryttäessä merivartiostojen käskettiin suorittaa erikseen suunnitellut luovutukset. Merivartiostot olivat laatineet henkilöstöjen sijoitusluettelot ja ne käskettiin pitää ajan tasalla sekä täyttää henkilöstön liikekannallepanon sijoituskortit ja säilyttää ne sijoitusluetteloiden mukaisesti järjestettynä. Aikakauden maanpuolustuksen suunnittelun salaamisesta kertoo käskyssä annettu rajoite: Puolustusvoimien täydennyskokoonpanoa koskevia asioita saa merivartiostoissa käsitellä ainoastaan komentaja ja toimisto II päällikkö (meritoimisto).¹²¹

Käskyn liitteenä olleen luovutusluettelon perusteella Suomenlahden merivartioston henkilöstöstä oli tarkoitus perustaa neljä merivartiojoukkuetta. Mustamaan, Ulko-Tammion (Kotkan), Haapasaaren ja Ristisaaren (Lehtisen) merivartioasemista perustettava 1. merivartiojoukkue oli tarkoitus luovuttaa Sisä-Suomen vastuualueelle Haminan rannikkolinnakkeiston alaisuuteen. Rautavene 140 oli tarkoitus toimia 1. merivartiojoukkueen vartioaluksena. Orrengrundin, Våtskärin, Söderskärin (Pirttisaaren), Kuivasaaren (Katajaluodon), Kytön ja Bågaskärin merivartioasemista sekä vartiolaiva Lokista perustettava 2. merivartiojoukkue käskettiin luovuttaa Uudenmaan vastuualueelle Suomenlinnan rannikkolinnakkeiston alaisuuteen. Bengtskärin (Jussärön) ja Hangon merivartioasemista käskettiin perustaa 3. merivartiojoukkue ja luovuttaa se Lounais-Suomen vastuualueelle II/TRT alaisuuteen. Partioveneestä 167 miehistöineen käskettiin perustaa 4. merivartiojoukkue ja luovuttaa se Lounais-Suomen vastuualueelle I/TRT alaisuuteen.¹²²

¹¹⁹ Rajavartiostojen esikunnan käsky n:o 106/III/OT 28 d. sal./13.7.1951, T-20184/4, F:2 OTsal, Kansallisarkisto (KA)

¹²⁰ Rajavartiostojen esikunnan käsky n:o 106/III/OT 28 d. sal./13.7.1951, T-20184/4, F:2 OTsal, KA.

¹²¹ Rajavartiostojen esikunnan käsky n:o 106/III/OT 28 d. sal./13.7.1951, T-20184/4, F:2 OTsal, KA.

¹²² Rajavartiostojen esikunnan käsky n:o 106/III/OT 28 d. sal./13.7.1951, T-20184/4, F:2 OTsal, KA Liite 1.

Vartiomoottoriveneistä 9, 11 ja 13 käskettiin perustaa Turun laivastoaseman alaisuuteen 1. vartiolaivue. Vartiomoottorivene 5 käskettiin luovuttaa Helsingin laivastoaseman 1. viirikölle. Vartiolaiva Merikotka käskettiin luovuttaa Helsingin laivastoaseman laivastolippue 1:n esikunnalle. Merivartioston lentokone käskettiin luovutettavaksi Helsingin laivastoasemalle.¹²³

Merivartiojoukkueiden johtajina käskettiin toimimaan Suomenlahden merivartioston esikunnan toimisto I päällikkö (1.MVJ), esikunnan toimisto II päällikkö (2. MVJ), Hangon merivartioston päällikkö (3. MVJ) sekä PV 167 päällikkö (4. MVJ). Aluskalustosta muodostetun 1. vartiolaivueen päällikkönä käskettiin toimimaan Suomenlahden merivartioston konetarkastajana. Merivartioston komentaja oli sijoitettu Helsingin laivastoasemalle meripiirin esikuntaan.¹²⁴

Merivartiojoukkueet koostuivat ainoastaan merivartiostojen henkilöstöstä. Voidaan katsoa, että Suomenlahden merivartiostolla oli eräänlainen perustamistehtävä 1950-luvun alussa täydennyskoonpanoon siirryttäessä, koska henkilöstö ja kalusto käskettiin luovuttaa vastaanottajalle jotakuinkin toimintavalmiina joukkona. Tämä rajavartiostojen esikunnan käsky oli aikanaan erittäin tarpeellinen, koska Pääesikunnan operatiivisessa käskyssä n:o 2 ei oltu selvitetty tarkasti, miten rajavartiolaitoksen liittäminen Puolustusvoimiin tapahtuu. Tämä olisi pahimmillaan voinut johtaa haasteisiin, joita merivartiolaitoksen liittämisessä Puolustusvoimiin oli seurannut ennen Talvisotaa.

Toimintaohje n:o 1 a

Marraskuussa 1957 Rajavartiostojen päällikkö kenraaliluutnantti Vaala allekirjoitti rajavartiostojen esikunnan käskyn toimintaohje n:o 1 a. Toimintaohje n:o 1 a käski toiminnasta merialueelle olosuhteissa, jolloin sovelletaan puolueettomuuden suojaamisesta annettuja määräyksiä. Käskyn perusteena esiteltiin ajatus Suomen omaksumasta puolueettomuusperiaatteesta, josta syystä Suomi pyrkii suurvaltojen välisen sodan aikana pysymään puolueettomana ja säilyttämään koskemattomuutensa. Tästä syystä, tarpeen vaatiessa, Suomen valtio vastaa asevoimin siitä, ettei sen alueella ryhdytä sotatoimiin.¹²⁵

Vuoden 1958 maaliskuussa Puolustusvoiman komentajan Jalkaväenkenraali K A Heiskasen

¹²³ Rajavartiostojen esikunnan käsky n:o 106/III/OT 28 d. sal./13.7.1951, T-20184/4, F:2 OTsal, KA Liite 1.

¹²⁴ Rajavartiostojen esikunnan käsky n:o 106/III/OT 28 d. sal./13.7.1951, T-20184/4, F:2 OTsal, KA Liite 1.

¹²⁵ Sisäasianministeriön asiakirja n:o 125/Järj/OT/g sal./18.11.1957, T-24223/3, F:3 sal, Kansallisarkisto (KA).

käyttöön hyväksymässä Kenttäohjesäännön yleisessä osassa puolueettomuuden suojaaminen määriteltiin tarkoittamaan maanpuolustuksen ylimmän johdon sekä sotilas- ja siviiliviranomaisten toimenpiteitä, joihin voitiin ryhtyä maa- ja merirajojen sekä ilmatilan valvonnan ja vartiointin tehostamiseksi sekä valtakunnan aluetta ja puolueettomuudesta annettuja säädöksiä vastaan mahdollisesti tapahtuvien loukkausten torjumiseksi.¹²⁶

Rajavartiostojen esikunnan toimintaohjeessa Puolueettomuuden suojaamisesta korostettiin, että tasavallan presidentti päättää missä laajuudessa puolueettomuudesta annettuja määräyksiä sovelletaan, ja valtioneuvosto päättää millaisessa kokoonpanossa Puolustusvoimat ja rajavartiolaitos suorittavat puolueettomuusvalvontaa. Merivartiostojen tehtävä puolueettomuuden suojaamisessa katsottiin olevan valvonta ja vartiointi, torjunta sekä ilmoittaminen. Valvonnan ja vartiointin tarkoituksena oli luvattomien rajanylitysten ja muiden puolueettomuutta loukkaavien toimien mahdollisimman nopea havaitseminen ja ilmoittaminen. Torjuntaan käskettiin ryhtyttäväksi viipymättä tarkoituksena puolueettomuutta loukanneiden joukkojen, ilma-alusten tai alusten karkottaminen valtakunnan alueelta. Ilmoittaminen todetuista puolueettomuuden loukkaamisista käskettiin tehtäväksi rajavartiostojen esikunnalle ja maanpuolustusalueen esikunnalle riippuen kuitenkin siitä, missä kokoonpanossa toimitaan.¹²⁷

Toimintaohje n:o 2

Pääesikunnan operatiivisen käskyn n:o 9 pohjalta rajavartiostojen esikunnasta annettiin vuonna 1957 toimintaohje n:o 2, jolla määrättiin raja- ja merivartiostojen toiminta olosuhteissa, jolloin sovelletaan yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämisestä annettuja määräyksiä. Rajavartiolaitoksen päällikön, kenraaliluutnantti Kaarlo Vaalan, 4.10.1957 allekirjoittamassa toimintaohjeessa määriteltiin rajavartiolaitoksen tehtäviksi yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseksi estää ja saattaa ilmi luvattonta rajan yli kulkua, estää ja saattaa ilmi sellaista toimintaa raja-alueella, joka saattaa aiheuttaa rajaselkkauksia sekä avustaa valvonta-alueella paikallisia poliisiviranomaisia järjestyksen ja turvallisuuden ylläpidossa. Jos valtakunnan sisäiset olosuhteet olisivat johtaneet sisäiseen aseelliseen toimintaan, silloin yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämisellä olisi tarkoitettu toimia, joilla valmistaudutaan puolustamaan lailista yhteiskuntajärjestystä ja valtakunnan turvallisuutta.¹²⁸

Johtosuhteista yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämisen toimintaohjeessa todettiin

¹²⁶ *Kenttäohjesääntö yleinen osa* (KO yl). PERot 1958, s. 215.

¹²⁷ Sisäasiainministeriön asiakirja n:o 125/Järj/OT/g sal./18.11.1957, T-24223/3, F:3 sal, KA.

¹²⁸ Sisäasiainministeriön asiakirja: n:o 113/Järj/OT/g sal./4.10.1957, T-24223/3, F:3 sal, Kansallisarkisto (KA) s. 1.

rauhanaikana tapahtuvien toimenpiteiden tapahtuvan rajavartiostojen päällikön alaisuudessa. Rauhanaikana merivartiostojen tehtäväksi oli muutenkin määrätty yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen merialueella. Jos rajavartiolaitos tai sen osia olisi alistettu Puolustusvoimien komentoon edellä mainituissa tilanteissa, Suomenlahden merivartiosto olisi toiminut Uudenmaan sotilasläänin komentajan alaisuudessa, pois lukien Uudenmaanläänin rajan itäpuolella sijaitsevat merivartioasemat, jotka olisivat toimineet Sisä-Suomen maanpuolustusalueen komentajan alaisuudessa. Toimintaohjeen mukaan merivartiostoille ei määrätty omia vastuualueita eli ne toimivat joko rauhanajan kokoonpanossaan rauhanajan toimivaltuuksin tai alistettuna Puolustusvoimille poikkeuksellisissa olosuhteissa.¹²⁹

Toimintaohjeessa rajavartiolaitoksen kaikkia yksiköitä käskettiin laatimaan oman yksikkönsä suojaamissuunnitelma, jossa tuli ottaa huomioon kolme eri suojaamisastetta: normaalisuojaaminen, tehostettu suojaaminen sekä kaukoapuvaihe ja väistäminen. Normaalisuojaamisella tarkoitettiin tavanomaisia, rauhanajan päivittäistoimintaa liittyviä, vartiointi ja päivystystehtäviä. Tehostetussa suojaamisessa tarkoituksena oli lisätä vartiointia ja toteuttaa ennakkoon laaditut lähipuolustus suunnitelmat. Kaukoapu- ja väistövaiheessa yksikön toiminta oli tarkoitus siirtää väistöpaikkaan. Toimintaohjeessa käskettiin kaikkia yksiköitä tiedustelemaan sopiva väistöpaikka, josta toimintaa olisi voitu jatkaa mahdollisimman nopeasti. Toisaalta toimintaohjeessa merivartioasemien kohdalla käskyä loivennettiin toteamalla, että "*periaatteessa*" myös jokaiselle merivartioasemalle oli tiedusteltava väistöpaikka.¹³⁰

Toimintaohje n:o 2 käski lisäksi rajavartiolaitoksen yksiköiden suunnittelemaan valmistautumis- ja hälytysjärjestelyt. Raja- ja merivartiostojen käskettiin laatimaan hälytys suunnitelmat, joilla normaalista toimintavalmiudesta kyettiin toimintavalmiuden tehostamiskäskyllä siirtyä neljän tunnin aikana hälytysvalmiuteen. Hälytysvalmiuteen käskettävät joukot tuli suunnitella täydennyskokoonpanon mukaisesti. Rajavartiostojen päällikkö piti itsellään käskyvallan toiminta valmiuden tehostamisesta ja tehostamisen lopettamisesta.¹³¹

Myös rajanvartiointin tehostaminen käskettiin toimintaohjeessa. Rajanvartiointin tehostamisen tarkoituksena oli ennalta käsin vaikuttaa mahdollisien rajaselkkausten ja levottomuuksien syntymiseen toiminta-alueella tehostamalla rajanvartiointia. Suomenlahden merivartioston toi-

¹²⁹ Sisäasiainministeriön asiakirja n:o 113/Järj/OT/g sal./4.10.1957, T-24223/3, F:3 sal, KA, s. 3–5.

¹³⁰ Sisäasiainministeriön asiakirja n:o 113/Järj/OT/g sal./4.10.1957, T-24223/3, F:3 sal., KA, s. 9.

¹³¹ Sisäasiainministeriön asiakirja n:o 113/Järj/OT/g sal./4.10.1957, T-24223/3, F:3 sal., KA, s. 14.

minta alueella erityisesti Kotka - Vironlahti alueen merkitystä korostettiin käskyssä riskialueena.¹³²

Suomenlahden merivartioston esikunnan vuonna 1958 laatimasta yleissuunnitelmasta olosuhteita varten, jolloin sovelletaan yleisenjärjestyksen ja turvallisuuden ylläpidosta annettuja määräyksiä, käy ilmi vartioston yksiköiden tehtävät suojaamisastetta kohotettaessa. Suojaamisasteella I (normaalisuojaaminen) jatketaan rauhan ajan normaalia toimintaa. Suojaamisasteella II (tehostettu suojaaminen) merivartioasemat jatkavat normaalia toimintaa, mutta asettavat vartiomiehen estämään sivullisten pääsyn merivartioaseman alueelle tai saareen. Välittömän vaaran uhatessa Kotkan merivartioasema käskettiin siirrettäväksi Rankin linnakkeelle ja Hangon merivartioasema Russarön linnakkeelle. Suomenlahden merivartioston hälyttämissuunnitelmassa määrättiin, että Suomenlahden merivartioston esikunta on saatava täysin toimintavalmiiksi neljän tunnin kuluessa hälytyksestä.¹³³

Merivartioasemat laativat toimintaohje 2:n perusteella myös lähipuolustussuunnitelmat. Lähipuolustussuunnitelmien laatiminen ja käskytykset olivat merivartioasemilla asemien päälliköiden tehtävä. Merivartioasemien henkilöstö vastasi yleensä vahvuudeltaan vain ryhmää, joten lähipuolustussuunnitelma ja siihen liittyvä ryhmitys annettiin suullisesti. Merivartioasemien lähipuolustussuunnitelmia ei ole löydettävissä arkistosta juuri tästä syystä. Lähipuolustusta ja suunniteltuihin väistöpaikoihin siirtymistä myös harjoiteltiin merivartioasemilla.¹³⁴

4.2 Suomenlahden merivartioston osallistuminen sotilaalliseen maanpuolustukseen

Merivartiostojen tehtävä sotilaallisessa maanpuolustuksessa käskettiin selkeästi esimerkiksi vuonna 1960 Pääesikunnasta annetussa käskyssä henkilöstön sijoittamisesta. Käskyssä todettiin, että rajavartiolaitoksen merivartiostojen henkilöstöä suunniteltiin käytettäväksi sodan aikana merivalvontatehtäviin sekä osin Merivoimien yksiköihin. Yleisperiaatteena oli, että rajavartiostojen esikunta luovutti Merivoimille vartioalukset miehistöineen ja maanpuolustusalueille merivartioasemat henkilöstöineen sekä aluksineen käytettäväksi merivalvontajoukkoihin. Merivartiostojen komentajille käskettiin vastuuksi huolehtia, että luovutustehtävän mukainen kantahenkilöstö oli jatkuvasti asiamukaisesti varattuna. Vastaanottaville joukoille käskettiin

¹³² Sisäasiainministeriön asiakirja n:o 113/Järj/OT/g sal./4.10.1957, T-24223/3, F:3 sal., KA, s. 9.

¹³³ SLMVE:n asiakirja n:o 1/58/ OTsal. /1.1.1958, T-24223/3, F:3 sal, Kansallisarkisto (KA).

¹³⁴ Kaisalo, Jorma, kontra-amiraali, merivartiostojen osallistuminen sotilaalliseen maanpuolustukseen ja puolueettomuusvartiointiin 1950- ja 1960 -luvulla. haastattelu 13.3.2020, materiaali kirjoittajalla.

vastuuksi ilmoittaa luovutettavan henkilöstön ilmoittautumispaikat ja perustetavien yksiköiden sarjanumerot tehtävänimikkeittäin.¹³⁵

Suomenlahden merivartioston luovutustehtävää selvitetään esimerkiksi toimintavalmiudenkottamisharjoituksen H 51 harjoituskertomuksesta vuodelta 1962. Suomenlahden merivartioston komentaja Keijo Wiinamäki kertoi kertomuksessa, että koska Suomenlahden merivartiostolla ei ollut perustamistehtävää, osallistui se harjoitukseen vain komentajan ja meritoimiston päällikön voimin, esikuntaharjoituksena. Materiaalin ja henkilöstön luovutustehtävän todettiin olevan ”*melko hyvässä kunnossa.*” Komentaja Viinamäki arvioi aluksien miehistöineen ja asemille tulevien henkilöiden kykenevän siirtymään sijoituspaikoilleen 0-12 tunnin kuluessa käskystä ja muun materiaalin siirto saataisi toteutetuksi 3-4 vuorokauden aikana käskystä.¹³⁶

Suomenlahden merivartioston luovutustehtävää kokonaisuudessaan selvitettiin myös Suomenlahden merivartioston esikunnan kirjeessä Helsingin sotilaspiirin päällikölle 29.4.1966. Kirjeessä merivartioston komentajan sijainen kapteeniluutnantti Aarno Laakkonen korosti, ettei Suomenlahden merivartiostolla ole perustamistehtäviä sekä selvitti Suomenlahden merivartioston luovutustehtävän huhtikuussa vuonna 1966. Luovutustehtävän johtaisi meritoimiston päällikkö. Henkilöstöjen luovutuksista oli sovittu Merivoimien ja rannikkotykistön esikuntien kanssa. Kaikki vartiolaivat luovutettaisi kalustoineen Merivoimille ja merivartioasemien veneet rannikkotykistön joukko-osastoille. Merivartioasemien kalusto luovutettaisi rannikkotykistölle. Varastomateriaali sekä esikunnan ja merivartiokoulun kalusto luovutettaisi Merivoimille rajavartiostojen esikunnan ja Merivoimien esikunnan suunnitelmien mukaisesti. Suomenlahden merivartioston esikunnan tilat luovutettaisi Helsingin sotilaspiirille.¹³⁷

Suomenlahden merivartiostossa laadittiin Helsingin laivastoaseman, Suomenlinnan rannikkotykistörykmentin, Kotkan rannikkotykistöpatteriston ja Hangon rannikkotykistöpatteriston kanssa yhteistyössä jakoluettelo materiaalista, joka liikekannallepanon yhteydessä tulisi luovuttaa Suomenlahden merivartiostosta Puolustusvoimille kyseisille joukko-osastoille. Jakoluetteloidessa oli luetteloitu tarkasti luovutettava materiaali kappalemäärin ja materiaaliyksiköin. Luettelointi koski esimerkiksi aseita, työkaluja, viestikalustoa ja vaatteita. Jakoluettelo tarkistettiin kaksikertaa vuodesta ja sen katsottiin olleen ajantasainen esimerkiksi vuonna 1962 laaditussa

¹³⁵ Pääesikunnan käsky: n:o 240/Lkptsto/OT 10 f 1 sal./13.4.1960. T-24223/3 F:3 sal, Kansallisarkisto (KA) s. 9.

¹³⁶ Suomenlahden merivartioston kirje n:o 5/sal./H 51/ 2.5.1962, T-24223/2, F:1 sal, KA.

¹³⁷ Suomenlahden merivartioston kirje n:o 22/II/sal./29.4.1966, T-24223/2 F:1 sal, Kansallisarkisto (KA).

kirjeessä.¹³⁸

Kontra-amiraali Jorma Kaisalon mukaan Saaristomeren merivartiostossa kävi puolustuslaitoksen upseereita tarkastamassa tämän tyyppisissä luovutusluetteloita. Kaisalo kertoi luetteloiden ylläpidon olleen tosiasiaassa osittain vaillinaista. Puolustuslaitoksen upseerit tarkastivat jakoluettelot ajoittain, mutta heille esiteltiin lähinnä osittain vanhentuneita luetteloita. Tähän ei kuitenkaan varsinaisesti puututtu puolustuslaitoksesta tai rajavartiostojen esikunnasta. Merivartiostoissa luotettiin siihen, että liikekannallepanossa kaikki yksiköt liitetään Puolustusvoimiin ja Puolustusvoimat sitten jakavat henkilöstön, kaluston ja tehtävät tarvittaessa.¹³⁹ Kuitenkin, edellä mainitut jakoluettelot sekä esimerkiksi Suomenlinnan rannikkotykistörykmentin komentajan Uudenmaan sotilasläänin esikuntaan vuonna 1965 lähettämä valmiusilmoitus, antava viitteitä, että luovutustehtävä olisi ollut ainakin Suomenlahden merivartiostossa kunnossa. Valmiusilmoituksessa kerrottiin, että Uudenmaan sotilasläänin perustamisvastuulla olleen 1. merivartiokomppanian perustamisjärjestelyt olivat tarkastettu yhdessä Suomenlahden merivartioston kanssa. Perustamisjärjestelyissä ei mainittu havaitun Suomenlahden merivartiostosta johtuvia haasteita tai puutteita.¹⁴⁰

Osallistuminen harjoituksiin

Suomenlahden merivartioston yksiköt osallistuivat laivaston ja rannikkotykistön yhteistoimintaharjoituksiin lähes vuosittain kesästä 1950 alkaen. Harjoituksiin osallistui yleensä yhden merivartioalueen asemat. Esimerkiksi vuonna 1955 harjoituksiin osallistuivat Pirttisaaren, Katajalaudon ja Kytön merivartioasemat ja vuonna 1959 Bågaskärin, Jussarön sekä Hangon merivartioasemat. Useimmissa harjoituksissa oli mukana myös vartiolaivoja. Vuonna 1958 vartiolaivat Merikotka ja Kurki sekä NV6 osallistuivat Saaristomeren merivartioston alueella pidettyyn yhteistoimintaharjoitukseen. Lisäksi merivartioston yksiköt tukivat laivaston ja rannikkotykistön harjoituksia lukuisilla virka-apuna toteutettuina kuljetuksilla ja maalialustoiminnalla, joiden tarkkaa määrää ei ole tilastoitu.¹⁴¹ Merivartioasemien osallistumista harjoituksiin merivartioalueittain voidaan pitää itsestään selvänä, koska merivartiokomppaniat olivat muodostettu merivartioalueiden kanssa lähes yhteneväisesti.

¹³⁸ Suomenlahden merivartioston kirje: n:o 1/II/sal./13.1.1962, T-24223/2 F:1 sal, Kansallisarkisto (KA) ks. myös Suomenlahden merivartioston kirje n:o 5/sal./H 51/ 2.5.1962, T-24223/2, F:1 sal, KA.

¹³⁹ Kaisalo, Jorma, kontra-amiraali, merivartiostojen osallistuminen sotilaalliseen maanpuolustukseen ja puolueettomuusvartiointiin 1950- ja 1960 -luvulla. haastattelu 13.3.2020, materiaali kirjoittajalla.

¹⁴⁰ Suomenlinnan rannikkotykistörykmentin valmiusilmoitus: n:o 179/Koul- ja järjstto/sal/11/30.11.1965, T-28374/6 F:10, Kansallisarkisto (KA) s. 6–7.

¹⁴¹ SLMVE:n asiakirja "Historiikin konseptit (koonnut alil. K. Säteri)", 1962, T-21780/83, 121, KA.

Edellä mainittujen harjoitusten harjoituskertomuksiin ei ole tutustuttu tätä tutkielmaa laadittaessa. Kotkan rannikkopatteriston komentajan everstiluutnantti Esko Tulikouran lausunnossa 3. divisioonan esikunnalle, *mietinnöstä sa-merivalvonnan järjestelyistä*, käy kuitenkin hyvin ilmi harjoituksissa ilmenneet merivalvontaa liittyneet haasteet ja onnistumiset. Tulikoura oli havainnut sotien jälkeen järjestetyissä merivalvontaharjoituksissa erityisenä ongelmana täsmällisen tilannekuvan muodostumisen ongelmat merivalvonta-aluekeskuksiin. Täsmällinen tilannekuva merivalvonta-aluekeskuksissa oli edellytys ylemmän johtoportaahan johtamisen onnistumiselle. Tulikoura oli havainnut, että jos merivalvonta-aluekeskus muodosti tilannekuvaansa ristisuuntimista vain vastaanottamalla viestejä merivalvonta-asemilta, eivätkä johtaneet viestinkeräystä aktiivisesti, tilannekuva muodostui kaaosmaiseksi. Kaaosmaisuus johtui viestien aikaviiveestä sekä mittauksen epätarkkuudesta. Viestien aikaviiveellä hän tarkoitti viestiyhteyksien rajallisuudesta johtuvaa viivästystä viestin välittymisessä. Mittauksen epätarkkuus johtui Tulikouran mukaan puutteellisesta kalustosta. Merivalvonta-asemilla oli havaintojen tekoon käytössään vain kiikarit ja suunninlevyt. Tulikoura oli havainnut, että harjoituksissa, joissa valvonta-asemien toimintaa johdettiin tarkasti viestikeräyspaikoilta, tilannekuva muuttui lähes virheettömäksi.¹⁴²

Hangon rannikkopatteriston harjoituksessa vuonna 1955, johon myös Suomenlahden merivartioston läntiset merivartioasemat osallistuivat, merivalvonta-asemat toimivat suoraan merivalvonta-aluekeskuksen alaisuudesta ilman viestikeräyspaikkaa. Harjoitus onnistui hyvin. Harjoituksessa merivalvonta-asemien määrä oli kuitenkin poikkeuksellisen pieni. Tulikoura oli sitä mieltä, että jos asemien määrä olisi ollut suurempi, tilanne olisi muodostunut kyseenalaiseksi.

143

4.3 Puolueettomuudensuojaaminen päivittäistoiminnassa

Presidentti Paasikivi hahmotteli Suomen ulkopolitiikan ja sisäpolitiikan kokonaisuuden, jonka kulmakiviä olivat tappion tunnustaminen, velvollisuus rauhansopimuksen ehtojen täyttämiseen sekä Suomen kansallisten etujen huomioiminen. Suomen ulkopolitiikkaa alettiin kutsua sodan jälkeen ”Paasikiven linjaksi”. Paasikivi arvioi, että Neuvostoliitolla oli Suomen aluetta kohtaan

¹⁴² Kotkan rannikkopatteriston kirje: n:o 40/koul ja järjts/OT/sal./11.58.1959, T-28369/2, F:1 OTsal, Kansallisarkisto (KA) s. 1–2 ks. myös SLMVE:n asiakirja ”Historiikin konseptit (koonnut alil. K. Säteri)”, 1962, T-21780/83, 121, KA.

¹⁴³ Kotkan rannikkopatteriston kirje: n:o 40/koul ja järjts/OT/sal./11.58.1959, T-28369/2, F:1 OTsal, KA, s. 1–2.

lähinnä puolustuksellisia tavoitteita. Kun Suomi kykenisi osoittamaan, että Suomesta ei kohdistu uhkaa Neuvostoliittoa vastaan, ja että Suomen aluetta ei käytetä muiden valtioiden toimesta Neuvostoliittoa vastaan, edellytykset naapurisovun ja itsenäisyyden säilymiselle olisivat hyvät. Paasikiven ulkopoliittinen tavoite oli Suomen puolueettoman aseman tunnustaminen kansainvälisesti.¹⁴⁴

Jatkosodan jälkeen Neuvostoliitolle vuokrattu Porkkalan tukikohta palautettiin Suomen valtiolle vuonna 1956.¹⁴⁵ Porkkalan takaisin luovuttamisesta huolimatta Pääesikunnan uhkakäsitys muuttui 1950-luvulla entistä enemmän Neuvostoliiton uhkaa korostavaksi. Esimerkiksi Unkarin kansannousun tukahduttaminen vuonna 1956 oli osoittanut, että Neuvostoliitto on valmis käyttämään sotilaallista voimaansa oman turvallisuusvyöhykkeensä koossa pitämiseksi. Toisaalta Suomen valtionjohto uskoi, että puolueettomuuden suojaamisella oli mahdollista pitää Suomi ulkona suurvaltojen välisestä konfliktista.¹⁴⁶

Vuoden 1956 joulukuussa Puolustusvoimain komentaja vahvisti Pääesikunnan operatiivisen käskyn n:o 11, puolueettomuuden suojaaminen, josta käytettiin peitenimeä Puva. Käsky ei syrjäyttänyt voimassa ollutta Polttoainehankinta-käskyä, vaan siinä tarkennettiin toimintaan nimenomaisesti puolueettomuuden suojaamisen tilanteissa. Käskyn mukaan puolueettomuuden suojaaminen voidaan suorittaa erilaisissa kokoonpanoissa, joiden käyttämisestä päättäisivät tasavallan presidentti ja valtioneuvosto.¹⁴⁷

Suomenlahden merivartioston merivartioasemat osallistuivat sotilaalliseen maanpuolustukseen käytännössä juuri valmistautumalla puolueettomuuden suojaamiseen sekä osallistumalla alueellisen koskemattomuuden valvontaan. Alueellisen koskemattomuuden valvontaa ja puolueettomuuden suojaamista tehtiin läheisessä yhteistyössä Puolustusvoimien kanssa. Puolueettomuuden suojaamisen tehtävä käskettiin marraskuussa 1957 rajavartiostojen esikunnan antamassa toimintaohje 1 a -käskyssä merivartiostoille. Kontra-amiraali Kaisalon mukaan puolueettomuuden suojaamista ei kuitenkaan ikinä varsinaisesti ymmärretty merivartiostoissa. Merivartiostoissa puolueettomuuden suojaamista pidettiin jollain tavalla poliittisena asiana ja itse tehtävään suhtauduttiin lähinnä ”*olan kohautuksella*”¹⁴⁸. Ainakin Saaristomeren merivartios-

¹⁴⁴ Visuri (2006), s. 63–64.

¹⁴⁵ SLMVE:n asiakirja "Historiikin konseptit (koonnut alil. K. Säteri)", 1962, T-21780/83, 121, KA.

¹⁴⁶ Säämänen (2017), s. 201 ks. myös Tammisalo (2018), s. 60.

¹⁴⁷ Tammisalo (2018), s. 60.

¹⁴⁸ Kaisalo, Jorma, kontra-amiraali, merivartiostojen osallistuminen sotilaalliseen maanpuolustukseen ja puolueettomuusvartiointiin 1950 ja 1960 -luvulla. haastattelu 13.3.2020, materiaali kirjoittajalla.

tossa päädyttiin jatkamaan päivittäistä toimintaa, kuten aiemminkin oli tehty. Normaalilla päivittäisellä valvonnalla ja partioinnilla katsottiin katettavan myös puolueettomuuden suojaamisen tehtävä.¹⁴⁹

Voidaan katsoa, että merivartiostoille kuitenkin suunniteltiin merkittävää vastuuta osallistumisessa puolueettomuuden suojaamiseen. Vuoden 1958 maaliskuussa käyttöön hyväksytyssä kenttäohjesäännön yleisessä osassa todettiin Maavoimien tehtäväksi puolueettomuuden suojaamisessa kuuluvan:

*”-maa- ja merirajojen valvonta ja vartiointi,
-maitse ja meritse tapahtuvien luvattomien rajanylitysten ja raja-aluetta koskevien säännösten rikkomusten estäminen sekä alueenloukkausten torjuminen mantereella ja saaristossa,
-valtakunnan alueelta sotaa käyvän valtakunnan alueelle suuntautuvan, maan edun vastaisen toiminnan estäminen,
-osallistuminen luvattoman meriliikenteen ja puolueettomuudesta annettujen merenkulkua koskevien säännösten rikkomusten estämiseen, osallistuminen ilmavalvontaan ja puolueettomuuden suojaamisen kannalta tärkeiden kohteiden ilmatorjunta”*¹⁵⁰

Kun huomioidaan merivartiokomppanioille asetetut tehtävät Maavoimien organisaatiossa sekä merivartiostojen merivartioasemien merkitys merivartiokomppanioissa, voidaan todeta, että myös merivartioasemien vastuu puolueettomuuden suojaamisen käytännön toteuttamisesta oli erittäin suuri. Merkittävissä määrin Suomenlahden merivartioston merivartioasemista perustettavilla merivartiokomppanioilla oli tehtävänä torjuntaa lukuun ottamatta, kaikki valvonta ja vartiointi saaristossa ja rannikkoalueella.

Vuonna 1962 annettiin aluevalvontasäännösten uudistamiskomitean ehdotus yleisiksi ohjeiksi valtakunnan alueellisen koskemattomuuden turvaamisesta. Alueellisen koskemattomuuden turvaaminen määriteltiin ehdotuksessa seuraavasti:

”Valtakunnan maa- ja merialueen sekä ilmatilan koskemattomuus on turvattava kaikkina ajankohtina. Tämä tarkoittaa Suomen ollessa rauhan tilassa sitä, että vieraan valtion kansalainen tai kansalaisuutta vailla oleva henkilö (sotilas- tai siviilihenkilö), ajoneuvo, alus, tai ilma-alus ei saa laittomasti eikä määräystenvastaisesti tulla Suomen alueelle eikä siellä oleskella sekä

¹⁴⁹ Kirjavainen (1969), s. 413; Sisäasianministeriön asiakirja n:o 125/Järj/OT/g sal./ 18.11.1957, T-24223/3, F:3 sal, Kansallisarkisto (KA); Kaisalo, Jorma, kontra-amiraali, merivartiostojen osallistuminen sotilaalliseen maanpuolustukseen ja puolueettomuusvartiointiin 1950 ja 1960 -luvulla. haastattelu 13.3.2020, materiaali kirjoittajalla.

¹⁵⁰ Kenttäohjesääntö yleinen osa (KO yl). PErot 1958, s. 48.

*Suomen ollessa puolueeton lisäksi sitä, että sotaa käyvän valtion sotavoimien tulo valtakunnan alueelle, siellä oleskelu ja alueen käyttö sodankäyntiä edistäviin tarkoitukseen on kielletty. Kuitenkin on sotaa käyvän valtion sota-aluksen tulo Suomen alueelle ja oleskelu siellä erinäisissä tapauksissa sallittu.*¹⁵¹

Alueellisen kokemattomuuden valvonnalle annettiin ehdotuksessa yksityiskohtaiset ohjeet sekä rauhanajalle, että puolueettomuuden aikaisiin tilanteisiin. Puolueettomuuden aikaisilla tilanteilla tarkoitettiin, että valtakuntakunta on tilanteessa, jossa muut valtiot kuin Suomi ovat sodassa keskenään ja Suomi on puolueeton valtio suhteessa sotaa käyviin valtioihin. Ehdotuksessa korostettiin, että ohjeita noudatetaan myös tilanteessa, jossa Suomi on sotaa käyvä valtio, valtioita kohtaan, joiden kanssa Suomi ei ole sinä hetkenä sodassa.¹⁵²

Kontra-amiraali Kaisalon mukaan sen jälkeen, kun aluevalvonta-asetus vuonna 1963 tuli voimaan, selkeytti se puolueettomuuden suojaamisen tehtävää myös merivartiostoissa.¹⁵³ Asetuksessa säädettiin yksiselitteisesti säännöistä, joita sovelletaan sodassa olevien vieraiden valtioiden sota-aluksiin, sekä kiellettiin kaikenlainen sotaa käyvää valtiota hyödyttävä tiedustelu ja tuholaistoiminta Suomen alueelta sotaa käyvälle alueelle.

Merivalvonnan ja -vartiointin ohjeet ja toimintaperiaatteet annettiin vuonna 1964, aikalaistermein ”*harmaaksi kirjaksi*”¹⁵⁴ -kutsutussa, puolustusministeriön ohjeessa: ”*yleiset ohjeet valtakunnan alueellisen koskemattomuuden turvaamisesta*”. Suurin osa vuoden 1962 ehdotuksessa annetuista ohjeista säilytettiin puolustusministeriön ohjeessa muuttumattomana. Julkaistuissa hyväksytyssä ohjeessa kappaleeseen lisättiin selite puolueettomuudelle, jolla tarkoitettiin, että puolueeton valtio on rauhantilassa sotaa käyvien maiden suhteen eikä osallistu muiden käymään sotaan.¹⁵⁵

Valtakunnan alueellisen koskemattomuuden valvontaviranomaiset olivat ehdotuksessa rajavar-

¹⁵¹ Aluevalvontasäännösten uudistuskomitea: *Ehdotus yleisiksi ohjeiksi valtakunnan alueellisen koskemattomuuden turvaamisesta*. 1962, s. 1.

¹⁵² Aluevalvontasäännösten uudistuskomitea: *Ehdotus yleisiksi ohjeiksi valtakunnan koskemattomuuden turvaamisesta*. 1962, s. 1–2.

¹⁵³ Kirjavainen (1969), s. 413; Sisäasianministeriön asiakirja n:o 125/Järj/OT/g sal./ 18.11.1957, T-24223/3, F:3 sal, Kansallisarkisto (KA); Kaisalo, Jorma, kontra-amiraali, merivartiostojen osallistuminen sotilaalliseen maanpuolustukseen ja puolueettomuusvartiointiin 1950 ja 1960 -luvulla. haastattelu 13.3.2020, materiaali kirjoittajalla.

¹⁵⁴ Kilpinen, Asko: Johtaminen ja merivalvonta sekä merirajojen vartiointi - viranomaisen yhteistoiminta merialueella, *Rannikonpuolustaja* 2/2007, Primus Paino Oy, Loimaa 2007, s. 19

¹⁵⁵ Kilpinen (2007), s. 19; Puolustusministeriö: *Yleiset ohjeet valtakunnan alueellisen koskemattomuuden turvaamisesta*. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1967, s. 7.

tiolaitos ja puolustuslaitos. Lisäksi muina valvontaviranomaisina mainittiin merenkulku-, poliisi-, tulli-, ja ilmailuviranomaiset. Rauhanaikana valvontaviranomaisten toimintaa johti viranomainen itse. Puolueettomuuden aikana valvontaa johti puolueettomuusvalvonnajohto, mikäli näin oli erikseen määrätty. Ohjeet koskivat henkilöiden, sotilaiden ja sotilasosastojen, ajoneuvojen, ilma-ajoneuvojen, alusten, valtionaalusten ja sota-alusten mahdollisia alueellisen koskemattomuuden ja puolueettomuuden loukkauksien valvontaa ja torjuntaa.¹⁵⁶

Ehdotuksessa annettiin tarkat ohjeet valvontaviranomaisten toiminnalle rajavalvonnan järjestämiseksi merialueella. Valtakunnan rajaa ei saanut ylittää muualta kuin erikseen sallituista paikoista, ja jos joku ylitti valtakunnan rajan muualta, tuli hänet ottaa kiinni ja luovuttaa poliisiviranomaisten haltuun. Merivalvonnan ja -vartioinnin tehtäväksi käskettiin ”*valvoa meriliikennettä mm. toteamalla ja estämällä laittomat rajanylitykset valtakunnan aluevesillä ja tulli vyöhykkeellä sekä paljastamalla ja estämällä merenkulkua, valtakunnan ja yksityisten henkilöiden turvallisuutta vaarantava toiminta.*”¹⁵⁷

Merivalvonta muodosti merkittävän osan alueellisen koskemattomuuden valvonnasta ja puolueettomuuden valvonnasta merellä. Rannikkotykistön linnakkeet ja merivalvontaviestin välittämiseen tarvittava kaapeliverkko olivat jääneet toimintakuntoisiksi jo jatkosodasta. Ne muodostivat rajavartiolaitoksen merivartioasemien kanssa valvontaketjun rannikolle. Jatkosodan jälkeisenä aikana merivalvontaa suorittivat rannikkotykistön linnakkeet, rajavartiolaitoksen merivartioasemat sekä merenkulkuhallituksen luotsiasemat. Merivalvonta ei ollut pelkkää aistitähystystä, 1950-luvun alusta alkaen rannikkotykistö alkoi hankkia merivalvontatutkia merivalvontaan. Tutkahankinnat käynnistyivät vuoden 1953 perushankintaesityksellä ja jatkuivat vuoden 1955 perushankintaohjelmassa. Merivalvontatutkien käyttöä koordinoitiin Merivoimien esikunnasta vuodesta 1960 lähtien. Suomenlahden alueella oli vuonna 1963 puolustuslaitoksen käytössä merivalvontatutka-asemat Haapasaareissa, Orregrundissa, Mäkiluodossa, Jussärössä, Hästö-Busössä sekä Russarössä¹⁵⁸

Suomenlahden merivartiosto pyrki hyödyntämään merivalvontayhteistyötä Puolustusvoimien

¹⁵⁶ Aluevalvontasäännösten uudistuskomitea: *Ehdotus yleisiksi ohjeiksi valtakunnan koskemattomuuden turvaamisesta*. 1962, s. 1–10.

¹⁵⁷ Aluevalvontasäännösten uudistuskomitea: *Ehdotus yleisiksi ohjeiksi valtakunnan koskemattomuuden turvaamisesta*. 1962, s. 12–15.

¹⁵⁸ Kilpinen (2007), s. 19; Tammisalo (2018), s. 22, 34–35; PE:n operatiivisen osaston asiakirja n:o 180/Optsto/OT/11 b sal./17.12.1957, T-26862/5, D:3.1 OTsal, KA liite 10 ks. myös PE:n operatiivisen osaston asiakirja n:o 183/Optsto/OT/11 b sal., 17.12.1957, T-26862/5, D:3.1 OTsal, KA liite 10.

kanssa, myös omien rauhanajan tehtävien hoitamiseen. Suomenlinnan rannikkotykistörykmentti teki vuonna 1960 aloitteen 2. divisioonan esikuntaan, jossa kerrottiin Suomenlahden merivartioston esikunnan tiedustelleen mahdollisuutta rykmentin hallussa olleiden tutkien käytämisestä salakuljetuksen paljastamiseen. Rykmentin esikunta esitti aloitteessa 2. divisioonan esikunnalle ehdotuksen hyväksymistä sillä ehdoin, että käytöstä laaditaan sopimus, jossa käytön kustannuksia jaetaan ministeriöiden kesken.¹⁵⁹

Rajavartiostojen esikunnalla oli vuoden 1938 puolueettomuusmääräysten mukaisesti vastuu alueloukkausten tutkinnasta vuoteen 1953 asti, jolloin Pääesikunnan operatiivinen osasto antoi ohjeen alueloukkausten tutkinnasta. Ohjeen mukaan alueloukkausten tutkinta tuli hoitaa kais-tajaan mukaisesti, joko rannikkotykistön joukko-osaston tai merivartioston toimesta. Kaista-jako oli sidottu joukko-osastojen ja merivartiostojen esikuntien sijaintiin.¹⁶⁰

Rajavartiolaitoksessa rajavartioidinnissa havaitut tapahtumat, kuten henkilöiden luvattomat ra-janylitykset tai erilaisten esineiden tai eläinten rajanylitykset kirjattiin rajatapahtumiksi. Suo-menlahden merivartioston toiminta-alueella 1950 ja 1960-luvuilla havaittiin vain muutamia ra-jatapahtumiksi kirjattuja aluevesirajojen luvattomia ylityksiä merivartioston toimesta, jotka ei-vät olleet kalastaja-alusten tekemiä. Vakavimpia havaittuja aluevesien luvattomia ylityksiä oli-vat sukellusveneiden käynnit Suomen aluevesillä. Kalastusalusten luvattomia aluevesirajanyli-tyksiä tapahtui sen sijaan paljon sekä neuvostoliittolaisten että suomalaisten kalastusalusten te-kemänä. Tämän uskottiin johtuvan verrattain kapeasta merialueesta ja paikanmäärittelyn vai-keuksista.¹⁶¹

4.4 Saaristosissitoiminta

Kenttäohjesääntö osa II vuodelta 1954 määritteli sissitoiminnan ja sissisodankäynnin omaksi taistelulajiksi. Sissitoiminta katsottiin vakinaisin tai tilapäisin sissiosastoin suoritettavaksi vi-hollisen selustaan kohdistuviksi sotatoimiksi. Sissitoiminnan tarkoituksena katsottiin olevan vi-hollisen viesti- ja liikenneyhteyksien tuhoaminen, joukkojen siirtojen estäminen tai vaikeutta-minen, vihollisen pakottaminen sitomaan taisteluvoimia selustan suojaamiseen, vihollisen har-

¹⁵⁹ Suomenlinnan rannikkotykistörykmentin aloite: N:o 71/ Koul- ja järjst/ 13 sal./2.5.1960, T-28374/5, F:6, Kansallisarkisto (KA).

¹⁶⁰ Tammissalo (2018), s. 31.

¹⁶¹ Kirjavainen (1969), s. 405–407.

hauttaminen, tietojen hankkiminen sekä paikallisten asukkaiden toiminnan järjestäminen vihollista vastaan. Sissitoiminta katsottiin muuhun rintamasodankäyntiin liittyväksi.¹⁶²

Sissisodankäynnistä kenttäohjesäännön II osassa vuodelta 1954 todettiin sen olevan taistelun jatkamista alueilla, joilla voimasuhteet ovat niin epäedulliset, että säännöllisistä sotatoimista yhtenäisellä rintamalla oli luovuttava. Täydellinen sissisota katsottiin tulevan kyseeseen viimeisenä keinona lopullisen ratkaisun välttämiseksi tilanteessa, jossa yleistilanne olisi muuttunut epäedulliseksi. Sissisodan tärkeimpänä keinona katsottiin olevan vihollisen sotatalouteen ja liikenteeseen kohdistettu tuholais-toiminta.¹⁶³

Vuonna 1957 käyttöön hyväksytyssä Sissiohjesäännössä (SissiO) sissitoiminta määriteltiin perusteellisesti. Sissiohjesäännössä käskettiin ohjeet sissijoukkojen rakenteelle, johtamiselle ja taistelutoiminnalle. Sissitoiminta määriteltiin vihollisen hallussa olevalla alueella rintamassa käytäviä sotatoimia edistäväksi taistelutoiminnaksi. Sissiohjesäännössä käskettiin, että kaikkien puolustushaarojen ja aselajien oli kyettävä sissitoimintaan tarvittaessa. Ohjesäännössä määriteltiin, että sissitoimintaa johti sen yhtymän tai joukon komentaja, jonka taistelua sissitoiminnan tuli tukea¹⁶⁴.

Sissisota määriteltiin myös kenttäohjesäännön yleisessä osassa 1958. ”*Sissisodalla tarkoitetaan säännöllisten sotatoimien ohella tai niiden korvaamiseksi vihollisen hallussa olevalla alueella tapahtuvaa sodankäyntiä.*”¹⁶⁵ Sissisodan aloittaminen edellytti maanpuolustuksen ylimmän johdon käskyä ja se tapahtui maan laillisen hallituksen johdossa. Kenttäohjesäännön yleisessä osassa vuodelta 1958 Merivoimien tehtäväksi sissisodankäynnissä käskettiin sissitoiminta pienheikoilla joukoilla saaristossa sekä vihollisen hallussa olevia satamia, väyliä ja tarvikevarastoja vastaan.¹⁶⁶

Sissitoiminta oli pohdinnan aihe myös merivartiostoissa. Vuonna 1963 Saaristomeren merivartioston meritoimistonpäällikön tehtävässä palvelleen Jorma Kaisalon laatimassa sotakorkeakoulun diplomityössä, *Rauhanaikaisen merivartiostoinnin suoritusmenetelmät ja kalusto sekä niiden soveltuvuus puolueettomuusvartiointiin ja sodan ajan tehtäviin*, katsottiin merivartioasemien yhtenä sodan ajan tehtävänä olevan sissitoiminta vihollisen hallussa olevassa saaristossa.

¹⁶² *Kenttäohjesääntö osa II*. Pääesikunta, Helsinki 1954, s. 231–236.

¹⁶³ *Kenttäohjesääntö osa II*. Pääesikunta, Helsinki 1954, s. 242–245.

¹⁶⁴ *Sissiohjesääntö (SissiO)*. Pääesikunta, Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1957 s. 7, 30.

¹⁶⁵ *Kenttäohjesääntö yleinen osa (KO yl)*. PERot 1958, s. 94.

¹⁶⁶ *Kenttäohjesääntö yleinen osa (KO yl)*. PERot 1958, s. 94, 100.

Kaisalon näkemyksen mukaan rauhanaikaisessa salakuljetuksen estämisessä sekä saaristossa liikkumisessa kertyneet taidot mahdollistivat onnistuneen sissitoiminnan. Kaisalo ehdotti työsään sissitoiminnan kouluttamisen aloittamisen merivartiostoissa sissitoimintaharjoituksin.¹⁶⁷

Kyseiseen aikaan useiden sissitoiminnasta Sotakorkeakoulussa tehtyjen tutkielmien voidaan katsoa johtuneen Sotakorkeakoulun johtajan apulaisena toimineen Veikko Koppisen vaikutuksesta. Veikko Koppista pidetään suomalaisen sissitoiminnan kehittämisen ideoijana. Veikko Koppinen kehitti suomalaisen sissitoiminnan taistelutekniikkaa ja ohjesääntöjä aktiivisesti 1950 ja 1960-luvun vaihteessa. Myöhemmin Veikko Koppinen toimi rajavartiostojen päällikön tehtävässä. Kaisalon näkemys merivartioston sissitoiminnasta erosi Koppisen näkemyksestä siten, että Kaisalo ei nähnyt mahdollisena sissi-iskuja saaristossa nopean irtautumisen mahdottomuuden vuoksi. Iskun tehnyt sissiosasto olisi Kaisalon näkemyksen mukaan lähes varmasti tuhoutunut. Kaisalo piti tiedustelutehtäviä saaristossa toimiville sisseille sopivampina tehtävinä.¹⁶⁸

Hangon rannikkopatteristossa ja Kotkan rannikkopatteristossa ennen Sotakorkeakoulua palvelut Jukka Karvinen laati vuonna 1965 Sotakorkeakoulun diplomityön: *Sissitoiminnan mahdollisuudet, menetelmät ja kalusto sekä niiden soveltuvuus puolueettomuusvartiointiin ja sodan ajan tehtäviin*. Diplomityössä Karvinen esitti, että merivartiostojen henkilöstö ei tutkittavalla ajanhetkellä olisi kyennyt varsinaiseen sissitoimintaan, vaan korkeintaan tiedusteluun. Karvinen palveli Sotakorkeakoulun jälkeen mm. toimistoupseerina 3. divisioonassa ja myöhemmin rannikkotyöstön tarkastajana Pääesikunnassa.¹⁶⁹

Koska sissitoiminta oli yhtymätasolta johdettua, tulisi suunnitelmat saaristosissitoiminnan toteuttamisesta olla löydettävissä yhtymien suunnitelmista. Tarkasteltaessa 2. ja 3. divisioonan sodanajan suunnitelmia voidaan todeta, että tarkasteltavana ajanjaksona saaristosissitoiminta ei ollut suunniteltu sodanajantehtävä merivartiostoista perustettaville merivartiokomppanioille. Toisaalta sissiohjesäännössä kaikki joukot olivat käsketty valmistautumaan sissitoimintaan. Saaristosissitoimintaa kuitenkin harjoitettiin ainakin joissain merivartiokomppanioiden sotaharjoituksissa. Sotaharjoituksissa saaristosissitoimintaa siirtyminen tapahtui erilliskäskyllä tietyille

¹⁶⁷ Kadettikunta ry: *Kadetti upseerit 1920–2012*. Bookwell Oy, Porvoo 2010, s. 289; Kaisalo, Jorma: Rauhan aikaisen merivartiostoinnin suoritusmenetelmät ja kalusto sekä niiden soveltuvuus puolueettomuusvartiointiin ja sodan ajan tehtäviin, 1963. SKK-1/816, Kansallisarkisto (KA) s. 58.

¹⁶⁸ Palokangas, Marko: Räjähävää tyhjyyttä: sissitoiminta suomalaisessa sotataidossa. Sotahistorian laitos, julkaisusarja 1, n:o. 17, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki, 2014, s. 280–299; Kaisalo, Jorma, kontra-amiraali, merivartiostojen osallistuminen sotilaalliseen maanpuolustukseen ja puolueettomuusvartiointiin 1950 ja 1960-luvulla. haastattelu 13.3.2020, materiaali kirjoittajalla.

¹⁶⁹ Sundbäck (2005), s. 290; Kadettikunta ry (2010), s. 322.

rajatulle joukolle siirtyä sissitoimintaan määrätyle alueelle ja esimerkiksi suorittaa tiedustelua. Merkittävää on, että sissitoiminnan opettaminen oli otettu 1960-luvulla osaksi merivartioiden koulutusta merivartiokoulussa ja vuonna 1965 annettiin rajavartiolaitoksen pysyväismääräys saaristosissien kouluttamisesta.¹⁷⁰ Voidaan katsoa, että saaristosissitoiminnan kehittämisessä merivartiostot aktivoituvat osallistumisessa sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävään.

¹⁷⁰ Sundbäck (2005) s. 289 ks. myös Palokangas (2014), s. 321; Kaisalo, Jorma, kontra-amiraali, merivartiostojen osallistuminen sotilaalliseen maanpuolustukseen ja puolueettomuusvartiointiin 1950 ja 1960 -luvulla. haastattelu 13.3.2020, materiaali kirjoittajalla.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkielman tarkoitus oli selvittää, miten Suomenlahden merivartiosto osallistui sotilaalliseen maanpuolustukseen 1947–1966 välisenä aikana. Tutkielmassa sotilaallinen maanpuolustus katsottiin toimenpiteiksi, joiden tarkoitus oli sotatoimin turvata alueellinen koskemattomuus, laillinen yhteiskuntajärjestys ja turvallisuus sekä estää vihollisen sotatoimien vaikutus koko valtakunnan alueella. Sotilaalliseksi maanpuolustukseksi merivartioasemien näkökulmasta katsottiin myös yleisesti kaikki osallistuminen Puolustusvoimien tehtävien hoitamiseen eli sisäisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseen, valtakunnan puolueettomuuden ja koskemattomuuden suojaamiseen sekä Suomen alueen kautta Neuvostoliittoa vastaan kohdistuvien hyökkäysten torjuntaan sekä näihin liittyviin valmisteluihin ja harjoitteluun.

Voidaan todeta, että tutkimuksen kannalta suunnitelmien tarkastelu oli hedelmällisempää kuin toiminnan, koska valtakunta oli tutkittavan ajan rauhan tilassa. Toiseksi voidaan sanoa, että joku muu suunnitteli Suomenlahden merivartioston käytön sotilaallisen maanpuolustuksen tehtäviin, koska sotilaallisen maanpuolustuksen suunnittelu oli yleisesti Pääesikunnan johtamaa toimintaa ja Suomenlahden merivartioston joukot kuuluivat varsinaisissa poikkeuksellisten olosuhteiden sotilaallisen maanpuolustuksen suunnitelmissa Puolustusvoimiin. Merivartiosto ei itse ollut mukana varsinaisessa sodanajan suunnitelmien suunnitteluprosessissa.

Miksi osallistuminen sotilaalliseen maanpuolustukseen oli merivartiostoille erityinen tehtävä?

Suomenlahden merivartiosto sai tehtäväkseen osallistua sotilaalliseen maanpuolustukseen vuonna 1944, kun merivartiolaitos liitettiin rajavartiolaitokseen. Suomenlahden merivartioston henkilöstö oli osallistunut Puolustusvoimien osana toiseen maailmansotaan ja Suomenlahden merivartioston aluskalustoa oli myös käytetty sotatoimissa. Valtakunnan palattua rauhan-aikaan, merivartiorykmenteissä työskennellyt henkilöstö oletti palaavansa samanlaisiin tehtäviin kuin ennen sotia, kuten salakuljetuksentorjuntaan. Sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävä oli lakisääteisenä virkatehtävänä henkilöstölle uusi, eikä sitä yleisesti mielletty merivartioiden tehtäväksi. Merivartiostojen henkilöstö koki itsensä poliisivirkamiehiksi ja sotilaallinen maanpuolustus miellettiin sotilaiden tehtäväksi.

On myös tärkeää huomioida, että vaikka laissa ja asetuksissa määrättiin rajavartiolaitoksen teh-

täväksi sotilaalliseen maanpuolustukseen osallistuminen, laillinen tehtävä sinällään ei varsinaisesti kertonut yhtään mitään käytännön toteuttamisesta tai suunnitellusta vastuusta. Sen selvittämiseksi mitä sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävä piti sisällään, oli tarkasteltava sekä rajavartiolaitoksen, että Puolustusvoimien aikakauden suunnitelmia, toimintaohjeita ja käskyjä. Sotien jälkeisenä aikana merivartiolaitoksen johdolla oli selkeästi jonkinlaisia kaunoja puolustuslaitosta kohtaan, johtuen erimielisyyksistä merivartiolaitoksen liittämisestä Puolustusvoimiin Talvisodan alla sekä merivartiolaitoksen liittämisyrityksestä Merivoimiin välirauhan aikana. Yleisesti voidaan myös sanoa, että sotilaallista maanpuolustusta ei yksinkertaisesti koettu merivartioiden varsinaiseksi tehtäväksi. Tästä syystä sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävä erosi muista laissa säädettyistä tehtävistä.

Suomenlahden merivartioston toiminta-alue määräytyi vuonna 1947 rajavartiolaitoksen organisaatiouudistuksessa. Oli hyvä, että toiminta-alue muodostettiin siviilihallinnon läänijaon mukaisesti, koska se palveli myös sodanajan suunnitelmia. Keskeistä tämän tutkielman kannalta oli havaita, että Suomenlahden merivartioston toiminta-alue oli Puolustusvoimien operatiivisen suunnittelun sotilaallisten uhkakuvien yhdessä painopistesuunnassa. Pääesikunnan operatiivisissa käskyissä sotilaallinen uhka painottui pohjoisen suunnan lisäksi Itämerelle ja Suomenlahden rannikolle. Suomenlahden merivartiosto toimi alueella, johon liittyi joka tapauksessa keskeistä sotilaallisen maanpuolustuksen suunnittelua. Oli yksinkertaisesti luonnollista, että tästä syystä Suomenlahden merivartioston henkilöstö ja kalusto huomioitiin Puolustusvoimien poikkeuksellisten olojen suunnittelussa. Tulee tietenkin myös muistaa, että Suomenlahden merivartiosto oli osana rajavartiolaitosta myös sotilaallisesti järjestetty viranomainen ja myös laissa määrätty liitettäväksi liikekannellepanossa Puolustusvoimiin.

Miten puolustuslaitos oli suunnitellut Suomenlahden merivartioston merivartioasemien käytön sotilaallisessa maanpuolustuksessa 1947–1966?

Puolustuslaitoksen käskyjen tutkimuksessa on otettava huomioon Pääesikunnan operatiiviset käskyt, jotka asettivat suunnitteluperusteet ja tehtävät alemmille johtoportaille. Alempien johtoportaiden puolustus suunnitelmat tarkensivat yksiköiden suunniteltua sodanajan tehtävää. Puolustuslaitoksen operatiivinen suunnittelu käynnistyi Pääesikunnassa vuonna 1948. Pääesikunnan operatiivisessa käskyssä n:o 2 määritetty täydennyskokoontaminen ja sen käynnistäminen suunnittelu huomioivat Suomenlahden merivartioston kaluston ja joukot osana rannikkopuolustusta. Täydennyskokoontamisessa keskeistä oli täydentää palveluksessa ollut henkilöstö ja kalusto Pariisin rauhansopimuksessa määritettyyn Puolustusvoimien enimmäisvahvuuteen.

Suomenlahden merivartiosto sai ensimmäisissä suunnitelmissa eräänlaisen perustamistehtävän uudelle joukkotyypille, merivartiojoukkueille. Perustamistehtävä tarkoitti tässä yhteydessä, että koko henkilöstö tuli kutsua palvelukseen ja merivartioasemat ja alukset kalustoineen liittää merivartiojoukkueina tai vartioviirikkönä Puolustusvoimien joukko-osastojen alaisuuteen. Merivartiojoukkueiden sijoituspaikat olivat olemassa olevilla merivartioasemilla tai merivartioasemien lähialueiden saaristoissa. Merivartiojoukkueiden tehtävä oli sisäisen turvallisuuden ja järjestyksen ylläpito. Merivartiojoukkueet olisi liitetty Puolustusvoimiin rannikkolinnakkeistojen alaisuuteen. Liittäminen olisi tapahtunut Puolustusvoimien toimintavalmiuden tehostamisena, ei varsinaisena liikekannallepanona. Sisäisen järjestyksen tehtävä oli tärkeä, johtuen valtakunnan herkästä sisäpoliittisesta tilanteesta. Merivartiostojen joukot kykenivät sisäisen turvallisuuden ja järjestyksen ylläpitoon myös rajavartiolain toimivaltuuksin, mikä otettiin huomioon. Rajavartiolain toimivaltuuksin olisi toimittu siihen asti, kunnes liittäminen Puolustusvoimiin olisi mahdollisesti tarvittaessa tapahtunut.

YYA-sopimuksen tarkempi lainopillinen tulkinta 1950-luvun alussa oikeutti Puolustusvoimat tekemään liikekannallepanon valmisteluja rikkomatta Pariisin rauhansopimuksen ehtoja. Valtionjohdossa arvioitiin, että Neuvostoliitolle olisi tärkeää, että Suomi kykenisi osoittamaan omilla valmisteluillaan, ettei Suomen aluetta anneta käyttää muiden valtioiden toimesta Neuvostoliittoa vastaan. Pääesikunnan operatiivisten käskyjen n:o 8 ja n:o 13 uhkakuvat, joiden perusteella puolustussuunnitelmat tulivat laatia, perustuivat tähän strategiaan. Sodan jälkeen ensimmäinen, liikekannallepanossa perustettavia Puolustusvoimia koskenut suunnitelma, oli vuonna 1952 annettu Pääesikunnan operatiivinen käsky n:o 8, Polttoainehankinta. Käskyssä yhtenä joukkotyyppinä mainittiin merivartiokomppaniat, jotka osallistuivat maanpuolustukseen rannikkopuolustuksen osana.

Polttoainehankinta-käskyssä uutta olivat suunnitteluperusteet Pariisin rauhansopimuksen rajoitukset ylittävän täydensodanajan kokonpanon (tsa-kokoonpano) suunnittelulle sekä ylipäättään mahdollisuus liikekannallepanon valmisteluihin. Suomenlahden merivartioston merivartioasemien näkökulmasta Polttoainehankinta-käsky ei varsinaisesti muuttanut suunniteltua sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävää. Tehostettaessa valmiutta merivartioasemat olisivat toimineet joko rauhanajan tehtävissään ja kokoonpanossa tai erillisellä käskyllä liitetty osaksi Puolustusvoimien täydennyskokonpanoa merivartiokomppanioiksi. Käsketty tehtävä olisi ollut tehostettu merirajanvartiointi sisäisen järjestyksen ylläpitämiseksi tai puolueettomuuden suojaamisen to-

teuttamiseksi. Siirtyminen täydennyskokoontamiseen olisi tehty Rajavartiostojen esikunnan käskyn: *merivartiostojen luovutustehtävistä puolustusvoiman täydennyskokoontamisessa*, perusteella rajavartiostojen päällikön erilliskäskystä. Perustamistehtävää merivartiokomppanioille Suomenlahden merivartiostolle ei määrätty.

Vuonna 1957 Pääesikunta antoi operatiivisen käskyn n:o 13, josta käytettiin peitenimeä Valpuri. Operatiivisessa käskyssä n:o 13. uhkakuvat pysyivät käytännössä muuttumattomina aiemmasta Polttoainehankinta-käskystä. Valpurissa valmiuden vaiheittaista tehostamista ja liikekannallepanon suojaamista oli kehitetty edelleen. Käskyssä huomioitiin mahdollisuus vain osittaiseen liikekannallepanoon sekä mahdollisuus pitkittyneessä puolueettomuuden suojaamisen tehtävässä perustaa erilliset puolueettomuusvartiointijoukot. Käskyssä oli myös mainittu liikekannallepanon suojaavat suojajoukot. Valtakuntaan kohdistunut hyökkäys tuli suunnitella torjuttavaksi täydellisessä sodanajan kokoonpanossa. Täydelliseen sodanajan kokoonpanoon siirtyminen olisi suoritettu vasta tasavallan presidentin päätöksellä liikekannallepanosta. Sekä täydennyskokoontamisessa, että täydellisessä sodanajankokoonpanossa Suomenlahden merivartioston merivartioasemien kalusto ja henkilöstö olisi kuulunut neljään merivartiokomppaniaan. Vuoden 1963 uudelleenjärjestelyn jälkeen Suomenlahden merivartioasemat olisivat kuuluneet kolmeen merivartiokomppaniaan.

Merivartiokomppanioiden perustaminen oli rannikkotykistörykmenttien tehtävä. Suomenlahden merivartiostolla oli vain luovutustehtävä. Suomenlahden merivartioston voimavarat muodostivat kuitenkin selkeän rungon, koko tarkasteltavana ajanjaksona merivartiokomppanioille, jotka toimivat suunnitelmissa Maavoimien rannikkopuolustuksen ainoina varsinaista merivalvontaa suorittavina joukkoina. Täydellisessä sodanajankokoonpanossa merivartioasemien merivartiomiehet olisivat muodostaneet noin viidenneksen merivartiokomppanioiden vahvuudesta, mutta luovutetut venekalusto olisi muodostanut valtaosan merivartiokomppanioiden aluksista. Merivalvontakomppanioiden päätehtävä oli aukoton meri- ja ilmavalvonta rannikkotykistörykmenttien rannikkolohkoilla.

Operatiivisessa käskyssä n:o 13 annettiin valtioneuvostolle mahdollisuus julistaa maanpuolustuksen kannalta tärkeitä alueita sotilashallintoalueiksi, joita kutsuttiin sotänäyttämöiksi. Sotänäyttämön merkitys rajavartiolaitoksen toiminnan kannalta olisi ollut näkemykseni mukaan suuri. Alueella, joka olisi julistettu sotänäyttämöksi, vastuu yleisen järjestyksen ja turvallisuuden

den ylläpidosta sekä muista poliisitehtävistä katsottiin joka tapauksessa siirtyvän Puolustusvoimille, jolloin rajavartiolaitoksen joukot tällaisella alueella olisi kannattanut joka tapauksessa liittää osaksi Puolustusvoimia. Tällaisella alueella kaikki viranomaiset olisivat kuitenkin toimineet Puolustusvoimien sotilasjohdon suorassa käskyvallassa, joten ylimääräisten johtoportaiden säilyttäminen ei olisi voinut olla kannattavaa.

Mitä omia sotilaalliseen maanpuolustukseen liittyviä suunnitelmia rajavartiolaitos laati vuosien 1947–1966 aikana?

Kansallisarkistosta on löydettävissä kolme rajavartiostojen esikunnan laatimaa käskyä, jotka koskevat laitoksen osallistumista sotilaalliseen maanpuolustukseen. Tutkielmaa varten haastatellun kontra-amiraali Jorma Kaisalon mukaan tutkittavalla ajanjaksolla ei laadittu muita käskyjä. Käskyissä annettiin vartiostoille tehtäväksi Pääesikunnan operatiivisista käskyissä ilmenneet tehtävät sekä selkeytettiin rajavartiolaitoksen mahdollista liittämistä Puolustusvoimiin. Käskyjen perusteella merivartioasemilla laadittiin myös esimerkiksi suojaussuunnitelmia, mutta johtuen merivartioasemien vain ryhmää vastanneesta miehityksestä ne annettiin vain suullisesti. Käskyt koskivat puolueettomuuden suojaamista sekä sisäisen järjestyksen ylläpitämistä, johon rajavartiolaitos kykeni myös rajavartiolain toimivaltuuksin merialueella.

Puolueettomuuden suojaaminen katsottiin Puolustusvoimissa ja valtionjohdossa erittäin merkittäviksi tehtäviksi aikakaudella. Rajavartiostojen esikunta antoi vuonna 1957 ohjeen vartiostoille puolueettomuuden suojaamiseen siirtymisestä. Oleellista katsottiin olevan, että tasavallan presidentti päättää, missä laajuudessa puolueettomuudesta annettuja määräyksiä sovelletaan, ja valtioneuvosto päättää, millaisessa kokoonpanossa Puolustusvoimat ja rajavartiolaitos suorittavat puolueettomuusvalvontaa. Merivartiostojen tehtäväksi rajavartiostojen esikunta käski puolueettomuuden suojaamisessa valvonnan, vartiointin, torjunnan sekä ilmoittamisen. Merivartiostoissa puolueettomuuden suojaamisen katsottiin olevan kuitenkin tehtävä, joka ei varsinaisesti vaatinut valmistautumista tai erityistoimenpiteitä, vaan yleisesti koettiin, että kun toteutetaan normaalia päivittäistoimintaa ja partiointia, se vastaa tarvittaessa myös puolueettomuusvalvontaa. Suomenlahden merivartioston merivartioasemilla oli kuitenkin asemien keskeisen sijainnin, soveltuvan aluskaluston ja jatkuvan päivystyksen vuoksi hyvät mahdollisuudet puolueettomuuden suojaamisen osallistumiseen.

Minkälaisia sotilaallisen maanpuolustuksen tehtäviä Suomenlahden merivartioston merivartioasemilla oli rauhan aikaisessa toiminnassa?

Ennen 1950-lukua osallistuminen sotilaalliseen maanpuolustukseen käsitti lähinnä osallistumisen miinanraivaukseen alistettuna Merivoimille. Myöhemmin käsketyt sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävät koettiin voitavan kattaa normaalilla päivittäistoiminnalla, eli merellä partioinnilla, havaintojen tekemisellä ja yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämisellä. Yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpito oli Suomenlahden merivartiostolle normaali rauhanajan tehtävä, eikä se olisi juuri muuttunut siirryttäessä Puolustusvoimien kokoonpanoon. Se oli myös tehtävä, johon normaaliolojen toiminta harjoitti joukkoja poikkeavia olosuhteita varten. Kuitenkin merkittävien sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävä oli luovutusluetteloiden ylläpitäminen Suomenlahden merivartioston esikunnassa.

Miten Suomenlahden merivartioston merivartioasemien oli suunniteltu osallistuvan sotilaalliseen maanpuolustukseen 1947-1966 välisenä aikana?

Suomenlahden merivartioston merivartioasemien osallistuminen sotilaalliseen maanpuolustukseen piti sisällään osallistumista yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseen, merivalvontaan sekä valmistautumisen puolueettomuuden suojaamiseen. Sotilaallisen maanpuolustuksen operatiivisissa suunnitelmissa Suomenlahden merivartioston merivartioasemien henkilöstö ja kalusto olisi kuulunut merivartiokomppanioihin. Merivartioasemat osallistuivat myös Puolustusvoimien harjoituksiin.

Huomioitavaa on, että Suomenlahden merivartiostolla ei ollut ajanjaksolla merivartiokomppanioiden perustamistehtävää, vaan ainoastaan luovutustehtävä. Luovutustehtävään kuului luovutusluetteloiden ylläpitäminen. Käytännössä merivartioasemat toimivat Puolustusvoimille tarvittaessa käyttöön otettavana kalusto ja henkilöstö voimavarana. Puolustusvoimat huomioivat merivartioasemat mahdollisuutena nopeaan valmiuden tehostamiseen. Merivartioasemilla ei kuitenkaan juuri harjoiteltu Puolustusvoimien suunnittelemaa tehtäviä varten. Puolustusvoimien suunnittelemat tehtävät olivat toisaalta pääosin sellaisia, joihin merivartiomiehet olisivat kyenneet rauhan aikaisesta toiminnasta hankitulla ammattitaidolla.

Rajavartiolaitokselle, merivartiostoille ja sitä myöden myös merivartioasemille annettiin merkittävä tehtävä alueellisen koskemattomuuden valvonnassa ja mahdollisessa puolueettomuuden suojaamisessa. Puolueettomuuden suojaamisen tehtävää ei kuitenkaan välttämättä ymmärretty

merivartiostojen yksiköissä oikein, eikä siihen valmistautumiseen keskitytty siinä määrin kuin Puolustusvoimissa. Puolustusvoimat aloittivat merivalvonnan mittavan kehittämisen 1950-luvun tutkahankinnoilla, kun taas merivartiostot jatkoivat toimintaansa kuten ennenkin. Oletettiin, että tehtävä voidaan hoitaa normaalilla partioinnilla ja merivartiostot edelleen keskittyivät esimerkiksi salakuljettajien kiinniottamiseen.

Mahdollisuudet jatkotutkimukseen

Tässä tutkielmassa käsiteltiin sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävää tarkasti rajatusta näkökulmasta. Rajavartiolaitoksen ja merivartiostojen muiden yksiköiden osallistumisessa kyseiseen tehtävään oli kuitenkin huomattavia eroja tutkittavalla ajanjaksolla. Myöhemmälle tutkimukselle jää selvitettäväksi, miten esimerkiksi Suomenlahden merivartioston laivoja suunniteltiin käytettäväksi sotilaallisessa maanpuolustuksessa. Laivojen käyttöä sivuttiin hieman tässäkin tutkielmassa, mutta tutkimusta tehdessä ei tutustuttu tarvittaviin Merivoimien arkistoihin laivojen käytön perinpohjaiseksi selvittämiseksi. Lisäksi ajallisesti myöhemmän ajanjakson kehityksestä, ei ole juurikaan varsinaista historian tutkimusta. Myöhemmän ajanjakson tarkemman tutkimisen tekee hankalaksi lähdeaineiston haastavampi saatavuus. Kaikkea tarvittavaa arkistomateriaalia ei välttämättä ole vielä luovutettu Kansallisarkistoon säilytettäväksi. Tässä tutkielmassa havaittujen seikkojen perusteella voidaan kuitenkin sanoa, että myöhemmällä ajanjaksolla sotilaallisen maanpuolustuksen tehtävä tuli merivartiostoissa keskeisemmäksi, joten myöhemmän ajanjakson tutkimusta samasta aiheesta, olisi sotataidollisen ajattelun kehittämiseksi varmasti hedelmällistä.

LÄHDELUETTELO

1. JULKAISEMATTOMAT LÄHTEET

1.1 Kansallisarkisto (arkistonmuodostajittain)

Suomenlahden merivartiosto. Esikunta.

Suomenlahden merivartioston historiikin 1945-1962 konseptit T-21780/83/121

OT-salainen kirjeenvaihto (1957-1960) T-24223/3, F:3 sal

Salainen kirjeenvaihto (1949-1967) T-24223/2, F:1 sal

Helsingin sotilaslääni. Esikunta, Uudenmaan sotilaslääni. Esikunta.

OT-salainen kirjeenvaihto 1950-1952 T-20184/4 F:2 OTsal

Puolustusvoimain pääesikunta. Operatiivinen osasto (osasto 2), Pääesikunta. Operatiivinen osasto.

OT-salainen kirjeenvaihto (1952-1952) T-26862/21, F:3 OTsal

OT-salainen kirjeenvaihto (1953-1953) T-26862/21 F:4 OTsal

Konseptit ja taltiot (1957 - 1957) T-26862/5 D:3.1 OTsal

Suomenlinnan rannikkotykistöröykmentti. Esikunta.

Salainen kirjeistö. 1954-1960, T-28375/2 F:1

Salainen kirjeistö. 1961 T-28374/5, F:6

Salainen kirjeistö. 1962 T-28374/6, F:10

Salainen kirjeistö. 1965 T-28374/6, F:13

Haminan rannikkolinnakkeisto. Esikunta, 3. erillinen rannikkotykistöpatteristo. Esikunta,

Kotkan rannikkopatteristo. Esikunta.

Salainen kirjeenvaihto (1950-1960) T-28369/2, F:1 OTsal

Sotilasopetuslaitokset. Sotakorkeakoulun diplomityösarja.

Kaisalo, Jorma: Rauhanaikaisen merivartiostoinnin suoritusmenetelmät ja kalusto sekä niiden soveltuvuus puolueettomuusvartiointiin ja sodan ajan tehtäviin, 1963. SKK-1/816, Kansallisarkisto

1.2 Julkaisemattomat ohjesäännöt, oppaat ja ohjeet

Aluevalvontasäännösten uudistuskomitea: *Ehdotus yleisiksi ohjeiksi valtakunnan koskemattomuuden turvaamisesta*, 1962

Kenttäohjesääntö yleinen osa (KO yl). PERot 1958

Kenttäohjesääntö osa II, Pääesikunta, Helsinki 1954

Puolustusministeriö: *Yleiset ohjeet valtakunnan alueellisen koskemattomuuden turvaamisesta*, Valtion painatuskeskus, Helsinki 1967

Sissiohjesääntö (SissiO), Pääesikunta, Valtioneuvoston kirjapaino Helsinki 1957

1.3 Tutkimukset ja opinnäytteet

Tammisalo, Mikael: *Valvontakomission työkalusta puolueettomuusvartioiden etulinjaan - Suomen merivalvonnan kehitys vuosina 1944 - 1960*. Pro gradu-tutkielma, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2018

Tuomisto, Ilkka: *3. divisioonan puolustussuunnittelu vuosina 1945–1966*, Yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö, Yleisesiupseerikurssi 58, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2017

1.4 Haastattelut

Kaisalo, Jorma, kontra-amiraali, merivartiostojen osallistuminen sotilaalliseen maanpuolustukseen ja puolueettomuusvartiointiin 1950- ja 1960 -luvulla. haastattelu 13.3.2020, materiaali kirjoittajalla.

2. JULKAISTUT LÄHTEET

2.1 Tutkimukset ja opinnäytteet

Säämänen, Juuso: *Suurmaihinnousun uhkasta kaappaushyökkäyksen torjuntaan - Suomen meripuolustuksen maihinnousutorjuntakyvyn kehittymien jatkosodan päättymisestä 1960-luvulle*. *Maanpuolustuskorkeakoulun julkaisusarja 1 n:o 10*, Juvenes Print, Tampere 2017

Palokangas, Marko: Räjähävää tyhjyyttä: sissitoiminta suomalaisessa sotataidossa. *Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitos julkaisusarja 1: No. 17*, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki, 2014

2.2 Kirjallisuus

Hirsjärvi, Sirkka; Pirkko Remes & Paula Sajavaara: *Tutki ja kirjoita*. Bookwell Oy, Porvoo 2016

Kadettikunta ry: *Kadetti upseerit 1920-2012*. Bookwell Oy, Porvoo 2010

Kalela, Jorma: *Historiantutkimus ja historia*, Gaudeamus Helsinki 2000

Kosonen, Matti & Juha Pohjonen: *Isänmaan portinvartijat - Suomen rajojen vartiointi 1918 - 1994*. Kustannusosakeyhtiö Otavan, Keuruu 1994

Lappalainen, Jussi: *Haluatko historian kirjoittajaksi?* Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2002

Palokangas, Marko: Kohti alueellista puolustusta 1950-luvulla, *Suomen Puolustusvoimat 100 vuotta*. Karjalainen, Mikko (toim.). Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2018

Peltoniemi, Uuno; Kai Säteri & Ilmari Kirjavainen: *Rajavartiolaitos 1919 - 1969*, Rajamme vartijat ry, OY Länsi-Savon kirjapaino, Mikkeli 1969

Raunio, Ari: Suomen puolustusvoimien ensimmäinen vuosisata, *Suomen Puolustusvoimat 100 vuotta*. Karjalainen, Mikko (toim.). Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2018

Renvall, Pentti: *Nykyajan Historian tutkimus*. WSOY Juva 1965

Salminen, Pertti: Puolustusvoimien viranomaisyhteistyön vaiheita. *Suomen Puolustusvoimat 100 vuotta*. Karjalainen, Mikko (toim.). Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2018

Sundbäck, Esa: *Merivartiointia 75 vuotta - Merivartiolaitoksen ja merivartioston historia 1930 - 2005*. Rajavartiolaitoksen julkaisu, Kainuun sanomat Oy, Kajaani 2005

Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärvi: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki, 2017

Tynkkynen, Vesa & Petteri Jouko: Uhkalähtöinen puolustussuunnittelu, *Suomen Puolustusvoimat 100 vuotta*. Karjalainen, Mikko (toim.). Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2018

Visuri, Pekka: *Suomi kylmässä sodassa*, Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2006

2.3 Artikkelit

Hägglund, Gustav: Parlamentaariset puolustuskomiteat. *Tiede ja Ase* n:o 39, 1981.

Kilpinen, Asko: Johtaminen ja merivalvonta sekä merirajojen vartiointi - viranomaisten yhteistoiminta merialueella, *Rannikonpuolustaja* 2/2007, Primus Paino Oy, Loimaa 2007

Lauerma, Matti: Sotahistorian tutkimuksen problematiikka ja metodiikka. *Tiede ja Ase* n:o 35, 1977

2.4 Muut julkaistut lähteet

Finlex: *Aluemerta ja lisävyöhykettä koskeva yleissopimus*, 7/1965. [https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1965/19650007/19650007_2], luettu 17.3.2020.

Finlex: *Asetus eräiden vuonna 1958 tehtyjen merialueita koskevien yleissopimusten voimaansaattamisesta*, 7/1965. [https://finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1965/19650007/19650007_1], luettu 17.3.2020

Rauhansopimus Suomen kanssa. *Suomen asetuskokoelman sopimussarja (SopS 19–20/1948): ulkovaltain kanssa tehdyt sopimukset*, Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1948.

Sisäasiainministeriö: Asetus rajavartiolaitoksesta n:o 581, *Suomen asetuskokoelma 1947*, Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1948

Suomen asetuskokoelma 1930, Asetus merivartiolaitoksesta n:o 196, 23.5.1930, Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1930

Suomen asetuskokoelma 1945, I, Asetus n:o 372 Asetus rajavartiolaitoksesta 1945, Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1946

Valtiopäivät 1930 - asiakirjat osat I, II, III, IV, V, 1930 Vp. - Edusk. Vast. - Esitys n:o 26. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1930

Valtiopäivät 1931 asiakirjat kolmasosa I,II, 1931 Vp - Edusk. vast.- Esitys n:o 17(1930 II Vp.), Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1932

Valtiopäivät 1944 - Asiakirjat, kolmas osa I, 1944 Vp. - Edusk. Vast. - Esitys n:o 144. Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1945

LIITELUETTELO

Liite 1: PE:n operatiivisen käskyn n:o 13 ”Valpuri” merivalvonta joukkojen alkuryhmitys (uusi 28.6.1963)

Taulukko 1: PE:n operatiivisen käskyn n:o 13 ”Valpuri” merivalvonta joukkojen alkuryhmitys (uusitu 28.6.1963)

Mv-komppania ja sen mv-aluekeskus	Aistitähysteiset asemat	Tutka-asemat	Vesikuunteluasemat
1. MVK Suomenlinna	Hasselö Sandö Glosholm Söderskär Vaarlahti Onas Kalvö Löparö Sibbo Fagerö Musta Hevonen Eestiluoto Itä-Villinki Harmaja Pihlajasaari Rysäkari Kytö Mickelskär Porkkala Kallbåda Porsö Bågaskä Hättö	Glosholm (tutka asentamatta) Vaarlahti (tutka asentetaan v. 1964) Harmaja (laitteet asentamatta) Mäkiluoto	Söderskär (laitteet asentamatta) Harmaja (laitteet asentamatta) Gråskärsbådan (laitteet asentamatta) Mäkiluoto (osa laitteista asentamatta)
3. MVK Kymminlinna	Santio Mustamaa Hapasaari Äljynsaari Aarholma Kilpisaari Ulko-Tammio Kirkonmaa Lakka Kuorsalo Vasikkasaari Suur-Musta Vehkaluoto Ristisaari Byö Mustaviira Lehtinen	Haapasaari Orrengrund	Hamskeri (laitteet asentamatta)

	Orregrund Bästö Risholm Hamskeri		
4. MVK Hanko	Skälö Halsholm Busö Jussarö Ådö Julö Hästö-Busö Koö Porskär Russarö Tulliniemi Morgonlandet Storö Krokö Kalvholm Bengskär Örö Vänö Snäldö Högsåra Purunpää Höglandet Helsingholm	Jussarö Hästö-Busö Russarö Örö (toistaiseksi tulen- johtotutka)	Jussarö (laitteet asen- tamatta) Russarö (osa laitteista asennettu, loput asen- netaan v 1963)

171

¹⁷¹ PE:n asiakirja n:o 183/Optsto/OT/11 b sal., 17.12.1957, T-26862/5, D:3.1 OTsal., KA Liite 10; PE:n asiakirja n:o 180/Optsto/OT/11 b sal., 17.12.1957, T-26862/5, D:3.1 OTsal., KA liite 10